МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КОВПАК ОЛЕНА СЕРГІЇВНА

УДК 378.43(477)"195/198"

ДИСЕРТАЦІЯ

Розвиток заочної педагогічної освіти в Україні (50–80-ті рр. ХХ століття)

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки
01 – Освіта / Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ О. С. Ковпак

Науковий керівник:
доктор педагогічних наук, професор
Ваховський Леонід Цезаревич

Старобільськ – 2019

Анотація

Ковпак О.С. **«Розвиток заочної педагогічної освіти в Україні (50-80-ті рр. ХХ століття)». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України, Старобільськ, 2019.

Дисертація є історико-педагогічним дослідженням проблеми розвитку заочної педагогічної освіти в Україні в 50–80-ті рр. ХХ ст.

У вступі обґрунтовано актуальність, розкрито стан наукової розробленості досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні межі дисертаційної роботи, висвітлено теоретико-методологічні засади, схарактеризовано методи, джерельну базу, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів.

З'ясовано, що, незважаючи на значний обсяг наукової літератури з історії заочної педагогічної освіти, її розвиток в Україні в зазначених хронологічних межах цілісно не досліджувався.

У дисертації здійснено історіогафічний аналіз проблеми та систематизовано джерельну базу дослідження. Історіографію проблеми розвитку заочної педагогічної освіти в Україні у 50–80-х рр. ХХ ст. хронологічно розділено на історіографію радянської (60–80-ті роки ХХ ст.) та пострадянської доби (1991-й р. – початок ХХІ ст.). Здійснено ґрунтовний аналіз джерельної бази та виокремлено чотири групи джерел: архівні документи, матеріали офіційного характеру, наукові публікації, методична література.

Проблему розвитку заочної педагогічної освіти досліджено в соціально-історичному контексті, який розглянуто як сукупність соціально-

економічних та соціально-політичних умов, які визначали її мету, завдання, характер та особливості. З'ясовано, що розвиток заочної педагогічної освіти був зумовлений післявоєнною відбудовою народного господарства та науково-технічною революцією, що вимагало кваліфікованих спеціалістів. Державна політика в галузі освіти була направлена на забезпечення обов'язкової загальної середньої освіти, що спричинило дефіцит педагогічних кадрів, ефективним способом подолання якого в умовах складної соціально-економічної ситуації в країні стала заочна педагогічна освіта. Це підтверджується прийняттям ряду законодавчих актів, спрямованих на її вдосконалення. Заочна педагогічна освіта була не лише джерелом подолання кадрового дефіциту в школах, а й зручним ідеологічним інструментом тогочасної влади, що стало причиною надмірної централізації та директивного управління нею.

Визначено та обґрунтовано основні етапи розвитку заочної педагогічної освіти в 50–80-ті рр. XX ст.: I етап (1950–1965 рр.) – організаційне оформлення заочної педагогічної освіти, зростання її кількісних показників, політехнізація, посилення зв'язку навчання з життям; II етап (1966–1984 рр.) – удосконалення змісту професійної підготовки вчителів із урахуванням новітніх досягнень науки й техніки, загальна педагогізація навчального процесу, покращення навчально-методичного забезпечення та підвищення якості підготовки студентів-заочників; III етап (1985–1990 рр.) – спроба реформування заочної педагогічної освіти, розширення прав вищих навчальних закладів у штатно-фінансовій діяльності, надання академічної свободи у виборі форм і методів роботи з метою підвищення ефективності навчання студентів-заочників.

З'ясовано особливості організації навчально-екзаменаційних сесій у педагогічних закладах освіти на заочній формі навчання в Україні у 50–80-х рр. XX ст. відповідно до визначених етапів. На першому етапі розвитку заочної педагогічної освіти (1950–1965 рр.) відбулися значні зрушення в організації навчально-екзаменаційних сесій, зокрема було

встановлено терміни літньої й зимової сесій, законодавчо закріплено введення предметно-курсової системи навчання, удосконалено навчальні плани, що сприяло оптимальному розподілу лекційних, семінарських, практичних та лабораторних занять. Із прийняттям Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в країні» значна увага в період начальних сесій приділялась політехнізації освіти, зв'язку навчання з життям.

До відмінних особливостей другого етапу (1966–1984 рр.) можна віднести: вдосконалення методики проведення навчальних занять під час сесій зі студентами-заочниками, посилення психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів та ідеологічної складової в період сесійної роботи, налагодження співпраці між заочними відділами педагогічних навчальних закладів та органами народної освіти й школами.

На третьому етапі (1985–1990 рр.) зроблено спробу подальшого вдосконалення змісту підготовки вчителів в умовах заочного навчання відповідно до вимог тогочасного виробництва. Позитивними змінами стали децентралізація та демократизація освіти, що надало навчальним закладам додаткової самостійності у виборі змісту, форм та методів навчання і сприяло становленню української національної освіти.

У процесі дослідження встановлено, що в організації практик та самостійної роботи студентів-заочників на кожному з виокремлених етапів також відбувалися динамічні зміни.

Характерними особливостями першого етапу (1950–1965 рр.) були помітні зрушення й накопичення необхідного досвіду в питаннях організації практик та самостійної роботи: посилено політехнічну складову під час організації практик, органами народної освіти надано рекомендації з поліпшення її організації та проведення, підвищено вимоги щодо звітності практикантів, видано ряд нормативних документів, що регулювали роботу консультаційних пунктів, вжито заходи з метою підвищення

результативності контрольних робіт та видано нову навчально-методичну літературу.

На другому етапі (1966–1984 рр.) прослідковуються тенденції до подальшого вдосконалення нормативного забезпечення організації практик та самостійної роботи на заочних відділах педагогічних навчальних закладів, застосування диференційованого й індивідуального підходів у процесі організації практики, підвищення її ефективності внаслідок педагогізації освітнього процесу, удосконалення існуючих і поява нових форм організації самостійної роботи та контролю за нею, покращення показників навчально-методичного забезпечення студентів-заочників.

Протягом третього етапу (1985–1990 рр.), на тлі процесів реформування, демократизації та децентралізації всієї системи освіти зроблено спробу подальшого вдосконалення практики студентів-заочників, підвищення ролі самостійної роботи в професійній підготовці. Проте більшість реформаторських заходів не вдалося реалізувати через складну суспільно-політичну ситуацію в країні.

Отримані результати дослідження дали підстави для визначення прогностичних можливостей розвитку заочної педагогічної освіти в Україні на основі використання позитивного історико-педагогічного досвіду. Зокрема, з урахуванням необхідності постійного зв’язку студента-заочника з навчальним закладом, корисним було б звернення до практики роботи навчально-консультаційних пунктів, аналогом яких в умовах розвитку новітніх технологій може бути застосування елементів дистанційного навчання, при цьому не слід нехтувати проведенням повноцінних навчально-екзаменаційних сесій. Заслуговує уваги минулий досвід організації вступу на заочну форму навчання на основі диференційованого підходу до заочників, відповідно до їх вікових особливостей, фахового й соціального статусу з метою забезпечення об’єктивного та ефективного професійного відбору. Доцільним було б повернення практики періодичного написання диктантів і контрольних робіт з української мови для підвищення рівня мовної

грамотності сучасних педагогів. Поліпшенню якості педагогічної практики сприятиме використання досвіду диференційованого та індивідуального підходів до її організації з відповідним нормативним упорядкуванням. Придатним до використання в сучасних умовах є історико-педагогічний досвід організації дієвої співпраці закладів освіти, органів управління освітою та шкіл в питаннях підвищення ефективності навчального процесу, працевлаштування випускників заочної форми навчання, формування державного замовлення. При цьому, недопустимим є політизація й ідеологізація навчально-виховного процесу на заочних відділеннях, оскільки це відвертає увагу від вирішення основних завдань і призводить до зниження якості освітнього процесу

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективними напрямками подальшого дослідження визначено історико-педагогічний аналіз розвитку заочної педагогічної освіти в інші історичні періоди і обгрунтування на цій основі нових шляхів її вдосконалення.

Ключові слова: заочна педагогічна освіта, студенти-заочники, педагогічні навчальні заклади, навчально-екзаменаційна сесія, практика, самостійна робота.

Список публікацій здобувачки

Статті в наукових фахових виданнях

1. Ковпак О.С. Історіографія та джерельна база розвитку заочної педагогічної освіти в Україні 50–80-х рр. XX ст. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: педагогічні науки*. 2016. № 1 (298). Ч. 1. С. 32–41.

2. Ковпак О.С. Соціально-історичні передумови розвитку заочної педагогічної освіти в Україні (50–80-ті рр. XX ст.). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: педагогічні науки*. 2016. № 6 (303). Ч. 1. С. 159–166.

3. Ковпак О.С. Основні етапи розвитку заочної педагогічної освіти в Україні (50–80-ті рр. XX ст.). *Вісник Луганського національного*

університету імені Тараса Шевченка: педагогічні науки. 2017. № 1 (306). Ч.3. С. 251–260.

4. Ковпак О.С. Особливості організації самостійної роботи студентів-заочників педагогічних закладів освіти в Україні (50–70-ті рр. XX ст.). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: педагогічні науки*. 2019. № 1 (324). Ч. 2. С. 17–29.

Статті в наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних

5. Ковпак О.С. Особливості організації і проведення практики студентів-заочників педагогічних навчальних закладів України в 60-х рр. XX ст. *Інноваційна педагогіка.* 2019 № 10. Т. 1. С. 35–39.

6. Ковпак О.С. Організація роботи зі студентами під час навчально-екзаменаційних сесій у системі заочної педагогічної освіти в Україні (50–70-ті рр. XX ст.) *Інноваційна педагогіка.* 2019. № 11. Т.1. С. 39–43.

Праці апробаційного характеру

7. Ковпак О.С. Заочна форма навчання в системі педагогічної освіти в Україні (50–80-ті рр. XX ст.). *Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах : матеріали всеукр. наук. конф*. Дніпропетровськ. 2016. Ч. 1. С. 162–164.

8. Ковпак О.С. Особливості розвитку заочної педагогічної освіти у 50-х рр. XX ст. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики : матеріали всеукр. наук. конф*. Дніпро. 2016. С. 67–68.

9. Ковпак О.С. Забезпечення якості заочної педагогічної освіти в Україні (70–80-ті рр. XX ст.). *Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення : міжнародна науково-практична конференція*. Київ. 2017. С. 24–26.

10. Ковпак О.С. Соціально-історичний контекст розвитку заочної педагогічної освіти в Україні в 60-х рр. XX ст. *Inovatívny výskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce : Medzinárodná vedecko-praktická konferencia*. Sládkovičovo, Slovak Republic. 2017. С. 21–23.

Annotation

Kovpak O.S. **«Development of correspondence pedagogical education in Ukraine (50-80's of XX century)».** – Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the Candidate of Pedagogical Sciences Degree in Specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Luhansk Taras Shevchenko National University, MES of Ukraine, Starobilsk, 2019.

The dissertation is a historical and pedagogical study of the problem of the development of correspondence pedagogical education in Ukraine in the 50's and 80's of the XX century.

The introduction substantiates the urgency, reveals the state of scientific development of the problem, defines the purpose, task, object, subject, chronological boundaries of the dissertation, elucidates the theoretical and methodological foundations, describes the methods, source base, and reveals the scientific value.

It is found that, despite the considerable amount of scientific literature on the history of correspondence pedagogical education, its development in Ukraine within the specified chronological limits has not been comprehensively investigated.

In the dissertation the historiographic analysis of the problem is carried out and the source base of the research is systematized. The historiography of the problem of development of correspondence pedagogical education in Ukraine in the 50-80's of the XX century. chronologically divided into historiography of the Soviet era (60-80's of the twentieth century) and historiography of the post-Soviet era (1991 – early XXI century). A thorough analysis of the source base was carried out and four groups of sources were identified: archival documents, official materials, scientific publications, methodological literature.

The problem of development of correspondence pedagogical education is considered in the socio-historical context, which is considered as a set of socio-economic and socio-political conditions that determined its purpose, tasks, character and features. It is found that the development of correspondence teacher education was caused by the postwar reconstruction of the national economy and a scientific and technological revolution that required skilled specialists. State education policy was aimed at ensuring compulsory general secondary education, which led to a shortage of teaching staff, an effective way of overcoming pedagogical education in the difficult socio-economic situation in the country. This is confirmed by the adoption of a number of legislative acts aimed at improving it. Part-time pedagogical education was not only a source of overcoming staffing deficits in schools, but also a convenient ideological tool of the authorities, which caused the excessive centralization and direct management of it.

The basic stages of the development of correspondence pedagogical education in the 50's and 80's of the twentieth century have been identified and substantiated; Stage II (1966–1984) – improvement of the content of the professional training of teachers, taking into account the latest achievements of science and technology, general pedagogization of the educational process, improvement of educational and methodological support and improvement of the quality of preparation of part-time students; Stage III (1985–1990) is an attempt to reform part-time pedagogical education, to expand the rights of higher education institutions in full-time financial activities, to provide academic freedom in the choice of forms and methods of work in order to increase the effectiveness of teaching part-time students.

The peculiarities of the organization of educational and examination sessions in pedagogical educational establishments at the correspondence form of education in Ukraine in the 50's and 80's of the XX century are found out according to the defined stages. At the first stage of development of correspondence pedagogical education (1950-1965) there were significant changes in the organization of educational-exam sessions, in particular the terms of summer and winter sessions

were set, the introduction of a subject-course system of education was legislated, the curricula were improved, which facilitated the optimal distribution, seminars, practicals and laboratory classes. With the adoption of the Law "On Strengthening the Relationship of the School with Life and on the Further Development of the National Education System in the Country", considerable attention was paid during the initial sessions to the polytechnic of education and the connection with life-long learning.

The distinguishing features of the second stage (1966–1984) include: improving the methodology of conducting classes during sessions with part-time students, enhancing the psychological and pedagogical training of future teachers and ideological component during the session work, establishing cooperation between extracurricular departments institutions and public education authorities and schools.

In the third stage (1985–1990) an attempt was made to further improve the content of teacher training in the correspondence conditions in accordance with the requirements of the production at that time. The decentralization and democratization of education were positive changes, which gave the educational institutions additional autonomy in choosing the content, forms and methods of education and contributed to the formation of Ukrainian national education.

During the study it was found that there were also dynamic changes in the organization of internships and part-time students at each of the selected stages.

The distinctive features of the first stage (1950-1965) were marked by shifts and accumulation of necessary experience in issues of organization of practice and independent work: the polytechnic component during organization of practices was strengthened, the bodies of public education provided recommendations for improvement of its organization and carrying out, increased requirements for reporting trainees, a number of normative documents regulating the work of consulting points were issued, measures were taken to improve the effectiveness of control work and a new teaching method literature was issued.

In the second stage (1966–1984) tendencies to further improvement of normative maintenance of organization of practices and independent work at correspondence departments of pedagogical educational institutions, application of differentiated and individual approaches in the process of organization of practice, improvement of its efficiency due to pedagogical and educational process are traced. emergence of new forms of organization of independent work and control over it, improvement of indicators of educational and methodological support of students nicknames.

During the third stage (1985–1990), against the background of the processes of reforming, democratization and decentralization of the entire education system, an attempt was made to further improve the practice of part-time students, to increase the role of independent work in vocational training. However, most of the reform measures failed to be implemented due to the difficult socio-political situation in the country.

The results of the study gave grounds for determining the prognostic possibilities of the development of correspondence pedagogical education in Ukraine based on the use of positive historical and pedagogical experience. In particular, taking into account the need for constant communication of the part-time student with the educational institution, it would be useful to refer to the practice of work of educational-consulting points, the analog of which in the conditions of development of the newest technologies may be the use of elements of distance learning, which should not exclude conducting full-fledged educational exam sessions. Noteworthy is the past experience of organizing part-time studies on the basis of a differentiated approach to the part-time students, according to their age characteristics, professional and social status in order to ensure objective and effective professional selection. It would be advisable to return to the practice of periodically writing dictation and control works in the Ukrainian language in order to increase the level of language literacy of modern educators. Improving the quality of pedagogical practice will be facilitated by the use of experience of differentiated and individual approaches to its organization with appropriate

regulatory ordering. Suitable for use in modern conditions is the historical and pedagogical experience of organizing effective cooperation between educational institutions, educational authorities and schools in improving the effectiveness of the educational process, employment of graduates of correspondence forms of education, formation of the state order. At the same time, it is unacceptable to politicize and ideologize the educational process at the correspondence departments, as it distracts from the solution of the main tasks and leads to a decrease in the quality of the educational process.

The study does not exhaust all aspects of the problem. Perspective directions of further research are determined historical and pedagogical analysis of the development of correspondence pedagogical education in other historical periods and substantiation of new ways of its improvement on this basis.

Keywords: correspondence pedagogical education, part-time students, pedagogical educational institutions, educational-examination session, practice, independent work.

List of extractor publications

Articles in scientific professional journals

1. Kovpak O.S. Istoriohrafiia ta dzherelna baza rozvytku zaochnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini (50–80-kh rr. KhKh st.). Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: pedahohichni nauky. 2016. № 1 (298). Ch. 1. S. 32–41.

2. Kovpak O.S. Sotsialno-istorychni peredumovy rozvytku zaochnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini (50–80-ti rr. KhKh st.). Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: pedahohichni nauky. 2016. № 6 (303). Ch. 1. S. 159–166.

3. Kovpak O.S. Osnovni etapy rozvytku zaochnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini (50–80-ti rr. KhKh st.). Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: pedahohichni nauky. 2017. № 1 (306). Ch.3. S. 251–260.

4. Kovpak O.S. Osoblyvosti orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv-zaochnykiv pedahohichnykh zakladiv osvity v Ukraini (50–70-ti rr. KhKh st.). Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: pedahohichni nauky. 2019. № 1 (324). Ch. 2. S. 17–29.

Articles in scientific professional editions of Ukraine, which are included in international scientometric databases

5. Kovpak O.S. Osoblyvosti orhanizatsii i provedennia praktyky studentiv-zaochnykiv pedahohichnykh navchalnykh zakladiv Ukrainy v 60-kh rr. KhKh st. Innovatsiina pedahohika. 2019 № 10. T. 1. S. 35–39.

6. Kovpak O.S. Orhanizatsiia roboty zi studentamy pid chas navchalno-ekzamenatsiinykh sesii u systemi zaochnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini (50–70-ti rr. KhKh st.) Innovatsiina pedahohika. 2019. № 11. T.1. S. 39–43.

Works of approbation character

7. Kovpak O.S. Zaochna forma navchannia v systemi pedahohichnoi osvity v Ukraini 50–80-ti rr. KhKh st. Ukraina v humanitarnykh i sotsialno-ekonomichnykh vymirakh : materialy vseukr. nauk. konf. Dnipropetrovsk. 2016. Ch. 1. S. 162–164.

8. Kovpak O.S. Osoblyvosti rozvytku zaochnoi pedahohichnoi osvity u 50-kh rr. KhKh st. Sotsialno-humanitarni nauky ta suchasni vyklyky : materialy vseukr. nauk. konf. Dnipro. 2016. S. 67–68.

9. Kovpak O.S. Zabezpechennia yakosti zaochnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini (70–80-ti rr. KhKh st.). Pedahohika ta psykholohiia: vyklyky i sohodennia : mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia. Kyiv. 2017. S. 24–26.

10. Kovpak O.S. Sotsialno-istorychnyi kontekst rozvytku zaochnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini v 60-kh rr. KhKh st. Inovatívny výskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce : Medzinárodná vedecko-praktická konferencia. Sládkovičovo, Slovak Republic. 2017. S. 21–23.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ……..…….15

ВСТУП…….16

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЗАОЧНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В 50–80-ті рр. ХХ СТ.

1.1. Історіографічний аналіз проблеми та джерельна база дослідження……24

1.2. Соціально-історичний контекст розвитку заочної педагогічної освіти в Україні у 50–80-х рр. ХХ ст.…….....51

1.3.Основні етапи розвитку заочної педагогічної освіти в Україні (50–80-ті рр. ХХ ст.)……..78

Висновки до 1 розділу……108

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗАОЧНОГО НАВЧАННЯ (50–80-ті рр. ХХ СТ.)

2.1. Особливості організації навчально-екзаменаційних сесій студентів-заочників в Україні (50–80-ті рр. ХХ ст.)…….....112

2.2. Особливості організації практики та самостійної роботи зі студентами на заочних відділах педагогічних навчальних закладів в Україні у 50–80-ті рр. ХХ ст.……141

2.3. Прогностичні можливості розвитку заочної педагогічної освіти в Україні……..169

Висновки до 2 розділу…….……..…181

ВИСНОВКИ……..…186

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……....193

ДОДАТКИ……225

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ЦК КПРС – Центральний комітет комуністичної партії Радянського союзу

СРСР – Союз радянських соціалістичних республік

УРСР – Українська радянська соціалістична республіка

ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання

ВСТУП

Кризові явища в суспільному житті, пов’язані з дефіцитом матеріальних ресурсів, високою конкуренцією на ринку праці, безробіттям, висувають нові вимоги до підготовки та перепідготовки спеціалістів і зумовлюють необхідність перегляду умов організації освітнього процесу. Одним із основних положень «Національної доктрини розвитку освіти України в XXI столітті» (2001) є неперервність освіти – освіти впродовж життя, що здійснюється з урахуванням соціально-економічних, технологічних та соціально-культурних змін у суспільстві [165, с. 11]. На необхідності якісного поліпшення безперервної освіти та освіти дорослих наголошується також у «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013) [166].

Важливою ланкою неперервної освіти, гарантією соціальної справедливості в забезпечені конституційного права на освіту, завжди була й залишається заочна форма навчання. Вона надає можливості здобуття вищої освіти тій категорії населення, яка не може через низку об’єктивних причин навчатися денно, підвищити освітній рівень або здобути іншу кваліфікацію. На сучасному етапі інформаційні технології та засоби зв’язку дають новий поштовх для розвитку заочної освіти.

Невід’ємною складовою вітчизняної педагогічної освіти також залишається підготовка вчителів без відриву від основного місця роботи, яка відіграє важливу роль у підвищенні професійного рівня вчителя, покращенні якісного кадрового складу школи. Процес модернізації української школи зумовлює необхідність підготовки вчителів, яким властиві такі якості, як самостійність, упевненість, гнучкість, креативність, комунікабельність, здатність швидко приймати рішення та реагувати на виклики сьогодення. Поєднання трудової та освітньої діяльності за спеціальністю дозволяє забезпечити формування у фахівців означених якостей.

Багаторічний досвід підготовки педагогічних кадрів за заочною формою навчання доводить її ефективність і право на подальше існування. Враховуючи сучасні тенденції розвитку суспільства та радикальні реформи, що відбуваються в галузі освіти, заочна форма навчання у своєму первісному варіанті існувати не може. Вона потребує перегляду існуючих підходів й оновлення організації та змісту.

У процесі модернізації заочної педагогічної освіти важливо враховувати накопичений історико-педагогічний досвід. Усебічне наукове опрацювання, теоретичне переосмислення та глибокий аналіз попередніх здобутків і прорахунків дозволить знайти ефективні шляхи її вдосконалення в умовах сьогодення.

Незважаючи на наявність досліджень, присвячених заочній педагогічній освіті, історія та досвід її функціонування в Україні залишаються не до кінця вивченими і недостатньо висвітленим у науковій літературі.

Теоретико-методологічні засади історико-педагогічного дослідження, основи формування джерельної бази відображені у наукових роботах О. Адаменко [4], Л. Ваховського [28; 29], Н. Гупана [51], І. Кулик [126], Е. Панасенко [183; 184; 185], О. Сухомлинської [266] та ін. Розвиток вищої педагогічної освіти в Україні в різні історичні періоди проаналізовано в дослідженнях О. Глузмана [39], В. Майбороди [146], Н. Дем'яненко [56; 57], Н. Вєнцевої [32], Т. Васильчук [26]. Питанням розвитку освіти дорослих в Україні присвячені дисертації Л. Шинкаренко [283], Л. Сігаєвої [254], у яких заочна освіта розглядається як одна із форм навчання дорослих.

Більш ґрунтовну інформацію стосовно досліджуваної проблеми містять наукові розвідки учених, в яких відображено питання організації навчального процесу у вищій школі, включаючи і вищу заочну педагогічну освіту в середині XX – на початку XXI ст. (Т. Кобзарєва [101; 105], Б. Грицюк [48], О. Булинін [21], Л. Давидова [52], С. Путєєва [239], А. Щербаков [287], В. Юшков [289], З. Ямалдінова [290], Н. Маркова [149], Н. Муравйова [155],

В. Лазарєв [128], О. Шлик [284], А. Упорова [271], Т. Ібрагімов [90], В. Нестеренко [169] та ін.).

Окремі аспекти розвитку заочної педагогічної освіти відображено в публікаціях Н. Романофф [249] (розвиток заочної педагогічної освіти на Донбасі), Г. Івашиної [91; 92; 93], І. Строя та І. Ребельського [264] (передумови створення та розвитку заочної педагогічної освіти в роки радянської влади), Б. Андрієвського [8; 9] (роль заочної освіти в забезпечення шкіл педагогічними кадрами), О. Дубасенюк [69] (ефективність професійної підготовки студентів-заочників), Л. Михайленко [153] (підготовка вчителів математики на заочних відділах).

Здійснений аналіз наукової літератури засвідчив, що проведені дослідження не надають цілісного уявлення про особливості та тенденції розвитку заочної педагогічної освітив в Україні в 50–80-х рр. ХХ ст.

Доцільність дисертаційного дослідження підсилюється необхідністю подолання *протиріччя* між: затребуваністю заочної педагогічної освіти в сучасних умовах й відсутністю досконалої теоретично обґрунтованої системи організаційно-педагогічних умов забезпечення й підвищення її якості; накопиченим історико-педагогічним досвідом організації підготовки вчителів за заочною формою навчання та недостатньою увагою науковців щодо його теоретичного узагальнення й творчого використання в сучасних умовах.

Таким чином, актуальність історико-педагогічного дослідження розвитку заочної педагогічної освіти для сьогодення та недостатнє вивчення цієї проблеми вітчизняною історико-педагогічною наукою зумовили вибір **теми** дисертаційного дослідження **«Розвиток заочної педагогічної освіти в Україні (50–80-ті рр. ХХ століття)».**

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» в межах комплексної теми кафедри педагогіки «Вітчизняна і зарубіжна

педагогічна спадщина (друга половина XIX – початок XX ст.» (Державний реєстраційний номер 0106V013193). Тему затверджено Вченою радою університету (протокол № 10 від 31.05.2013 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 7 від 24.09.2013 р.).

Мета дослідження: виявити провідні тенденції та особливості розвитку заочної педагогічної освіти в Україні в 50–80-ті рр. XX ст.

Досягнення мети передбачає розв’язання таких завдань:

1) здійснити історіографічний аналіз проблеми та аналіз джерельної бази дослідження;

2) схарактеризувати соціально-історичний контекст розвитку заочної педагогічної освіти в Україні в 50–80-ті рр. XX ст.;

3) обґрунтувати основні етапи розвитку заочної педагогічної освіти в Україні в 50–80-ті рр. XX ст.;

4) виявити особливості й тенденції розвитку змісту та організації навчання студентів-заочників в період навчально-екзаменаційних сесій (50–80-ті рр. XX ст.);

5) з’ясувати специфіку організації практик та самостійної роботи майбутніх учителів в умовах заочного навчання в досліджуваний період;

6) окреслити прогностичні можливості розвитку заочної педагогічної освіти в Україні з урахуванням історико-педагогічного досвіду.

Об'єкт дослідження – заочна педагогічна освіта в Україні.

Предмет дослідження – теоретичні засади, зміст, форми, методи підготовки вчителів на заочних відділах педагогічних закладів освіти України в 50–80-ті рр. XX ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 50–80-ті рр. XX ст. Нижня хронологічна межа дослідження обрана у зв’язку з післявоєнним відродженням освіти, стрімким науково-технічним прогресом і пов'язаним із ним розвитком усієї системи освіти, прийняттям низки законодавчих актів, що дали новий поштовх для розвитку заочної педагогічної освіти в Україні.

Вибір верхньої хронологічної межі обумовлений тим, що наприкінці 80-х рр. XX ст. на тлі процесів демократизації, децентралізації розпочався процес кардинальної модернізації освіти, включаючи й заочну педагогічну.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію УРСР у 50–80-х рр. XX ст.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять:

– положення теорії пізнання стосовно об'єктивності, системності, доказовості наукового знання; положення про діалектичний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ, необхідність їхнього аналізу в конкретних історичних умовах, методологічні принципи історизму, цілісності, врахування сукупності фактів;

– теоретичні підходи до наукового вивчення історико-педагогічного процесу (М. Богуславський, Л. Ваховський, Н. Гупан, Н. Дічек, Г. Корнетов, В. Краєвський, О. Сухомлинська та ін.);

– загальна періодизація розвитку освіти й вітчизняної педагогічної думки (Н. Гупан, В. Курило, О. Сухомлинська);

– концептуальні положення щодо особливостей розвитку освіти дорослих на різних історичних етапах (С. Болтівець, Л. Вовк, П. Горностаєв та ін.);

– теоретичні засади неперервної професійної освіти (Т. Десятов, В. Кремень, Н. Ничкало, В. Радкевич), впровадження компетентнісного підходу в сучасній освіті (О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін.).

– концептуальні ідеї щодо вдосконалення теорії і практики заочної педагогічної освіти, відображені в Законі України «Про вищу освіту» (2014), Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті (2001), «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018) тощо.

Для розв'язання поставлених завдань використано **комплекс дослідницьких методів**: загальнонаукові (теоретичний аналіз, синтез, систематизація і класифікація), за допомогою яких узагальнено й

систематизовано історіографічну та джерельну базу, класифіковано архівні документи та друковані джерела з окресленої проблеми; хронологічний метод, що дозволив простежити динаміку розвитку заочної педагогічної освіти в Україні у досліджуваний період; порівняльно-зіставний, який дав можливість порівняти події, явища і факти, провести порівняльно-зіставний аналіз інформації з різних джерел; конструктивно-генетичний, що застосовувався для висвітлення суспільно-політичних, соціально-економічних і культурно-національних передумов та чинників розвитку заочної педагогічної освіти та визначення етапів її розвитку в Україні; історико-ретроспективний – для характеристики організаційних засад, принципів, завдань, змісту, форм і методів заочної педагогічної освіти в Україні в 50–80-ті рр. XX ст.; прогностичний, який дозволив відобразити шляхи використання накопиченого історико-педагогічного досвіду з метою модернізації заочної педагогічної освіти в сучасних умовах.

Джерельна база дослідження складається з різноманітних за характером та змістом джерел: *документи і матеріали* Центрального державного архіву вищих органів влади і управління (ЦДАВО України), що зберігаються в фонді № 166 Народного комісаріату освіти УРСР, Центрального державного архіву громадських об’єднань України (ЦДАГО України), що зберігаються у фонді №1 ЦК Комуністичної партії України; *матеріали офіційного характеру* (постанови, накази, положення), видані Міністерством освіти СРСР та УРСР, радянським урядом та компартією у таких періодичних виданнях, як «Бюлетень нормативних актів Міністерства просвіти СРСР», «Радянська школа», збірниках нормативних документів тощо; *публікації в педагогічній періодиці 50–80-х рр. XX ст.*, зокрема в журналах «Радянська школа», «Українська мова і література в школі», «Дошкільне виховання», «Радянське право», «Школа та виробництво», «Вища і середня педагогічна освіта», «Проблеми вищої школи» тощо; *матеріали монографій,* збірників наукових праць, сучасних підручників,

хрестоматій та посібників з історії вітчизняної педагогіки, дисертацій та авторефератів, сучасної науково-педагогічної періодики.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше* в широких хронологічних межах *здійснено* цілісний аналіз особливостей і тенденцій розвитку заочної педагогічної освіти в Україні в 50–80-ті рр. XX ст. З огляду на це обґрунтовано періодизацію розвитку заочної педагогічної освіти в досліджуваний період (I етап (1950–1965 рр.); II етап (1966–1984 рр.); III етап (1985–1990 рр.); виявлено особливості й тенденції розвитку змісту та організації навчального-виховного процесу в період навчально-екзаменаційних сесій (встановлення фіксованого терміну літньої і зимової сесій, впровадження предметно-курсової системи навчання, забезпечення оптимального розподілу навчальних курсів на лекційні, семінарські заняття, лабораторні й практичні роботи, вдосконалення психолого-педагогічної підготовки, ідеологізація навчально-виховного процесу тощо); розкрито специфіку організації практик та самостійної роботи студентів на заочних відділах педагогічних закладів освіти України в 50–80-ті XX ст. (усунення недоліків та підсилення ролі різних видів практик, включення до змісту практик політехнічної й виробничої складової, використання диференційованого й індивідуального підходів у процесі організації та проведення практик, організація навчально-консультаційних пунктів, виконання студентами контрольних робіт у міжсесійний період, підготовка навчально-методичної літератури); *удосконалено* наукові уявлення про соціально-історичний контекст розвитку заочної педагогічної освіти в 50–80-ті рр. XX ст.; *набули подальшого розвитку* дослідження історіографічних та джерелознавчих аспектів проблеми розвитку заочної педагогічної освіти у визначених хронологічних межах.

До наукового обігу введено нові, раніше неопубліковані архівні матеріали та історичні факти, що не знаходили відображення в попередніх наукових публікаціях.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки й матеріали дослідження можуть бути спрямовані на вдосконалення змісту й організації освітнього процесу на заочній формі навчання в педагогічних закладах освіти України.

Фактичний матеріал, теоретичні положення та висновки дисертації можуть бути використані під час підготовки та викладання педагогічних навчальних курсів («Історія педагогіки», «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності»), при написанні курсових та магістерських робіт, у подальших наукових розвідках із загальної педагогіки та історії педагогіки. Отримані в ході дослідження результати можуть використовуватися при укладанні підручників та навчальних посібників з історії педагогіки.

Апробація і впровадження результатів дослідження в практику. Основні положення дисертації обговорено на засіданнях кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (2015–2019 рр.) та оприлюднено на науково-практичних конференціях: *міжнародних* – «Забезпечення якості вищої освіти: європейські й національні стандарти та індикатори» (Старобільськ, 2016 р.), «Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогіки та соціальної роботи» (Сладковічево, 2017 р.), «Педагогіка та психологія: виклики сьогодення» (Київ, 2017 р.); *всеукраїнських* – «Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах» (Дніпропетровськ, 2016 р.), «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» (Дніпро, 2016 р.), «Трансформація національної системи вищої освіти України в умовах зовнішніх викликів» (Старобільськ, 2016 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено в 10 одноосібних публікаціях: 6 статей опубліковано в провідних фахових виданнях України, із них 2 – в журналі, включеному до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща); 4 тези доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків,

списку використаних джерел (292 найменування), 6 додатків на 26 сторінках. Загальний обсяг роботи – 250 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЗАОЧНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В 50–80-ті рр. ХХ СТ.

1.1. Історіографічний аналіз проблеми та джерельна база дослідження

На сучасному етапі реформування освіти, зумовленому глибокими змінами в соціально-економічному, політичному й суспільному житті України, виникає необхідність перегляду системи підготовки педагогічних кадрів. Питання ефективності й доступності вищої педагогічної освіти завжди було актуальним. Його вирішення, у значній мірі, зумовлене наявністю заочного навчання, яке орієнтується на різні категорії студентів, у тому числі й на тих, хто працює. Заочна педагогічна освіта є важливою ланкою системи підготовки педагогічних кадрів та однією з основних складових системи безперервної освіти й виконує важливі соціальні, економічні, професійні та культурні функції.

Протягом свого існування підготовка фахівців без відриву від виробництва зазнавала постійних якісних і кількісних змін. Сучасний стан заочної педагогічної освіти є результатом її попереднього розвитку, тому накопичені знання потребують глибокої систематизації.

Для об’єктивної оцінки процесів, які відбуваються сьогодні в заочній педагогічній освіті в Україні, потрібно звернутися до її історії. О. Адаменко зазначала, що жодна наука не може розвиватися без аналізу свого минулого, без оцінки й систематичного перегляду накопиченої системи знань [4, с. 10]. Історико-педагогічний аналіз дасть змогу краще зрозуміти особливості системи заочної педагогічної освіти в Україні та усвідомити її значення для суспільства.

Вивчення історико-педагогічних аспектів розвитку заочної педагогічної освіти слід розпочати з історіографічного аналізу проблеми.

І. Кулик у своїй роботі «Педагогічна історіографія – новаційний напрямок історико-педагогічних досліджень» (2010) підкреслила, що не можна успішно рухатись уперед без критичного переосмислення вже напрацьованого історико-педагогічного досвіду, усвідомлення закономірностей розвитку історії педагогічної науки, визначення напрямів, тенденцій, традицій щодо вивчення конкретних педагогічних проблем [126, с. 169]. Тому, перш за все, треба звернутися до історіографії та джерельної бази визначеної проблематики, бо, як зазначає Н. Гупан, «.... це перша й неодмінна умова проведення такого дослідження, перший показник його культури» [51, с. 202].

Л. Голубнича в статті «Педагогічна історіографія: теоретичні аспекти» (2012) розглядає основні питання теорії педагогічної історіографії як нової спеціальної історико-педагогічної дисципліни. Вона вважає, що історіографічний підхід передбачає: критичний аналіз історико-педагогічної літератури з окресленої проблеми; узагальнення нагромаджених наукових знань; вивчення методів дослідження і концептуальних положень, що використовувалися вченими; перевірку джерельної бази, на яку спиралися дослідники; залучення якомога ширшого кола наукової інформації для отримання об’єктивних висновків; урахування соціально-економічних, політико-правових та інших факторів, що впливають на процес наукового пізнання.

Л. Голубнича наголошує на тому, що педагогічну історіографію можна розглядати в широкому значенні цього слова, тобто як історію розвитку історико-педагогічного знання, історію наукового пізнання історико-педагогічного процесу, а також у вузькому розумінні, коли йдеться про критичний аналіз наукової літератури з конкретної проблеми [40, с.154].

У процесі дослідження ми розглядаємо педагогічну історіографію у вузькому розумінні, і наша мета – проаналізувати наукові здобутки, які розкривають питання розвитку заочної педагогічної освіти в Україні в 50–80-х рр. XX ст.

Зробивши загальний огляд науково-педагогічних праць з окресленої проблеми, ми дійшли висновку, що історіографію розвитку заочної педагогічної освіти в Україні 50–80-х рр. XX ст. хронологічно можна поділити на два періоди:

- перший період (60–80-ті рр. XX ст.) – історіографія радянської доби;
- другий період (1991-й р. – початок XXI ст.) – історіографія пострадянської доби – незалежної України.

Перший період (60–80-ті рр. XX ст.) характеризується засиллям партійної тематики в науковій та науково-популярній літературі, у тому числі й педагогічній. У радянський період тема історії розвитку заочної педагогічної освіти розроблялась досить активно, але це відбувалося крізь призму партійної історіографії, внаслідок чого низка важливих проблем розглядалася суб'єктивно й заангажовано. Н. Брехунець у своїй статті «Етапи формування історичних знань про функціонування вищої освіти в Україні в 50–80 рр. XX ст.» зазначала: «Особливість історіографії цього етапу й у тому, що багато праць, присвячених вищій школі України, виходило в Москві, тому принципові питання розвитку освіти в республіці оцінювали через «московські окуляри» [20, с. 395].

Історіографія зазначеної доби з досліджуваної проблематики представлена: монографіями та посібниками з історії педагогіки, народної освіти та вищої школи; дисертаційними роботами науковців у галузі історії педагогіки; статтями в періодичних виданнях; збірками документів.

Серед монографій необхідно виокремити роботи В. Горохова, Л. Коханової, Р. Ніконова, Ф. Горовського.

Так, автори монографії «Вища школа Української РСР за 50 років» під ред. Р. Ніконова, Ф. Горовського (1968) [35 с. 31–35, 260–269], зокрема в її другій частині, зосередили увагу на успіхах і труднощах відбудови мережі вищих навчальних закладів, а також заходах щодо зміцнення матеріальної бази вищої школи, поліпшення складу її науково-педагогічних кадрів у

період 1945–1967 рр. У виданні є окремі розділи, присвячені організації заочної та вечірньої освіти в Україні, у яких висвітлені умови розвитку заочної освіти та проаналізовані якісні й кількісні зрушення в системі заочної освіти, включаючи педагогічну.

Проблеми становлення та розвитку заочної освіти частково розглядаються в роботі В. Горохова і Л. Коханової «Основи безперервної освіти в СРСР» (1987) [45]. Так, у своєму дослідженні вони визначили провідні принципи організації безперервної освіти, характерні й для заочної, серед яких демократичність, наступність, гнучкість освіти, що надає особистості можливість вибору оптимальних форм навчання й розвитку, індивідуалізації освітнього процесу й поєднання навчання з трудовою діяльністю тощо.

Корисні для нашого дослідження відомості містяться у посібниках з історії педагогіки та народної освіти СРСР.

Наприклад, книга колективу авторів «Народна освіта в СРСР» під редакцією М. Прокоф'єва (1967) [163, с. 283–286, с. 326–347] являє собою опис розвитку всіх ланок освіти: від дошкільного виховання до вищої освіти та педагогічної науки з 1917-го по 1967-й рік. Зміст книги має порівняльний характер і описує загальні аспекти розвитку народної освіти тодішніх союзних республік. У праці висвітлюються особливості заочної освіти в СРСР як однієї з важливих ланок підготовки кадрів без відриву від виробництва й підвищення кваліфікації. У книзі окремо проаналізовано систему народної освіти всіх союзних республік, у тому числі й УРСР. Автори зробили ґрунтовний аналіз соціально-економічних умов розвитку, показали кількісні та якісні зміни, які відбулися протягом 1917–1967 рр. у народній освіті України, включаючи заочну.

У праці «Нариси історії школи і педагогічної думки народів СРСР (1941–1961 рр.)» під редакцією, Ф. Паначина, М. Колмакової, З. Равкіна (1988) [182] окремо проблема розвитку заочної педагогічної освіти не розглядається, але в ній висвітлені різноманітні аспекти розвитку радянської

педагогіки й освіти в часи Другої світової війни та роки післявоєнної відбудови, дається загальне уявлення про особливості заочного навчання.

Серед посібників, присвячених розвитку освіти в радянський період, слід звернути увагу на роботу за редакцією М.С. Гриценка «Історія педагогіки» (1973) [96], у якій розкрито особливості розвитку радянської педагогіки та школи з ідеологічних позицій комуністичної партії.

Важливу частину історіографії цього періоду становлять наукові статті з зазначеної тематики в періодичних виданнях та збірниках УРСР, серед яких варто звернути увагу на журнали «Радянська школа», «Український історичний журнал», науково-методичний збірник «Вища і середня педагогічна освіта». У цих виданнях наукову цінність із досліджуваної проблеми становлять статті таких учених, як Т. Кобзарєва, Г. Івашина, І. Строй, І. Ребельський, В. Браницький, А. Бондар, та ін.

Так, стаття І. Строя у співавторстві з І. Ребельським «Заочна педагогічна освіта в УРСР за роки радянської влади» (1957) [264] є коротким екскурсом в історію підготовки вчителів на заочних відділеннях, у якому розкрито зміст і форми роботи зі студентами-заочниками в радянський період.

В. Браницький у публікації «Вища педагогічна освіта на Україні в роки семирічки» (1962) [18] проаналізував стан та тенденції розвитку вищої педагогічної освіти в Україні протягом 1959–1965 рр. Він наголошував, що в цей період особлива увага органів народної освіти була прикута до заочної форми навчання, оскільки більшість учителів не мали вищої освіти. Заочна освіта була однією з важливих форм підвищення кваліфікації вчителів.

Робота А. Бондаря «З історії розвитку народної освіти в Україні за роки радянської влади» (1967) [17] охоплює особливості розвитку всієї системи освіти України протягом п’ятдесяти років радянської влади, опосередковано висвітлюючи й питання заочної педагогічної освіти. Автор статті схвально оцінював діяльність органів радянської влади та компартії в галузі освіти,

хоча фактично були суттєві недоліки в системі підготовки педагогічних кадрів без відриву від виробництва.

Г. Івашина в дослідженні «50 років системи педагогічної освіти Української РСР» (1971) також описує кількісні та якісні зміни, які відбулися в системі педагогічної освіти, у тому числі й заочної, протягом п'ятдесяти років [91]. У науковій статті «Створення заочної педагогічної освіти в Українській РСР» (1968) [93] авторка визначила соціально-економічні та педагогічні передумови появи заочної педагогічної освіти в Український РСР та назвала переваги заочного навчання, серед яких основною була «можливість охопити навчанням велику кількість працівників народної освіти, які поєднували навчання з працею» [там же, с. 99]. У 1977 році з'явилася ще одна робота Г. Івашиної, якою вона розширила часові межі своїх досліджень. Стаття «Жовтень і педагогічна освіта в Українській РСР» (1977) [92] інформувала про розвиток педагогічної освіти за 60 років радянської влади.

У статті Т. Кобзарєвої «Вища заочна педагогічна освіта на Україні» (1980) [101] висвітлені соціально-історичні передумови та особливості розвитку вищої заочної педагогічної освіти в Україні 1920–1970-х рр. У роботі прослідковується тенденція щодо збільшення кількісних і якісних показників у галузі заочної педагогічної освіти та перетворення її в цей період на важливе джерело підготовки педагогічних кадрів.

Зазначимо, що більшість із перелічених публікацій виходили до ювілейних дат, і тому їх автори зосереджувались на висвітленні здобутків і досягнень і, як правило, замовчували недоліки й труднощі.

Розглянувши дисертації, що відображають різні аспекти розвитку педагогічної освіти в Україні, ми звернули увагу на кілька з них, які, наш погляд, найкраще розкривають досліджувану проблему.

Так, згадувана раніше робота української вченої Т. Кобзарєвої «Розвиток вищої заочної педагогічної освіти в Українській РСР (1928–1975 рр.)», що стала підсумком проведених нею наукових

пошуків та досліджень з даної проблеми (1977) [105], розкриває особливості виникнення й розвитку вищої заочної педагогічної освіти в УРСР 1928–1975 рр. У ній здійснено ґрунтовний аналіз змісту, форм та методів заочної форми навчання, а також висвітлена системи виховної роботи зі студентами-заочниками педагогічних ВНЗ. Праця має безпосереднє відношення до нашої проблеми й велике значення для розкриття теми.

Радянська дослідниця Л. Давидова в дисертації «Організація самостійної роботи студентів-заочників молодших курсів» (1985) [52] проаналізувала стан проблеми розвитку пізнавальної активності й самостійності студентів у процесі навчання, визначила способи й засоби активізації навчальної діяльності студентів-заочників, особливості заочного навчання та виявила психолого-педагогічні фактори, які найбільше впливають на успішність студентів-заочників молодших курсів; розробила та експериментально перевірила сукупність засобів, які сприяють раціональній організації самостійної роботи заочників у період між сесіями. На основі свого дослідження вона розробила науково-практичні рекомендації з удосконалення організації самостійної роботи студентів-заочників молодших курсів.

Крім наукових, науково-популярних статей та дисертацій, важливими для нашого дослідження є збірники нормативних документів із питань освіти СРСР та УРСР досліджуваного періоду, де зібрано накази та розпорядження в галузі освіти, у тому числі й заочної.

Наукову цінність становить видання «Вища школа. Збірник основних постанов, наказів та інструкцій» у 2-х томах під редакцією Є. Войленко (1965) [36]. Збірник містить основні правила роботи підрозділів вищих навчальних закладів, матеріали з підвищення кваліфікації, матеріального забезпечення співробітників і студентів, порядок комплектування та підготовки науково-педагогічних кадрів тощо, які діяли в СРСР.

У збірнику «Народна освіта СРСР. Збірник нормативних актів» (1987) [164] під редакцією К. Павлищева зібрані нормативні документи

1940–1980-х рр. (закони, постанови, програми, резолюції та ін.), що стосуються всіх галузей народної освіти, включаючи й заочну педагогічну.

З огляду на проаналізовану нами вище історіографічну базу, можна зробити висновок про важливість та наукову цінність історико-педагогічних досліджень з окресленої проблеми, які були проведені протягом 60–80-х рр. XX ст. Вони розкривають загальні питання заочної педагогічної освіти в контексті розвитку народної освіти та вищої школи в цілому, історичні та соціально-економічні тенденції появи та розвитку заочної освіти в УРСР, організаційні та методичні питання заочної педагогічної освіти. Слід звернути увагу на те, що аналіз і оцінку історико-педагогічних робіт 60–80-х рр. XX ст. ми здійснювали не лише з огляду на сучасні проблеми, а й із позицій конкретно-історичного підходу, тобто враховували конкретну історичну ситуацію, у якій розвивалась історико-педагогічна наука. Варто ще раз наголосити, що зміст публікацій того часу був надмірно політизованим, узагальнення й висновки робились із урахуванням існуючих ідеологічних стандартів.

Другий період (1991 рік–поч. XXI ст.) пов'язаний зі становленням і розвитком національної освіти й педагогічної науки в умовах незалежної держави. В освітній галузі, включаючи й заочну педагогічну, було проведено ряд реформ та здійснено нововведення. Тому педагоги-науковці активно зверталися до минулого й вивчали проблеми заочної педагогічної освіти, які не втратили своєї актуальності.

Науково-педагогічні роботи цього періоду звільнилися від радянської ідеології, стали більш достовірними, бо автори могли вільно висловлювати свої думки, не побоюючись ідеологічної критики з боку держави і влади.

Історіографія зазначеного часу також представлена монографіями, посібниками та підручниками з історії педагогіки, народної освіти та вищої школи, дисертаційними дослідженнями, статтями в періодичних виданнях, фахових журналах та збірками документів.

Так, велике значення для розвитку національної педагогічної науки має монографія В. Майбороди «Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.)» (1992) [146], у якій досліджувались проблеми оновлення й розвитку вищої педагогічної освіти України в 1917–1985 рр., у тому числі й заочної. Дослідник зосередив увагу на якісних і кількісних змінах, що відбулися в системі підготовки вчителів, враховуючи конкретні історичні обставини.

Огляд розвитку української школи та освіти представлений у науково-методичних посібниках і підручниках з історії педагогіки таких авторів, як Л. Артемова [10], О. Любар [144; 145], М. Левківський [129; 130], В. Кравець [125], В. Галузинський [37] та ін. Вони в систематизованому, але узагальненому вигляді надали відомості щодо розвитку педагогічної думки та освіти в широкому науково-історичному контексті.

До уваги необхідно також узяти підручники й посібники з історії України, у яких окремі розділи присвячені системі освіти в різні часи. Вони дозволяють відновити загальну картину української освіти в історичному контексті і побачити причинно-наслідкові зв’язки та умови її розвитку. Серед таких матеріалів підручник А. Слюсаренка, В. Гусєва, В. Дрожжина «Новітня історія України (1900-2000)» (2000) [173, с. 359–360, с. 406–409, 456–458], де розкриваються соціально-історичні умови розвитку освіти, зокрема вплив русифікації, директивної політки партійного керівництва та інтенсивного науково-технічного прогресу тощо. О. Бойко в підручнику «Історія України» (2005) [15, с. 526–527, 546–547] подав аналіз кількісних і якісних змін у культурному й освітньому житті країни, відмітивши збільшення кількості заочників у другій половині XX століття та, одночасно з цим, недостатню якість усієї системи освіти. У посібнику К. Кондратюка, Г. Бондар, В. Качмар, В. Голубко «Новітня історія України. 1914–2008 рр.» (2011) [172, с. 345–350] зосереджено увагу на законодавчих актах, що стосувалися освіти, змінах, що відбувалися в результаті реформ, проблемах і труднощах у системі розвитку української освіти.

Історіографія другого періоду поповнилася новими дослідженнями сучасних учених у галузі заочної педагогічної освіти, результатом роботи яких стали наукові статті.

Л. Михайленко у роботі «З історії методичної підготовки вчителя математики на заочному відділенні педагогічного ВНЗ» (2003) [153] подає аналіз історії організації методичної підготовки студентів-заочників.

Стаття О. Мартіросян «Розвиток освіти дорослих в Україні від 1870 р. XIX ст. до 1958 р. XX ст. (етапи реформування та подальшого розвитку)» (2010) [150] розкриває проблеми освіти дорослих та опосередковано торкається проблеми заочної освіти в 50-х рр. XX ст. як однієї з її форм.

Ряд ґрунтовних праць, що висвітлюють проблеми заочної педагогічної освіти, належать українській дослідниці В. Нестеренко. Вони присвячені теоретичним і методологічним проблемам заочної підготовки фахівців дошкільної освіти. Кілька публікацій авторки безпосередньо торкаються теми нашого дослідження. Так, у статті «Розвиток заочної форми навчання в системі вітчизняної вищої педагогічної освіти» (2011) [170] проаналізовано історію розвитку заочної форми навчання в системі вітчизняної вищої педагогічної освіти. У ній розкриті основи заочної педагогічної освіти як важливого напряму підготовки вчительських кадрів, доведено її ефективність і можливість рівноправного існування поряд із денною формою навчання. У публікації «Передумови виникнення і розвитку заочної форми навчання» (2014) [168] визначені об’єктивні соціально-економічні та історичні передумови, що спонукали до виникнення й розвитку заочної форми, наведено ретроспективний аналіз її розвитку, охарактеризовані етапи виникнення заочної форми й організація підготовки кадрів у системі заочного навчання.

У науковій статті Н. Брехунець «Етапи формування історичних знань про функціонування вищої освіти в Україні 50–80-ті рр. XX ст.» (2012) [20] досліджено історію виникнення та розвитку наукових знань про вищі заклади освіти, що функціонували в Україні у 1950–1980 рр. Робота доводить

залежність розвитку історіографії від суспільно-політичної ситуації у країні, у ній узагальнено досягнення дослідників радянського й пострадянського періодів, а також представників української діаспори та правозахисників і подано досить глибокий історіографічний аналіз питань історичного розвитку вищої освіти України.

Історіографія окресленого періоду представлена важливими для розуміння проблеми, над якою ми працюємо, дисертаціями українських та російських учених.

Суспільно-політичні, духовні, економічні та соціальні фактори, які вплинули на розвиток вищої освіти як певної суспільної інституції, важливої частини духовного життя народу, висвітлено в дисертації української дослідниці Т. Куцаєвої «Розвиток вищої освіти в УРСР (1965–1985 рр.)» (2007) [127]. Вона проаналізувала стан та соціально-економічні й політичні умови функціонування вищої освіти в УРСР упродовж 1965–1985 рр., у тому числі й заочної педагогічної.

Невід'ємною частиною історіографії є наукові роботи сучасних російських науковців, які досліджують особливості розвитку заочної педагогічної освіти СРСР у цілому.

Дисертаційні роботи таких учених, як Є. Захарова, С. Путєєва, В. Лазарєв, В. Шлик відображають окремі аспекти розвитку, змісту, форм і методів заочної педагогічної освіти.

Зокрема, В. Шлик у дисертації «Організаційно-дидактичні основи безвідривної підготовки кадрів у системі педагогічної освіти» (2000) [284] частково проаналізував деякі тенденції та закономірності становлення й розвитку педагогічної освіти без відриву від виробництва.

Наукову цінність для історіографії цього періоду становить дисертація російської дослідниці Є. Захарової «Історія розвитку навчально-методичного забезпечення вищої заочної педагогічної освіти в СРСР: 50–80 рр. XX ст.» (2003) [83], у якій проведено аналіз історичних закономірностей, визначено напрями діяльності й методи функціонування системи навчально-

методичного забезпечення вищих педагогічних навчальних закладів СРСР у 50–80-х роках XX століття та здійснено їх комплексний аналіз.

У ході свого дослідження Є. Захарова виокремила й проаналізувала наступні групи джерел:

1. Офіційні регламентуючі державні й відомчі документи.
2. Публікації, які висвітлюють наукову організацію навчального процесу вищої заочної педагогічної освіти.
3. Наукові дослідження в галузі книговедення ВНЗ.
4. Навчально-методичну літературу 50–80-х рр. XX ст.

Дисертаційне дослідження В. Лазарєва «Вища педагогічна освіта без відриву від основної діяльності: історія, сучасний стан, перспективи» (2004) [128, с. 14–46] також торкається проблеми історичних тенденцій формування й розвитку вищої заочної педагогічної освіти.

С. Путєєва в науковій роботі «Формування професійної готовності студентів заочної форми навчання до педагогічної діяльності (на прикладі факультету фізичної культури))» (2006) [239] подала теоретичне й практико-методичне обґрунтування засобів продуктивного формування професійної готовності студентів-заочників до педагогічної діяльності на прикладі факультету фізичної культури.

Не можна залишити поза увагою наукові роботи І. Шамсутдінової та Н. Бикової, які активно займалися проблемами заочної освіти в цілому. У їхніх дослідженнях частково прослідковуються передумови, тенденції та особливості розвитку заочної освіти.

Наприклад, І. Шамсутдінова в праці «Теоретичні основи вищої заочної освіти» (1993) [281, с. 17–35, 66–80] проаналізувала проблеми заочної освіти у ВНЗ інженерно-технічного профілю. Ця робота також, хоч і дещо опосередковано, стосується нашої теми, оскільки в ній є відомості, які розкривають особливості та місце заочної форми навчання в системі безперервної освіти. Вчена виділяє основні ознаки заочної освіти, серед яких

перевага позааудиторних занять та здійснення навчання в поєднанні з практичною роботою за спеціальністю [там же с. 70].

Н. Бикова в роботі «Удосконалення заочної освіти в вищій школі засобами відкритої освіти» (2006) [24] надала характеристики заочної освіти, включаючи педагогічну, періоду 1945–1970 рр., серед яких виокремила наступні:

- контингент студентів, які отримували вищу освіту без відриву від виробництва, складався з представників різних соціальних верств;

- навчальний процес забезпечували такі комунікаційні технології, як поштовий, телефонний, радіозв'язок та кейс-технологія;

- основною метою організації заочних навчальних закладів була швидка підготовка необхідних країні спеціалістів, скорочення напливу в існуючі ВНЗ, можливість масового навчання [там же с. 47].

Узагальнюючи історико-педагогічні роботи окресленого нами другого періоду, які висвітлюють особливості розвитку заочної освіти в 50–80-ті рр. XX ст., можна сказати, що педагогічна наука цього часу дещо поповнилася дослідженнями визначеної проблеми, і вони набули більшої достовірності та об'єктивності. Учені цього періоду вивчали різноманітні аспекти заочної педагогічної освіти в Україні, серед яких: науково-теоретичні питання заочної форми навчання, соціально-історичні та педагогічні умови розвитку й функціонування заочної педагогічної освіти, навчально-методичне забезпечення, організаційно-дидактичні умови підготовки педагогічних кадрів в умовах заочної форми навчання.

Аналіз зазначених історико-педагогічних досліджень дав можливість зорієнтуватися у вже вивчених питаннях розвитку заочної педагогічної освіти в Україні у 50–80-.ті рр. і, в той же час, довів відсутність у науковій літературі комплексного та цілісного вивчення зазначеної проблеми, що спонукало нас до ґрунтовного аналізу джерельної бази дослідження.

Важливою складовою будь-якого історико-педагогічного дослідження є формування джерельної бази та її репрезентативність. На думку

Л. Ваховського, «перед кожним дослідником, який вивчає історію розвитку освіти і педагогічної думки, стоїть надзвичайно складне і відповідальне завдання – сформувати сукупність історико-педагогічних джерел, яка б у кількісному і якісному відношенні була достатньою для коректних історичних узагальнень, оцінок та інтерпретацій» [29, с. 264], а Л. Голубнича підкреслює, що «…опрацьовування джерел є запорукою об'єктивних та достовірних результатів будь-якого наукового історичного пізнання» [41, с. 87].

У складі джерельної бази нашого дослідження можна виділити чотири групи джерел:

1) архівні матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (фонд № 166 Міністерства освіти і науки) та Центрального державного архіву громадських об'єднань України (фонд № 1 Центрального комітету Комуністичної партії України);

2) матеріали офіційного характеру, видані урядом СРСР та УРСР у галузі освіти, у тому числі й заочної педагогічної (постанови, накази, розпорядження, положення та інші нормативні документи);

3) публікації в періодичних виданнях 50–80-х рр. XX ст., які висвітлювали організацію та особливості тогочасної заочної педагогічної освіти;

4) навчально-методичні матеріали, що регламентували організацію та зміст заочної педагогічної освіти й висвітлювали передовий педагогічний досвід у роботі з заочниками в 50–80-х рр. XX ст.

Проаналізуємо кожну групу джерел докладніше.

Перша група джерел представлена різноплановими документами, що зберігаються в архівах і дозволяють відтворити динаміку та прослідкувати особливості й умови розвитку заочної педагогічної освіти в Україні в 50–80-х рр. XX ст. Серед них ми виокремили наступні категорії:

- зведені статистичні звіти;

- протоколи, постанови та рішення засідань Колегії Міністерства освіти УРСР;
- директивні вказівки управління підвідомчим установам з питань методичної роботи в педагогічних закладах освіти;
- правила прийому до ВНЗ та середніх спеціальних навчальних закладів;
- навчальні плани та програми;
- доповідні записки до Ради Міністрів УРСР та ЦК КПУ з питань роботи педагогічних закладів освіти;
- накази та постанови Міністерства вищої освіти СРСР.

Зведені статистичні звіти заочних відділів педагогічних інститутів та училищ [84; 85; 86; 87; 88] дають можливість прослідкувати кількісну динаміку у заочній педагогічній освіті.

У протоколах засідань, постановах та рішеннях Колегії Міністерства освіти УРСР розглядалися питання стану та перспектив розвитку заочної педагогічної освіти України в цілому та окремих її областей. Серед вивчених документів важливими для нашого дослідження стали такі протоколи засідань та затверджені за їх результатами постанови: «Про стан заочного навчання вчителів в Дрогобицькій області» від 24.04.1951 р. [257; 194], «Про стан заочного навчання вчителів в Одеській області» від 09.04.1952 р. [259], «Про організацію сітки заочних відділів педагогічних училищ на 1952–1953 рр.» від 09.02.1952 р. [258], «Підсумки роботи заочних відділів педагогічних вузів та вчительських інститутів за 1951–1952 рр.» від 15.11.1952 р. [260] тощо. Також треба взяти до уваги рішення Колегії Міністерства освіти УРСР, що стосувалися питань стану та розвитку педагогічної освіти й забезпечення загальноосвітніх шкіл педагогічними кадрами: «Про заходи Міністерства освіти УРСР по виконанню Постанови Ради Міністрів Української РСР від 12.06.1980 р. № 386 «Про стан і заходи по дальшому поліпшенню підготовки, використання та підвищення кваліфікації вчительських кадрів загальноосвітніх шкіл республіки» від

16.07.1980 р. [246], «Про початок 1980–1981 н. р в загальноосвітніх школах і педагогічних навчальних закладах республіки» від 09.09.1980 р. [245], «Про забезпечення шкіл, дошкільних установ та інших установ народної освіти педагогічними кадрами у 1985–1986 навчальному році відповідно до реформ загальноосвітньої і професійної школи» від 30.01.1985 р. [247] та ін.

Важливою складовою архівних документів є Директивні вказівки управління підвідомчим установам з питань методичної роботи в педагогічних закладах освіти, проаналізувавши які можна виявити особливості змісту, методів, форм роботи зі студентами-заочниками та чинники розвитку заочної освіти. Серед опрацьованих нами документів такі: «Про проведення літніх навчально-екзаменаційних сесій учителів-заочників сесій учителів-заочників у 1957 р.» [235], «Про підготовку та проведення літньої сесії студентів-заочників у 1960 р.» [232], «Про проведення зимової сесії студентів-заочників і державних екзаменів на фізико-математичних та природничих факультетах» (січень 1961 р.) [234], «Рекомендації Республіканського семінару завідуючих і методистів заочних відділень педучилищ, проведеного в Києві 8-13 квітня 1963 р.» [243], «Інструкція про організацію і проведення педагогічної практики в педагогічних інститутах Міністерства освіти УРСР» (1965 р). [94], «Вказівки про рецензування контрольних робіт заочників педагогічних училищ» [34], «Про підсумки навчально-виховної роботи з студентами-заочниками педагогічних інститутів республіки у 1973–1974 н. р.» [233] тощо.

У категорії архівних документів зберігаються правила прийому до ВНЗ та середніх спеціальних навчальних закладів [217; 218; 219; 220; 225; 226], які дозволяють порівняти особливості вступу на денну та заочну форму навчання тощо.

Навчальні плани та програми [82; 156; 157; 158; 159; 160; 274] розкривають зміст підготовки педагогічних кадрів.

Завдяки вивченню доповідних записок до Ради Міністрів УРСР можна прослідкувати стан заочної педагогічної освіти в досліджуваний період.

Серед них такі: «Про стан підготовки учительських кадрів у педагогічних навчальних закладах республіки» (1959) [67], «Про хід виконання закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в УРСР» педагогічними навчальними закладами» (1959) [68], «Про стан і заходи поліпшення підготовки вчительських кадрів для шкіл УРСР на 1957/1958 н. р.» [65] «Про становище і заходи щодо покращення підготовки вчителів в УРСР 1961–1962 н. р.» [66] тощо.

Важливе значення для нашого дослідження мають різноманітні накази та постанови Міністерства вищої освіти СРСР, що стосуються заочної педагогічної освіти.

До другої групи, як зазначалося вище, належать офіційні документи. Під час розгляду цих матеріалів пропонуємо їх аналіз у хронологічному порядку з метою кращого розуміння динаміки розвитку заочної педагогічної освіти в Україні в зазначений період.

Серед першоджерел важливе значення має Постанова № 951 від 29 серпня 1938 р. «Про вище заочне навчання» [200], яка діяла до 1978 р. й була спрямована на покращення заочного навчання. У постанові аналізуються недоліки в організації заочної освіти, які існували на той час, визначені керівні та контролюючі органи вищої заочної освіти, форми вищих заочних навчальних закладів, а також спеціальності, за якими можна отримати вищу заочну підготовку, зокрема в педагогічних та учительських інститутах. Документ підтверджує важливість підготовки спеціалістів без відриву від виробництва для держави.

Не можна не звернути увагу на текст Закону СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» [71] від 24 грудня 1958 р., яким на законодавчому рівні зафіксовано необхідність покращення якості народної освіти з метою забезпечення міцної основи для розгортання науково-технічної революції. Для цього було прийнято рішення про обов'язкову загальну восьмирічну освіту, та перетворення десятирічних шкіл на різні типи середніх загальноосвітніх

шкіл. У зв’язку з цим зросла потреба в додаткових педагогічних кадрах, дефіцит яких намагалися ліквідувати шляхом розширення підготовки вчителів на заочній формі навчання. Таким чином, цей закон став поштовхом для прискорення розвитку заочної освіти.

З 1 жовтня 1974 р. введено в дію Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про народну освіту» [73], який регулював основні питання всіх галузей освіти, у тому числі й заочної.

20 жовтня 1980 р. видано Наказ Міністерства просвіти СРСР № 141 «Про стан і заходи щодо подальшого покращення заочної освіти учителів», у якому проаналізовано загальний стан заочної педагогічної освіти всіх радянських республік і надано перелік заходів, які необхідно провести для її покращення: покращити професійну та спеціальну підготовку вчителів, активізувати науково-методичну роботу кафедр, продовжити роботу щодо оптимізації сітки розміщення заочних навчальних закладів, покласти на Московський державний заочний педагогічний інститут функції всесоюзного науково-методичного центру вищої заочної педагогічної освіти, посилити увагу щодо питань створення сприятливих умов для успішної роботи і навчання студентів-заочників, забезпечити подальше розширення числа працівників педагогічної праці, які можуть заочно навчатися та підвищувати свою кваліфікацію [212].

У Постанові Ради Міністрів СРСР № 552 від 15 червня 1981 р. «Про подальше удосконалення підготовки спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою без відриву від виробництва» [203] підкреслюється важливість заочної та вечірньої форм навчання як таких, що сприяли зміцненню зв’язку освіти з виробництвом і зазначаються недоліки в якості підготовки кадрів без відриву від виробництва та невідповідність тогочасним умовам. Цією Постановою затверджуються заходи для подальшого вдосконалення підготовки спеціалістів без відриву від виробництва.

Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР № 316 від 12 квітня 1984 р. «Про заходи з удосконалення підготовки, підвищення кваліфікації

педагогічних кадрів системи просвітництва і професійно-технічної освіти і покращення умов праці і побуту» [164, с. 114-117] свідчить про необхідність подальшого вдосконалення системи вищої заочної педагогічної освіти без відриву від виробництва як однієї з ефективних форм підготовки й підвищення кваліфікації вчительських кадрів. Згідно з постановою вчителі, вихователі та майстри виробничого навчання, які мають середню педагогічну освіту й педагогічний стаж не менше одного року, мали можливість вступати у вищі педагогічні навчальні заклади для навчання без відриву від виробництва на основі співбесіди без вступних іспитів.

Не можна залишити поза увагою Постанову ЦК КПРС і РМ СРСР від 13 березня 1987 р. № 325 «Про заходи з корінного покращення якості підготовки й використання спеціалістів з вищою освітою в народному господарстві» [205], де йшлося про необхідність перебудови й упорядкування системи підготовки спеціалістів на заочній формі навчання, посилення контрою за роботою заочних відділів, покращення їх матеріально-технічної бази тощо.

Як бачимо, під час розгляду змісту вищезазначених офіційних документів прослідковується тенденція до постійного вдосконалення й розвитку заочної педагогічної освіти як важливого джерела підготовки педагогічних кадрів в Україні.

Третя група джерел складається з публікацій у періодичних виданнях 50–80-х рр. XX ст., які висвітлювали організацію та особливості тогочасної заочної педагогічної освіти.

Більшість проаналізованих нами наукових статей, що стосуються теми даного дослідження, публікувалися в журналі «Радянська школа» (науково-педагогічний місячник органу Міністерства освіти УРСР; виходив у Києві з 1945 року). Невелика кількість публікацій є також у таких журналах, як «Українська мова і література в школі», «Дошкільне виховання», «Радянське право», «Школа та виробництво» та збірниках «Праці і матеріали науково-методичної ради (Київський державний університет імені Т.Г. Шевченка»),

«Вища і середня педагогічна освіта» (республіканський науково-методичний збірник), «Проблеми вищої школи».

Зробивши огляд цих публікацій, ми розділили їх за змістом на декілька підгруп. Зробимо їх коротку характеристику.

Першу підгрупу становлять статті, які розкривають особливості організації, зміст і форми навчально-виховної роботи тогочасних педагогічних навчальних закладів на заочній формі навчання.

Так, у статті начальника міжвузівського юридичного відділу м. Дніпропетровська В. Гейхмана «Пільги працюючим студентам та учням» (1963) [38] описані основні пільги, які надавалися студентам та учням, що працюють. Він проаналізував нормативні акти, що регулюють пільги, серед яких основним є Постанова Ради Міністрів СРСР від 2 липня 1959 року №720 «Про пільги для студентів вечірніх і заочних вузів і учнів вечірніх та заочних середніх спеціальних учбових закладів», де згадуються такі: додаткові оплачувані відпустки; встановлена 50%-ва оплата вартості переїзду студентів заочних вузів до місцезнаходження учбового закладу і назад за рахунок установ за місцем їх роботи та ін.

У статті О. Гори «Навчально-виховна робота зі студентами-заочниками» (1962) [44] висвітлена система навчально-виховної і методичної роботи з урахуванням особливостей заочного навчання у Кіровоградському педінституті.

Ф. Гольдін у публікації «Не забувати про заочників» (1964) [43] ділиться досвідом роботи філологічного факультету Одеського університету щодо пошуків ефективних форм і методів роботи з заочниками. З метою забезпечення засвоєння знань на високому рівні та випуску кваліфікованих викладачів середньої школи педагогічним колективом факультету вишу в цьому напрямі були здійснені наступні кроки: внесені необхідні доповнення та зміни в робочі плани, де велику увагу приділено тим темам лекційних курсів, що вивчаються в середній школі, проведені науково-методичні конференції, встановлено обов’язкове відвідування заочниками шкіл та

обов'язкова педагогічна залікова практика всіх без винятку студентів-заочників під керівництвом методистів університету, повсякденне керівництво роботою заочників, порушено питання забезпечення заочників навчальною й методичною літературою.

Як приклад глибокого аналізу й конструктивної критики тогочасної університетської освіти в порівнянні з підготовкою вчителів в інститутах, можна навести дослідження М. Грищенка «Підготовка педагогічних кадрів в університетах» (1969) [50].

У доповіді Міністра освіти Української РСР О. Маринича «Завдання шкіл та органів народної освіти у новій п'ятирічці» (1971) [148] проведено аналіз стану народної освіти за 1971–1972 навчальний рік. У доповіді зазначається, що близько 40 % вчителів не мали вищої освіти, з чого випливає важливість та необхідність заочної форми навчання.

У науковій статті Т. Кобзарєвої «Деякі питання організації навчально-виховного процесу в системі заочної освіти» (1973 р.) [102] дослідниця розкриває особливості організації навчально-виховного процесу заочників на прикладі Ворошиловградського педагогічного інституту. Ще одна публікація цієї ж авторки «Педагогічна спрямованість навчального процесу в системі заочного навчання» (1974) [104] присвячена проблемі педагогізації професійної підготовки студентів, виховання інтересу й любові до професії вчителя в умовах заочного навчання. У дослідженні Т. Кобзарєва узагальнила практичний досвід науково-педагогічних працівників різних кафедр ВНЗ України з зазначених питань. На основі цього вона запропонувала умови підвищення ефективності педагогізації навчально-виховного процесу на заочних відділеннях ВНЗ, серед яких високий науковий рівень курсу, повнота охоплення матеріалу курсу та його систематичність, знання шкільних програм і підручників.

Роботи Т. Кобзарєвої не позбавлені політичної заангажованості й доводять, що вся система освіти підпорядковувалась тодішнім ідеям служіння комунізму. Значна частина навчального часу студентів-заочників

складалася з вивчення історії, документів та матеріалів з'їздів компартії, творів класиків марксизму-ленінізму тощо. Це не тільки позбавляло студентів можливості краще й більше вивчати необхідні для професії дисципліни, а й негативно впливало на формування власної думки. Яскравим підтвердженням цього є стаття авторки «Ідейне виховання студентів-заочників» (1977) [103], у якій вона на конкретних прикладах показала, які дисципліни вивчались у педагогічних закладах освіти на заочних відділах, які теми висвітлювались на лекціях, які форми виховної роботи були пріоритетними на той час.

У публікації Б. Грицюка «Деякі залежності тривалості навчання студентів-заочників» (1976) [46] досліджується питання пов'язані з плануванням самостійної роботи студентів-заочників на прикладі Івано-Франківського педагогічного інституту. Він визначив основні критерії, які впливають на тривалість самостійного навчання студентів-заочників педагогічних спеціальностей: тижневе педагогічне навантаження, освітній рівень перед вступом до ВНЗ, курс навчання, наявність педагогічного стажу тощо. В іншій своїй роботі «Критерії учбового навантаження студентів денної та заочної форми навчання» (1976) [47] автор порівняв навчальні плани заочного та денного відділень педагогічних інститутів і дійшов висновку, що для рівноцінної підготовки студентів за заочною та денною формою навчання студентам-заочникам потрібно приділяти по 5 годин у будні, та, залежно від спеціальності, від 2,4 до 3,2 – у вихідні дні. Фактично ж учителі-заочники через брак часу самостійно навчалися набагато менше, що є, на думку науковця, основною причиною низької успішності.

До другої підгрупи публікацій належать дослідження, у яких проведено аналіз якості заочної педагогічної освіти та запропоновані шляхи й перспективи їх розвитку.

Проблемам заочної освіти вчителів присвятив свої дослідження науковець І. Строй. У статті «За докорінне поліпшення заочного навчання вчителів» (1955) [262] він проводить загальний аналіз стану якості заочного

навчання в педагогічних інститутах України та пропонує систему заходів щодо поліпшення заочної педагогічної освіти. У публікації «Перспективи і завдання заочної педагогічної освіти» (1961) [263] автор розкриває основні недоліки заочної педагогічної освіти: ставлення до неї як до другорядної форми навчання; недостатній контроль за роботою заочних відділів з боку директорів інститутів; недостатність забезпечення студентів-заочників навчально-методичною літературою; недисциплінованість заочників; недостатня співпраця педагогічних інститутів та відділів народної освіти. Автор статті пропонує шляхи усунення недоліків заочної форми навчання з метою підвищення її ефективності.

У роботі І. Капелюшного «Психолого-педагогічна підготовка студентів-заочників» (1974) [99] проаналізовано рівень викладання і якість знань студентів-заочників з дисциплін психолого-педагогічного циклу в тогочасних педагогічних інститутах України. Він дійшов висновку, що, незважаючи на ряд проблем, у цьому напрямі досягнуто багато позитивних результатів: Навчально-методичний кабінет заочної педагогічної освіти УРСР розпочав видання навчально-методичних матеріалів та консультацій, у яких висвітлені найважливіші питання педагогіки і психології, ВНЗ розробили й затвердили конкретні заходи щодо поліпшення психолого-педагогічної підготовки студентів-заочників, відбулося підвищення успішності студентів-заочників з дисциплін психолого-педагогічного циклу та ін.

Повертаючись до питання значної ідеологічної складової тогочасної системи освіти, не можна не зазначити основну думку доктора педагогічних наук, професора Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка А. Бондаря, яку він виклав у роботі «Завдання педагогіки вищої школи в світлі рішень XXIV з’їзду КПРС і XXIV з’їзду КП України» (1973) [16]: «Головними завданнями вищих навчальних закладів є підготовка … спеціалістів, які володіють марксистсько-ленінською теорією, глибокими

теоретичними знаннями й практичними навичками зі спеціальності, з організації масово-політичної виховної роботи…» [там же, с. 3].

Схожі погляди мала й начальник відділу педагогічних училищ Міністерства освіти УРСР Л. Туманова у статті «Роботу педучилищ – на рівень сучасних вимог». Вона так само вважала першочерговими завданнями педучилищ озброєння учнів марксистсько-ленінським світоглядом і виховання їх у дусі комуністичної моралі (1975) [268].

У роботі М. Орлова та Р. Худякової «Аналіз успішності студентів, що навчаються без відриву від виробництва» (1977) [179], надрукованій у журналі «Проблеми вищої школи», визначено недоліки в підготовці спеціалістів за вечірньою і заочною формою навчання та окреслено можливі шляхи їх усунення.

Н. Ничкало в публікації «Підготовку педагогічних кадрів – на рівень сучасних вимог» (1987) [171] звернула увагу на необхідність поліпшення підготовки педагогічних кадрів в умовах реформування освіти для забезпечення кваліфікованими вчителями загальноосвітніх шкіл та інших навчальних закладів і створення системи неперервної освіти. До основних вимог вона віднесла перебудову змісту навчання й виховання педагогів, оновлення навчальних планів і програм, видання нових підручників та навчально-методичних посібників тощо.

Третю підгрупу публікацій становлять статті, у яких пропонується аналіз взаємодії педвузів та відділів освіти з організації заочного навчання.

Так, у публікації зав. Черкаським облвно К. Заремби «Спільна робота облвно та педвузів по організації заочної освіти вчителів» (1971) [81] описується система зв’язків між Черкаським обласним відділом освіти та педагогічними інститутами, основна мета яких – контроль за навчанням студентів та надання їм допомоги для досягнення більш високої якості підготовки педагогічних кадрів.

І. Левченко у статті «Спільна робота педвузу і відділів народної освіти по керівництву заочним навчанням учителів» (1972) [131] ділиться досвідом

підготовки вчителів на заочному відділенні Чернігівського педінституту. Автор публікації описав систему заходів з докорінного поліпшення заочного навчання вчителів, які було розроблено разом із обласним відділом народної освіти й наголосив на необхідності такої взаємодії. Серед проведених заходів було виконано наступне: проведено облік учителів та працівників дошкільних і позашкільних закладів, які не мали вищої освіти; відкрито при всіх районних та міських методичних кабінетах постійно діючі очно-заочні підготовчі курси до вступу в педагогічний ВНЗ; інститутом та районними чи міськими відділами народної освіти створені всі умови для навчання заочників; проводилася постійна робота з удосконалення навчально-виховного процесу на заочному відділі інституту для підвищення ефективності навчання вчителів.

У четвертій підгрупі публікацій можна виокремити роботи, автори яких звернули увагу на проблеми практичної підготовки студентів, що навчаються без відриву від виробництва. Це наукові публікації Д. Сергієнка, М. Русакова, І. Андрєєва.

Так, Д. Сергієнко в статті «Поліпшити педагогічну практику студентів-заочників в університеті» (1961) [253] аналізує тогочасну практичну підготовку студентів в окремих університетах УРСР і вказує на її незадовільний стан. Він пропонує шляхи покращення якості педагогічної практики студентів-заочників, серед яких: підвищення якості знань студентів-заочників із фахових дисциплін, з педагогіки і спеціальної методики; проведення для студентів-заочників інструктивних семінарів, нарад, консультацій як в університетах, так і в консультативних та опорних пунктах; докорінне поліпшення керівництва педагогічною практикою заочників тощо.

Публікація М. Русакова «Про заходи поліпшення практичної підготовки студентів, які навчаються без відриву від виробництва» (1961) [250] окремо зосереджує нашу увагу на практиці вчителів і наголошує, що

багато вчительських спеціальностей потребують не лише педагогічної, а й виробничої практики для забезпечення політехнічної підготовки.

І. Андрєєв у науковій статті «Щодо питання про навчально-польову практику на заочному відділі педвузу» (1960 р) [7] розповідає про нововведення в проведенні навчально-польової практики з дисциплін біологічного циклу з огляду на вимоги Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР». Враховуючи специфіку заочного навчання, він рекомендував під час навчально-польової практики, яка проводилася на агробіостанції інституту, навчити студентів-заочників самостійній роботі з об'єктами спостереження, щоб вони в подальшому змогли продовжувати практикуватися за місцем проживання протягом усього літа та осені, і в процесі цієї практики виконували надані завдання й заповнювали щоденники.

До окремої п'ятої підгрупи публікацій можна віднести матеріали, які розкривають особливості прийому на заочну форму навчання до педагогічних закладів освіти. Прикладом цього є стаття заступника директора Науково-методичного кабінету з заочного навчання вчителів Міністерства освіти УРСР І. Ребельського «Про прийом дошкільних працівників на заочні і вечірні відділи педагогічних інститутів і педагогічних училищ у 1960 році» (1960) [241]. Робота містить детальні роз'яснення щодо питань порядку прийому та навчання в педагогічних інститутах на заочних дошкільних відділах.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок про те, що проблема заочної педагогічної освіти була важливим питанням у науково-педагогічній думці 50–80-х рр. XX ст. Це доводиться досить великою кількістю публікацій, наявністю різних підходів до висвітлення змісту і форм тогочасної заочної педагогічної освіти, що, безперечно, вплинуло на її розвиток і є важливим джерелом відомостей для нашого дослідження.

Четверта група джерел – це методичні матеріали, що узагальнювали передовий педагогічний досвід інститутів у роботі з заочниками та навчальні

посібники для студентів-заочників, що висвітлювали зміст заочної педагогічної освіти в 50–80-х рр. ХХ ст.

Серед проаналізованих видань треба звернути увагу на збірники методичних матеріалів Навчально-методичного кабінету заочної педагогічної освіти «Заочна педагогічна освіта» [74; 75; 76; 77; 78; 79; 80]. різних років, у яких містяться матеріали з досвіду роботи окремих інститутів і кафедр зі студентами-заочниками, доповіді за результатами науково-методичних конференцій, рекомендації щодо викладання окремих дисциплін. Науковий інтерес представляє «Збірник методичних матеріалів з заочного навчання в педагогічних інститутах» [252], виданий Московським державним заочним педагогічним інститутом, у якому узагальнено досвід викладання циклу літературознавчих дисциплін. Корисними для дослідження є навчально-методичні посібники для студентів з курсу окремих дисциплін [275; 276], що містять загальні методичні вказівки, навчальні матеріали, контрольні запитання, список додаткової літератури тощо.

Аналізуючи джерельну базу дослідження, слід підкреслити, що вона представлена достатньою кількістю матеріалів для вивчення розвитку заочної педагогічної освіти в зазначений період і має важливе значення для об’єктивного бачення проблематики нашого дослідження.

Проведений нами аналіз історіографічної та джерельної бази дає підстави зробити загальний висновок про відсутність комплексного та системного дослідження розвитку вищої заочної педагогічної освіти в Україні в 50–80-ті рр. ХХ ст. В історико-педагогічній літературі наявне лише фрагментарне висвітлення окремих аспектів цього явища, розрізнених як у науково-теоретичному, так і в хронологічному плані. Схарактеризована джерельна база є достатньою й репрезентативною, що дозволяє реалізувати поставлену мету та дослідницькі завдання й виконати цілісне педагогічне дослідження розвитку заочної педагогічної освіти в досліджуваний період.

1.2. Соціально-історичний контекст розвитку заочної педагогічної освіти в Україні у 50–80-х рр. XX ст.

Для розуміння тих чи інших педагогічних явищ і процесів у галузі заочної педагогічної освіти їх необхідно розглянути з урахуванням соціально-історичного контексту, аналіз якого є важливим для пошуку нових шляхів удосконалення всієї системи освіти. З цього приводу В. Нестеренко зазначала: «Розгляд явищ у їх розвитку, історичному контексті допомагає встановити причини їх зародження, виявити якісні зміни на різних етапах, зрозуміти, на що перетворилося явище в ході діалектичного розвитку» [168, с. 21].

Соціально-історичний контекст у нашому дослідженні ми будемо розглядати як сукупність соціально-економічних, соціально-політичних умов, які визначали мету, завдання, характер заочної педагогічної освіти, особливості й тенденції її розвитку в досліджуваний період.

Соціально-історичні, політичні та економічні умови розвитку освіти в Україні розглядали І. Бик [23], Є. Калінкін [98], І. Коляска [119], Т. Куцаєва [127], Н. Коротенко [124] та ін.

Із початку свого існування заочне навчання відкривалося як одна з додаткових форм освіти, в основі якої лежала ідея поєднання навчальної діяльності з трудовою, принципи доступності й самоосвіти. Вона надавала можливість здобуття освіти різним верствам суспільства, а згодом набула статусу окремої самостійної освітньої системи.

Хронологічні межі нашого дослідження охоплюють період 50–80 х рр. XX ст., який обрано не випадково. 50-ті рр. характеризуються швидким розвитком заочної освіти, що є результатом післявоєнного відродження й науково-технічного прогресу. Кінець 80-х – початок 90-х рр. – це час модернізації та проведення глибоких реформ у галузі всієї освіти України, включаючи й заочну педагогічну.

Друга світова війна завдала Україні величезних втрат у всіх сферах життя суспільства. Освітня галузь також зазнала великих руйнувань, що

пов’язано з загибеллю багатьох учителів, знищенням навчальних закладів і перебуванням молодого покоління на фронті. Тому післявоєнний час характеризувався активною відбудовою народної освіти, де першочерговим завданням стала підготовка педагогічних кадрів, яких катастрофічно не вистачало. Заочна освіта стала одним із найважливіших засобів вирішення цієї проблеми, зважаючи на її економічну вигідність для держави й доступність для молоді.

Ще під час Другої світової війни, 18 грудня 1943 р. Радою народних комісарів СРСР була прийнята Постанова «Про заходи по зміцненню системи заочної педагогічної освіти». І. Строй та І. Ребельський зазначали, що ця постанова стала основою, завдяки якій відновлювалось і розвивалось заочне навчання вчителів у Радянському Союзі. Нею було визначено терміни навчання на заочних відділах в університетах, педагогічних і вчительських інститутах та педагогічних училищах, встановлено безоплатний проїзд на сесії для вчителів-заочників, надання їм чотирьох вільних вечорів на тиждень для самостійних занять тощо. Відділи народної освіти повинні були постійно контролювати стан заочного навчання вчителів, а на завідуючих обласними відділами народної освіти та наркомів освіти союзних республік покладалась особиста відповідальність за стан заочного навчання [264, с. 44].

У грудні 1945 р. було видано Наказ Всесоюзного комітету у справах вищої школи при Раді народних комісарів СРСР і Народного комісаріату просвіти РРФСР «Про заочне навчання вчителів», яким було встановлено п’ятирічний термін навчання в педагогічних інститутах і трьохрічний – у вчительських; визначена тривалість навчально-установчої сесії – 30 днів; ліквідована практика безперервного прийому на заочні відділення; зміцнена й розширена мережа навчально-консультаційних пунктів; покращено матеріальне забезпечення заочників. Однак, зазначений документ не вирішив усіх проблем заочної підготовки вчителів визначеного періоду.

З огляду на це 29 квітня 1946 р. Рада міністрів СРСР прийняла постанову «Про заочну підготовку спеціалістів». Для вчителів-заочників

було дозволено проводити додаткову сесію під час зимових канікул тривалістю 10 днів, збільшено кількість навчально-консультаційних пунктів, студенти-заочники звільнялися від роботи у вечірній час. Незважаючи на численні труднощі повоєнних років, форми навчального процесу заочних відділень педагогічних ВНЗ вдосконалювалися, зростав випуск учителів. Більшість заочників були студентами саме педагогічних інститутів [128, с. 32–33].

7 серпня 1948 р. у Постанові «Про стан заочного навчання вчителів початкових, семирічних та середніх шкіл УРСР» уряд України визначив ряд недоліків, що залишалися в системі підготовки вчителів на заочній формі навчання, серед яких згадувалася недостатність контролю з боку Міністерства освіти УРСР та його місцевих органів за якістю заочної педагогічної освіти [264, с. 45]. Усі ці заходи свідчать про державне значення й важливість заочного навчання вчителів у досліджуваний період.

С. Бикова в своїй роботі зазначала, що після закінчення війни ситуація з кадрами була вкрай тяжкою, дуже гостро постала проблема підготовки спеціалістів із вищою освітою. Вона наголошувала, що ніколи в країні заочна освіта не набувала такого розмаху: розгорталася мережа навчально-консультаційних пунктів, різноманітних курсів із підвищення кваліфікації, була розпочата прискорена підготовка інженерів та педагогів із числа осіб із середньою спеціальною освітою. Контингент студентів значно розширився [24, с. 252].

Післявоєнний період в історії України – це період відбудови всіх галузей народного господарства, який базувався на розвитку науки й техніки, що вимагало освічених і кваліфікованих фахівців, тому освіті надавалось дуже велике значення. У 1949 р. на XVI з’їзді КП(б)У М. Хрущов зазначав: «Разом з успішною відбудовою і дальшим розвитком промисловості, транспорту та сільського господарства відбувається невпинне зростання науки й культури Радянської України. Відбудова й нове будівництво шкіл та культурних закладів, здійснення загальної обов’язкової початкової освіти,

зростання числа учнів, збільшення числа спеціалістів, яких випускають вищі школи, дальший розвиток науки, літератури й мистецтва – така загальна картина культурного піднесення народу» [248, с. 1].

Перед органами народної освіти було поставлено завдання про завершення обов'язкової початкової освіти та подальше здійснення загального семирічного навчання в селах і десятирічного – в містах. Щоб виконати поставлене завдання, необхідно було збільшити кількість загальноосвітніх шкіл і кількість учнів у школах. Це зумовило потребу в нових педагогічних кадрах та підвищенні кваліфікації працюючих учителів.

На з'їзді також підкреслювалась загальна важливість професії вчителя. З огляду на це, ЦК ВКП(б) визнав необхідним звернути увагу на роботу вчителів у школі, і тогочасний український уряд прийняв ряд постанов про їх заохочення, надання пільг та підвищення заробітної плати.

У перші роки запровадження семирічного навчання проблема кваліфікованих педагогічних кадрів постала дуже гостро, оскільки новоорганізовані семирічні школи були, в основному, малокомплектними, і для таких шкіл потрібні були вчителі, які змогли б викладати кілька предметів, не обов'язково споріднених між собою. Зростання кількості семирічних і середніх шкіл вимагало збільшення заходів з підготовки педагогічних кадрів через заочне навчання вчителів початкових шкіл і покращення якості їх підготовки [248, с. 2–4]. Для охоплення учителів 1–4 класів, яких переведено на роботу до 5–7 класів, заочним навчанням у 1951 р. було майже вдвічі збільшено прийом на заочні відділи педагогічних та вчительських інститутів [33, арк. 233].

Порівняно з довоєнним часом на початку 1950-х рр. відбувалися значні кількісні зміни в системі загальної середньої освіти.

У зв'язку з переходом до загальної середньої освіти у великих промислових містах і обласних центрах та загальної семирічної – у решті міст і в сільській місцевості – за п'яту п'ятирічку (1950–1955 рр.) кількість

середніх шкіл в Україні збільшилася з 4039 до 5985, а учнів у цих школах – з 2 млн. 608 тис. до 3 млн. 161 тис.

У 1955–1956 навчальному році в Україні функціонувало 11 274 семирічних школи, у яких навчалося понад 1 млн. 892 тис. дітей. Усього в країні на той час налічувалося 30 063 школи, які охоплювали 5,5 млн. дітей. Крім того, більше 357 тис. молодих людей здобувало освіту без відриву від виробництва [30, с. 5].

На XIX з'їзді компартії України велику увагу було приділено завданню підготовки спеціалістів, визначеному проектом Директив XX з'їзду КПРС. «Інтереси дальшого розвитку народного господарства і культури, – говорив у своїй доповіді О. Кириченко, – вимагають поліпшення підготовки спеціалістів із вищою і спеціальною середньою освітою, розширення системи навчання без відриву від виробництва, поліпшення підготовки масових кадрів кваліфікованих робітників». У період п'ятої п'ятирічки на заочних та вечірніх відділах ВНЗ й технікумів навчалося понад 200 тис. чоловік, що на 124 тисячі більше, ніж у 1950 р. [там же, с. 7].

Постановою Ради міністрів СРСР і Центрального комітету КПРС від 30 вересня 1954 р. «Про поліпшення підготовки, розподілу і використання спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою» було встановлено додаткові пільги для студентів, які навчалися без відриву від виробництва: щорічні додаткові відпустки, збереження заробітної плати на період складання заліків та екзаменів [35, с. 31–32].

Протягом 1956–1960 рр. у Радянському союзі було заплановано надання загальної середньої освіти в містах і сільській місцевості шляхом навчання дітей і молоді в середніх загальноосвітніх закладах (десятирічка) і середніх спеціальних навчальних закладах [30, с. 4].

Відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР від 25.05.1955 р. №1015 право викладати в 5–10 класах середньої школи мали лише вчителі з закінченою вищою освітою. З огляду на це, протягом найближчих років необхідно було охопити заочним навчанням велику кількість учителів, які не

мали відповідної педагогічної освіти й тому Міністерство освіти УРСР зобов'язало завідуючих обласними відділами народної освіти вживати заходи для посилення надходження заяв від учителів про вступ на заочні відділи [137, арк. 193–194].

У Директивних указівках керівникам педагогічних інститутів 1955 р. йшлося про те що подання заяв на перший курс на заочні відділи недостатнє, тоді як кількість учителів, які бажали вступати на третій курс, перевищувала встановлені межі набору [135, арк.78].

Друга половина 50-х рр. XX ст. характеризувалася початком кардинальних змін, пов'язаних із лібералізацією всього суспільного життя й так званою десталінізацією, що стала особливо активною й радикальною після XX з'їзду КПРС (лютий 1956 р.). З'їзд розпочав пошук нових шляхів економічного, соціально-політичного розвитку країни, обумовлених об'єктивними вимогами часу й, перш за все, науково-технічною революцією, яка розгорнулась у всьому світі. Було прийнято рішення й надалі забезпечувати випереджальний ріст важкої промисловості, чорної та кольорової металургії, вугільної та нафтової промисловості, енергетики, машинобудування, виробництва хімічних продуктів і будівельних матеріалів. Виконання цього завдання було неможливим без безперервного технічного прогресу, впровадження в промисловість і транспорт новітніх досягнень науки, техніки та передового досвіду [121, с. 16–17].

Було розроблено програму підйому сільського господарства, в основу якого було покладено розвиток зернового господарства. Через це були прийняті рішення щодо освоєння цілинних земель та різке збільшення посівів кукурудзи.

У другій половині 50-х років було здійснено радикальні реформи і в промисловості. Закон «Про дальше вдосконалення організації управління промисловістю і будівництвом в Українській РСР» (1957 р.) ліквідував стару систему галузевого, вертикального, централізованого управління й запровадив систему раднаргоспів, які здійснювали територіальне планування

й управління промисловістю та будівництвом у рамках відповідних економічних адміністративних районів.

У цей період Україна стала пріоритетним регіоном для капітального будівництва. Зокрема, було здійснено будівництво Дніпродзержинської, Каховської і Кременчуцької теплових електростанцій, інтенсивно споруджувалися шахти в Донбасі, були освоєні нові вугільні басейни – Львівсько-Волинський і Дніпровський буровугільний, розбудовувався Криворізький залізорудний басейн, уведені в дію чотири гіганти «великої хімії» – Роздольський гірничохімічний комбінат, Черкаський і Чернігівський заводи хімічних волокон, Дніпропетровський шинний завод [11, с. 94–95].

У сфері вищої освіти головними завданнями визначались всебічне покращення якості підготовки спеціалістів на основі тісного зв’язку навчання з виробництвом, правильне розміщення вищих навчальних закладів в країні, наближення їх до виробництва, постановка навчальної роботи відповідно до сучасного рівня техніки. Наголошувалось на тому, що молоді інженери та агрономи, які закінчують вищі навчальні заклади, повинні мати достатні знання з конкретної економіки та організації виробництва.

Слід зазначити, що на ХХ з’їзді компартії України одним із важливих завдань був широкий розвиток заочного навчання у ВНЗ, технікумах та інших середніх навчальних закладах [54, с. 4].

При проведенні вступної кампанії до складу студентів першого курсу першочергово зараховувались учителі 5–10 класів, які успішно склали вступні екзамени або мали право на зарахування без екзаменів; зарахування інших вступників проводили лише за погодженням із Міністерством освіти УРСР; до груп зі скороченим терміном навчання на базі учительського інституту зараховували учителів 5-7 класів нарівні з учителями 8-10 класів. Таким чином, план набору був направлений на максимальне охоплення заочним навчанням тих учителів, які працювали після закінчення вчительських інститутів у 5-10 класах [135, арк. 78].

Відповідно до правил прийому 1956 р. в заочні та вечірні вищі навчальні заклади поза конкурсом першочергово приймалися вчителі 5–10 класів. Учителі 1–4 класів та працівники установ народної освіти приймалися за конкурсом на вільні місця після зарахування вчителів 5–10 класів.

Учителі, працівники установ народної освіти, які закінчили вчительські інститути в 1939 р. та в наступні роки, приймалися за своєю спеціальністю в особливі групи з трирічним терміном навчання на 3-й курс заочного відділу зі складанням вступних екзаменів за програмою середньої школи.

Завідуючим обласними та міськими відділами народної освіти необхідно було довести до відома вчителів і працівників інших установ народної освіти правила прийому і спільно з профспілковими організаціями на місцях організувати допомогу в підготовці до вступних екзаменів (індивідуальні та групові консультації при середніх школах, районних педагогічних кабінетах, інститутах удосконалення вчителів тощо).

Директори педінститутів організовували на консультаційних пунктах та при інститутах заняття й консультації з предметів вступних екзаменів для вступників на заочні відділи. Особливу увагу в підготовці до вступних іспитів приділяли вчителям, які закінчили учительські інститути [138, арк. 40–42].

Необхідно зауважити, що радикальні хрущовські реформи в цей час не оминули й освітню сферу, їх метою була політехнізація освіти та наближення її змісту до життя в умовах науково-технічного прогресу, що було одним із ідеологічних інструментів тогочасної влади для підготовки універсального фахівця, здатного працювати на користь «радянській державі».

У другій половині 1950-х рр. з метою забезпечення міцної основи для розгортання науково-технічної революції необхідність подальшого покращення якості народної освіти було зафіксовано на законодавчому рівні. У 1959 році було прийнято рішення про обов’язкову загальну восьмирічну освіту та перетворення десятирічних шкіл на різні типи середніх загальноосвітніх шкіл [70]. З огляду на це, продовжувала зростати потреба в

додаткових педагогічних кадрах, дефіцит яких намагалися ліквідувати шляхом розширення підготовки вчителів на заочній формі навчання.

Якщо з 1950–1951 до 1960–1961 навчального року кількість студентів у цілому зросла більш ніж удвічі, то на заочних відділеннях – у 3,5 рази, а на вечірніх – більш ніж в 11 разів. У 1960 р. на денних відділеннях ВНЗ навчалося майже 199 тис. студентів, на заочних – 174 тис., а на вечірніх – 44 тис. [15, с. 527].

Цей період у розвитку заочної педагогічної освіти був направлений на більш повне задоволення потреб загальноосвітньої школи в учительських кадрах і розширення мережі шкіл робітничої та сільської молоді. Використовувався вже накопичений досвід підготовки вчителів на заочних відділеннях педагогічних ВНЗ, які були не лише важливим джерелом поповнення шкіл педагогічними кадрами, а й засобами підвищення їх кваліфікації [128, с. 34].

17 лютого 1956 р. видано Наказ Міністра вищої освіти СРСР № 167 «Про заходи з подальшого покращення заочного навчання у вищій школі». Зокрема, цим документом на начальників головних управлінь та директорів заочних вищих навчальних закладів покладено обов’язки забезпечення навчально-методичними матеріалами студентів-заочників, проведення роз’яснювальної роботи серед працівників відповідних галузей народного господарства і культури тощо [там же, с. 380–382].

У 1957 р. Міністерство освіти УРСР надіслало листи завідуючим обласними відділами народної освіти та директорам педагогічних інститутів, у яких звертало їх увагу на вкрай незадовільний стан подання від учителів заяв про вступ на заочні відділи педагогічних інститутів, зокрема, від учителів, які закінчили вчительські інститути. Міністерство зазначало, що обласні й районні відділи освіти справу прийому залишили по увагою й не підготували контингенту вчителів, які повинні були вступати на заочні відділи, хоча їм було відомо про необхідність охоплення заочним навчанням усіх учителів, що закінчили тільки вчительські інститути, бо викладати в

5-10 класах середньої школи мали право вчителі з вищою освітою. Для забезпечення повного виконання плану прийому на заочні відділи Міністерство зобов'язувало завідуючих обласними відділами народної освіти вжити невідкладних заходів для подання заяв та документів на вступ усіх вчителів, що не мали вищої освіти й контролювати надходження цих заяв. Директорам педагогічних інститутів необхідно було терміново додатково оповістити вчителів через пресу та обласне радіо про умови вступу на заочні відділи й забезпечити чітку роботу приймальної комісії щодо розгляду заяв і документів та негайних відповідей на запитання вчителів. Міністерство освіти суворо контролювало цей процес і вимагало постійно інформувати інститути про хід вступної кампанії [140, арк. 131].

Особливо мала кількість заяв надійшла на математичні, природничі факультети та факультети іноземних мов [139, арк. 136].

Із метою залучення на навчання у вищий школі на денних, вечірніх та заочних відділеннях і факультетах кращої молоді Міністерство вищої освіти УРСР організовувало в жовтні-липні 1958 р. підготовчі курси за місцем знаходження вищих навчальних закладів, а також зобов'язувало обласні відділи народної освіти при середніх школах організувати 6–10-місячні курси з підготовки до вступу у ВНЗ. Підготовчі курси могла пройти працююча молодь, що мала стаж роботи в будь-яких галузях народного господарства і культури не менше двох років на засадах самооплатності. Рекомендувалося організувати курси з таких дисциплін: математика, фізика, хімія, російська мова і література, українська мова і література, іноземна мова. До роботи на курсах залучали кращих учителів середніх шкіл [136, арк. 169].

Обговорюючи питання зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в країні, Рада міністрів СРСР наголошувала на тому, що в розвитку вищої школи треба йти, насамперед, шляхом вечірньої та заочної освіти. Потрібно було поліпшити забезпечення студентів-заочників підручниками, друкованими лекціями й іншою літературою, створивши для цих потреб необхідну поліграфічну й видавничу

базу. Складання екзаменів і заліків студентами, які вчилися без відриву від виробництва, треба було організовувати в різні терміни протягом усього року [230, с. 18].

У Законі «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» від 17 квітня 1959 року [70] йшлося про необхідність покращення й розширення заочної освіти шляхом зміцнення заочних ВНЗ, розвитку заочної освіти на базі стаціонарних ВНЗ. Для цього треба було вечірні та заочні ВНЗ, факультети, відділи, навчально-консультаційні пункти укомплектовувати кваліфікованими професорсько-викладацькими кадрами, розширити підготовку вчителів для початкових шкіл, завершити перехід на комплектування всіх шкіл учителями з вищою освітою, організувати підготовку вчителів з агрономії, тваринництва, техніки та інших спеціальних дисциплін.

Велике значення для розвитку заочної освіти мала Постанова Ради міністрів СРСР від 2 липня 1959 р. «Про пільги для студентів вечірніх і заочних вузів та учнів вечірніх і заочних середніх спеціальних навчальних закладів» (див. Додаток А). Згідно з нею студентам-заочникам надавалася відпустка на період вступних іспитів та оплачувана відпустка на підготовку й захист дипломних робіт. Особам, які успішно навчалися, частково відшкодовувалась вартість проїзду до навчального закладу. Студентам-заочникам останнього року навчання надавався щотижневий вільний день з оплатою 50% середньої заробітної плати тощо. Ця постанова створювала сприятливі умови для розширення масштабів підготовки вчителів без відриву від виробництва. З жовтня 1961 р. було дозволено приймати без вступних іспитів на перші курси заочних відділень осіб, які закінчили одинадцяті педагогічні класи, а на 3–4-ті курси – осіб, які мали вищу педагогічну освіту чи закінчили вчительський інститут, – для отримання другої педагогічної спеціальності [222, арк. 65–67].

Виконання Постанови Ради Міністрів СРСР від 2 липня 1959 р. контролювалося Міністерством фінансів, про що свідчить наявність доповідної записки до Міністерства освіти «Про порушення порядку надання пільг студентам вузів, які навчаються без відриву від виробництва». Міністерство попереджало ректорів педагогічних інститутів про необхідність суворого дотримання порядку надання пільг заочникам і надсилало листи із зобов'язанням ректорів закладів освіти вжити заходів до усунення наявних порушень. А також було дано вказівку про посилення контролю з боку інспекторів Міністерства освіти за дотриманням навчальними закладами встановленого порядку надання пільг студентам-заочникам та за обліком успішності і виконанням навчального графіка [141, арк. 41].

Економічний та культурний розвиток УРСР у роки семирічки (1959–1965 рр.) вимагав подальшого вдосконалення системи вищої освіти. Важливе місце в цьому займала мережа заочних навчальних закладів, кількість яких постійно збільшувалася. Рішеннями XXI з'їзду компартії СРСР визначалися серйозні недоліки в організації заочної освіти й обговорювалися шляхи їх подолання та перспективи розвитку. Серед основних залишалася проблема перепідготовки вчителів та підвищення їх кваліфікації у якнайкоротший термін [279, с. 20–23].

У 1960-х рр. ЦК КПРС і Рада міністрів СРСР розглядали питання про заходи щодо забезпечення загальноосвітніх шкіл учительськими кадрами. У зв'язку з запровадженням загальної восьмирічної обов'язкової освіти, збільшенням кількості вечірніх шкіл робітничої і сільської молоді, як згадувалося раніше, потреба в педагогічних кадрах значно зросла. Було зроблено висновок про недостатню підготовку фахівців. З метою забезпечення загальноосвітніх шкіл кваліфікованими кадрами Радам міністрів республік у т.ч. й УРСР, Держекономраді СРСР і Держплану СРСР було заплановано прийом студентів до денних, вечірніх і заочних педагогічних навчальних закладів згідно з потребами шкіл у вчителях і вихователях.

Для підвищення якості педагогічної освіти вчителів, що закінчили однорічні педагогічні класи або педагогічні училища, дозволялося приймати за направленням органів народної освіти на перші курси заочних відділів педагогічних інститутів поза конкурсом [269, с. 3–4].

У 1959–1965 рр. уряд продовжував приділяти велику увагу розвитку вищої педагогічної школи, зокрема питанню комплектування її студентами. Вживалися заходи, які сприяли поліпшенню справи добору студентів. Особам, які мали стаж практичної роботи, надавались переваги при зарахуванні до ВНЗ. 18 вересня 1959 р. була прийнята Постанова Ради міністрів СРСР «Про участь промислових підприємств, радгоспів і колгоспів у комплектуванні вузів і технікумів та в підготовці спеціалістів для своїх підприємств», яка визначала шляхи й форми добору та рекомендації працюючій молоді на навчання до вищих і середніх спеціальних навчальних закладів. Стипендія таким студентам виділялась за рахунок виробничих колективів, які рекомендували їх на навчання, і була на 15 % вищою, ніж звичайна.

Незважаючи на те, що основну масу працюючих направляли до ВНЗ, які відповідали профілю того чи іншого виробництва, окремі підприємства й організації не забували потреб загальноосвітніх шкіл і кращу працюючу молодь рекомендували в педагогічні інститути.

Викладачі та студенти педагогічних ВНЗ постійно відвідували школи, колгоспи, радгоспи й підприємства з профорієнтаційною роботою, метою якої була популяризація серед молоді професії вчителя та агітація до вступу у ВНЗ. Із цією ж метою використовувалися радіо, преса, телебачення. На багатьох підприємствах, у колгоспах та радгоспах створювалися консультаційні пункти, заочні курси, де викладачі ВНЗ та студенти старших курсів проводили заняття під керівництвом відповідних факультетів і кафедр.

Число студентів педагогічних ВНЗ, у тому числі й на заочних відділах, невпинно зростало: якщо у 1958–1959 навчальному році на стаціонарних і

заочних відділеннях навчалося 78,8 тис. студентів, то в 1965–1966 навчальному році – 112,3 тис. [19, с. 90–91].

К. Колосова в роботі «Освіту працюючої молоді – на вищий рівень» зазначила, що в УРСР зроблено багато для покращення умов для навчання без відриву від виробництва, зміцнення матеріально-технічної бази й перебудови навчально-виховної роботи з урахуванням специфіки навчання [118, с. 3–9].

Протягом 1959–1965 рр. прослідковувалася тенденція щодо збільшення державного фінансування на потреби вищої педагогічної освіти. Це дало змогу дещо розширити й зміцнити матеріально-технічну базу педагогічних інститутів та університетів, створити сприятливі умови для навчально-виховної й наукової роботи, покращити побутові умови студентів.

Намагаючись поліпшити форми та методи навчально-виховної роботи у школах, органи народної освіти України особливу увагу приділяли охопленню вчителів, які не мали вищої педагогічної освіти, заочним та вечірнім навчанням.

Стан заочної освіти в роки семирічки характеризують дані про те, що серед заочників педінститутів у 1961–1962 навчальному році з 45 165 студентів 92,4% становили вчителі та інші педагогічні працівники, і заочне навчання в педінститутах стало однією з важливих форм підвищення кваліфікації вчителів.

З огляду на новы вимоги та подальший розвитк науково-технічного прогресу в педагогічних навчальних закладах удосконалювалися навчальні плани й програми. Зокрема, особлива увага приділялася політехнізації навчального процесу, що також вимагало перепідготовки вчителів, а заочна освіта була найдоступнішим її способом.

Протягом 1959–1965 рр. педагогічні інститути України на стаціонарі підготували 39 096 учителів, на заочних відділах – 60 975. Такі цифри свідчать про популярність та затребуваність заочної педагогічної освіти [18, с. 45].

І. Шамсутдінова зазначала, що з 1960–1961 по 1970–1971 рр. відбувається різке зростання кількості студентів-заочників, яких готували на вечірній і заочній формі. Вона також звертає увагу на те, що ріст кількості студентів ВНЗ, які навчаються на заочній і вечірній формах, неправомірно пов'язувати з будь-якими успіхами в навчальному процесі чи перевагами в якості спеціалістів, яких готують [281, с. 21–22].

Незважаючи на існуючі недоліки та недосконалість заочної системи освіти, саме завдяки їй вдавалося забезпечувати педагогічними кадрами школи, кількість яких постійно збільшувалася. Так, на початок 1964–1965 н.р. у республіці було 35 405 шкіл, у яких навчалося 8523,9 тис. учнів та працювало 471,0 тис. вчителів порівняно з 1958–1959 р., коли функціонувало 34 511 шкіл з 5935,0 тис. учнів і 380,2 тис. вчителів [18, с. 45].

Відповідно до рішень XXI з'їзду КПРС та Закону «Про народну освіту» заочне навчання й надалі потребувало розширення. У науково-методичному кабінеті з заочного навчання вчителів Міністерства освіти УРСР зазначали, що попри те, що в школах із року в рік зростала кількість учителів із вищою освітою, число заочників дедалі збільшувалося. Це було зумовлено потребою викладачів широкого профілю та необхідністю здобуття другої спеціальності. Поява виробничого навчання в середніх школах вимагала таких спеціалістів, як агроном, тваринник, технік. Їх готували в педагогічних ВНЗ шляхом заочного навчання. Певна кількість учителів працювала в школах без відповідної педагогічної освіти. Також на заочній формі навчання отримували спеціальну освіту вихователі дошкільних навчальних закладів [263, с. 71].

За словами заступника завідуючого відділом науки і культури ЦК КП України В. Пітова, підготовка кадрів без відриву від виробництва набула широкого розвитку. В Україні на початку 1960-х рр. за цією системою навчалося близько 200 тис. студентів, це більше, ніж у денних ВНЗ. За останні два роки на заочні й вечірні відділи ВНЗ прийом збільшився більше ніж удвічі. Перебудова всієї системи освіти надала можливість заочній та

вечірній підготовці кадрів стати на перший план. Причиною цього було не тільки кількісне зростання, а й те, що саме така система давала можливість якнайкраще здійснити принцип поєднання навчання з працею. Посадовець наголошував: «Треба не лише змінити ставлення до цього виду навчання, але й знайти шляхи його дальшого вдосконалення» [188, с. 40].

У 1962 р. Верховна Рада УРСР встановила той факт, що в Україні було здійснено перехід від загального обов'язкового семирічного до загального обов'язкового восьмирічного навчання. У 1961 р. було завершено реорганізацію семирічних шкіл у восьмирічні, закінчувалося перетворення десятирічних шкіл в одинадцятирічні загальноосвітні трудові політехнічні школи з виробничим навчанням. У цей час збільшилася кількість шкіл-інтернатів, шкіл із продовженим днем, дошкільних закладів.

У процесі виконання Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» на початку 1960-х рр. було перебудовано систему підготовки педагогічних кадрів для шкіл. Тепер підготовка вчителів проводилася не тільки в педагогічних навчальних закладах, а й у технічних ВНЗ на інженерно-педагогічних факультетах, у сільськогосподарських інститутах – на агропедагогічних факультетах, у державних консерваторіях – на педагогічних факультетах та в Київському художньому інституті. Продовжувала розширюватися вечірня й заочна освіта вчителів, проводилася постійна робота з їх перепідготовки.

Важливим результатом перебудови системи народної освіти в Україні було розширення заочних освітніх закладів. У 1961–1962 н. р. у вищих і середніх спеціальних закладах освіти 52,3% студентів і учнів навчалися без відриву від виробництва [192, с. 4–5].

Про важливість заочної освіти свідчить Постанова Ради міністрів СРСР «Про дальше поліпшення вищої і середньої спеціальної заочної і вечірньої освіти» від 9 квітня 1964 р., у якій керівників підприємств зобов'язували надавати кошти для будівництва приміщень для заочних та вечірніх філіалів,

відділів і навчально-консультаційних пунктів вищих та середніх спеціальних навчальних закладів. У постанові йшлося про необхідність покращення навчально-матеріальної бази заочних навчальних закладів: надання приміщень, забезпечення студентів літературою й навчальними посібниками тощо [202].

Як бачимо, у 1950–1960-ті рр. процеси післявоєнної відбудови, інтенсивного розгортання науково-технічної революції, початку переходу до обов'язкової загальної середньої освіти зумовили необхідність підготовки великої кількості вчителів. Із метою ліквідації дефіциту педагогічних кадрів створювалися всі можливі умови для розширення заочної педагогічної освіти. Крім того, на її розвиток великий вплив справила політехнізація всієї системи освіти.

Наступні двадцять років історії нашої країни характеризувалися добою «застою» та згортанням хрущовських реформ. Головним завданням, яке ставилося тоді перед освітою, було охоплення навчанням усієї неосвіченої молоді. Це було одним із методів русифікації та асиміляції українців радянськими керівниками.

У 1970-х рр. процес переходу до загальної середньої освіти всієї молоді був важливим питанням органів влади і народної освіти [142, с. 7–8]. Підтвердженням цього є доповідь О. Маринича «Завдання шкіл та органів народної освіти у новій п'ятирічці», у якій він наголошував, що в умовах бурхливої науково-технічної революції величезне політичне, економічне й соціальне значення має завдання переходу до загальної середньої освіти молоді. Він говорив, що протягом останніх років серед педагогічних кадрів відбулися якісні зміни, але до цього часу близько 40% учителів все ще не мали вищої освіти і в багатьох школах були вчителі, які викладали предмети без відповідної спеціальності [148, с. 1, 11]. Зазначимо, що для розв'язання цієї проблеми важливу роль продовжувала відігравати заочна форма навчання.

У 1970-х р. до Міністерства освіти УРСР надходило багато листів від працівників шкіл та дошкільних закладів із питанням про можливості й порядок здобуття другої спеціальності шляхом заочного навчання. Міністерство УРСР надавало роз'яснення, що для одержання другої спеціальності за заочною формою навчання могли бути зараховані особи, які мали вищу освіту, а також клопотання відділів народної освіти про потребу здобуття суміжної спеціальності чи перекваліфікації при наявності: досвіду роботи в школі не менше трьох років; коли робота за одержаною спеціальністю протипоказана через погіршення стану здоров'я; з причини переїзду за сімейними обставинами на нове місце проживання, де відсутня робота за раніше здобутою освітою [134, арк. 50].

У 1971 р. Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти СРСР дозволило в усіх союзних республіках зарахування поза конкурсом на заочну форму навчання педагогічних інститутів учителів початкових класів, які переводилися на викладання окремих предметів, при наявності у них направлень на навчання органів народної освіти [133, арк. 45].

Про необхідність поповнення педагогічними кадрами шкіл свідчить розгортання нових напрямів профорієнтаційної роботи як працівниками загальноосвітніх шкіл, так і педінститутів. Так, директор Кадіївської середньої школи № 28 Д. Гольденберг у статті «Готуємо собі зміну» визначив основні напрямки проведення педагогічної профорієнтації серед учнів: уведення учнів, які виявили здібності і схильність до вчительської праці, у світ педагогіки, озброєння їх початковими педагогічними знаннями, вміннями працювати з дітьми та піднесення в очах шкільної молоді престижу вчительської професії [42, с. 44].

В. Вечер у роботі «Заочна школа майбутніх вихователів» описав досвід кафедри педагогіки і психології Рівненського педінституту, яка організовувала ряд виїзних засідань студентського клубу «Молодого педагога-дослідника», під час яких відбувалися зустрічі з учнями, проводились лекції, бесіди, диспути на теми педагогічної праці.

Старшокласників ознайомлювали зі змістом, перспективами вчительської професії тощо. Також при інституті було створено обласну заочну школу юного вихователя, метою якої було стимулювання інтересу учнів до педагогічної праці, підготовка абітурієнтів для вступу до педагогічних ВНЗ [31, с. 45–46].

У 1972 р. ЦК КПРС прийняв Постанову «Про заходи з подальшого вдосконалення вищої освіти в країні». У постанові підкреслено важливість вищої освіти у прискоренні темпів науково-технічного прогресу і її зростаючий вплив на розвиток економіки й культури. Тому, як свідчить документ, розвиток вищої освіти був важливим завданням уряду. Удосконалення й розвитку потребувала й заочна освіта. Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти, міністерства й відомства, які мали у своєму підпорядкуванні ВНЗ, повинні були поліпшити підготовку спеціалістів на вечірній і заочній формі навчання, переглянути перелік спеціальностей, за якими здійснювалася підготовка кадрів, покращити якісний склад кафедр, поліпшити діяльність підготовчих відділень тощо [270, с. 1, 3].

Постановою «Про стан народної освіти і заходи по дальшому вдосконаленню загальної середньої, професійно-технічної, середньої спеціальної і вищої освіти в СРСР» (1973 р.) визначено, що найважливішим державним завданням є послідовне здійснення заходів, спрямованих на вдосконалення загальної середньої, професійно-технічної, середньої спеціальної і вищої освіти відповідно до потреб розвитку економіки, науки і культури, суспільного й науково-технічного прогресу, завершення переходу до загальної середньої освіти молоді, поліпшення якості підготовки спеціалістів [195].

У 1973 р. Б. Андрієвський провів комплексний аналіз структури педагогічних кадрів. Він зазначав, що запровадження загальної середньої освіти, перехід шкіл на нові програми й підручники, збільшення питомої ваги шкіл та груп подовженого дня зумовлюють і зростання потреб у кваліфікованих учительських кадрах.

За його даними на початок 1972–1973 н. р. в Україні було 424 542 вчителів, це на 44 586 більше, ніж у 1961–1962 н. р. Якісний склад педагогічних кадрів покращився. Близько 72,2% учителів загальноосвітніх шкіл України мали вищу й незакінчену вищу освіту, 23,9 – середню педагогічну освіту, 3,8 % - загальну середню освіту; лише – 0,1% вчителів не мали середньої освіти (в основному вчителі праці, співів, малювання, фізкультури). Освітній рівень учителів у сільській місцевості був нижчим, ніж у цілому по Україні: у школах УРСР налічувалося 63,2% учителів з вищою освітою, у сільській місцевості – 55,8% [8, с. 97].

Міністерство освіти УРСР, вивчаючи стан укомплектування шкіл республіки вчительськими кадрами, орієнтувало органи народної освіти на максимальне заохочення до заочного навчання всіх учителів, які не мали вищої освіти. У листопаді 1973 р. Колегія Міністерства УРСР розглянула питання «Про підготовку та виховання вчительських кадрів у педагогічних інститутах республіки за заочною формою навчання». Педагогічні інститути УРСР, у тому числі їх заочні відділення, відіграли важливу роль у завершенні переходу до загальної середньої освіти молоді. У 1971–1975 рр. педагогічні ВНЗ України заочно підготували понад 47 тис. учителів [170, с. 16].

У документах навчально-методичного кабінету заочно-педагогічної освіти УРСР зазначалось, що в 1974 р. в педагогічних інститутах України навчалося більше 92 тис. студентів, з них майже 45 тис. осіб здобували освіту заочно. Незважаючи на труднощі, які виникали під час навчання на заочній формі, ставилося завдання підвищити якість підготовки відповідно до вимог науково-технічного прогресу та переходу шкіл на новий зміст навчання [99, с. 99].

Треба зазначити й те, що в середині 1970-х рр. прослідковувалося зменшення набору студентів-заочників, хоча система заочної освіти продовжувала розвиватися й удосконалюватися [170, с. 17].

Так, у другій половині 70-х рр., порівняно з 1965 р., питома вага педагогів, які мають закінчену вищу освіту, збільшилася майже вдвічі. У

загальноосвітніх школах України працювало 93,4% вчителів-предметників і більше 28% учителів початкових класів із закінченою вищою освітою. Поряд із цим, у деяких школах (переважно в сільській місцевості) потреба кваліфікованих педагогічних кадрів залишалася нагальною. Невирішеною була й проблема, згадувана раніше: деякі навчальні предмети у цих школах викладали вчителі не за профілем [9, с. 100].

З метою поліпшення спеціальної підготовки педагогічних кадрів та удосконалення їх професійної майстерності в педагогічних ВНЗ України створювалися навчально-методичні ради з заочної освіти. Загальне ставлення відділів народної освіти та громадських організацій до підвищення кваліфікації педагогічних кадрів шляхом заочного навчання було дуже серйозним. Діяли ради співпраці, за допомогою яких педагогічні ВНЗ разом з органами народної освіти та громадськими організаціями комплектували заочні відділення, розробляли заходи щодо створення належних умов для студентів та влаштування їх на роботу за фахом, відбувалося вивчення й узагальнення передового досвіду роботи вчителів, які навчалися заочно.

Науково-методичним центром вищої заочної педагогічної освіти при Міністерстві вищої і спеціальної освіти УРСР були сформульовані концептуальні засади заочної підготовки вчителів. Як і вся система освіти, ці засади зазнавали змін відповідно до соціально-економічного розвитку країни, що стало передумовою створення системи безперервної освіти [170, с. 17].

У 1974 р. було введено в дію Закон УРСР «Про народну освіту» [73], у якому йшлося про покращення матеріального становища й освітнього рівня народу, що створило сприятливі умови для здійснення обов’язкового восьмирічного навчання та переходу до загальної середньої освіти, розвитку професійно-технічної та вищої освіти. У цьому ж законі говорилося: «… невпинне зростання продуктивних сил і науково-технічний прогрес настійно вимагають всебічного розвитку підростаючого покоління, забезпечення народного господарства висококваліфікованими робітниками і спеціалістами,

дальшого підвищення рівня загальної і професійної освіти населення СРСР» [там же, с. 2].

У статті 21 Закону йшлося про те, що підвищення рівня освіти населення й обов'язкова загальна середня освіта є одними з найважливіших умов соціально-політичного й економічного розвитку українського суспільства [там же, с. 7].

Для розвитку народної освіти особливе місце відводилося педагогічним кадрам, які були необхідні для надання якісної обов'язкової середньої освіти.

У статті 67 Закону говорилося, що до роботи у дошкільних, позашкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих закладах освіти допускалися педагогічні працівники, які мали відповідну освіту [там же, с. 15].

Одним із завдань вищих навчальних закладів була підготовка науково-педагогічних кадрів, і важливу роль у цьому відігравала система заочної педагогічної освіти. Підготовка, перепідготовка й підвищення кваліфікації педагогічних кадрів без відриву без виробництва заохочувалися державою. Відповідно до законодавства студенти, які навчалися без відриву від виробництва, мали право на додаткові відпустки, скорочений робочий тиждень та інші пільги.

У квітні 1974 р. Міністерством освіти СРСР була проведена Всесоюзна нарада проректорів педагогічних інститутів по заочному навчанню, на якій було підбито підсумки підготовки педагогічних кадрів за заочною формою навчання й накреслено шляхи подальшого поліпшення заочної освіти.

Колегія Міністерства освіти СРСР 29 квітня 1974 р. розглянула наслідки Всесоюзної наради проректорів педінститутів по заочному навчанню, схвалила її рекомендації й прийняла рішення, у якому йшлося про велику роль заочного навчання як дієвої форми підготовки та підвищення кваліфікації вчительських кадрів [233, арк. 19–20].

На XXV з'їзді КПРС (1976 р.) зазначалося, що за останні роки було оновлено зміст навчального процесу у ВНЗ, у тому числі й у педагогічних,

зміцнена матеріальна база освіти, значно поширено мережу загальноосвітніх закладів освіти, удосконалено форми навчально-виховної роботи у педагогічних інститутах, проте існувало ще й багато недоліків. Тому основним завданням залишалось поліпшення підготовки вчителів та їх перепідготовка, де велика роль належала заочній освіті [285, с. 3–5].

У кінці 70-х рр. відбувся перехід до обов'язкової загальної середньої освіти. Положення про обов'язкову середню освіту було внесено до Конституції СРСР 1977 р. і Конституції УРСР 1978 р. У той же час за два десятиріччя учнівський контингент в Україні скоротився більш ніж на 1 млн., що було викликано падінням природного приросту населення [173, с. 456].

На засіданні колегії Міністр освіти УРСР М. Фоменко, підбиваючи підсумки роботи за 1979 р., зазначав що обласні відділи народної освіти провели велику роботу зі зміцнення педагогічних кадрів. Кількість учителів з вищою освітою в 4–10 класах зросла до 95,3 %. Найбільше таких учителів було у Донецькій (96%), Київській (97,1%), Кримській (98,1%), Харківській (96,5 %), Черкаській (97,4%) областях та в містах Києві (98%) і Севастополі (99,7%). Повільно вирішували кадрові питання відділи освіти у Вінницькій, Закарпатській, Миколаївській, Одеській, Ровенській, Тернопільській областях. У початкових класах кількість учителів з вищою освітою збільшилася до 35%. У той же час заступник Міністра В. Курило наголосив, що в УРСР на той час були створені умови для охоплення заочним навчанням усіх тих, хто зовсім не мав педагогічної або ще не мав вищої освіти. Держплан постійно збільшував кількість набору на заочну форму навчання, але всі ці умови обласні відділи освіти використовували недостатньо. Так, у Мелітопольському педінституті план набору складав 100 осіб, а прийнято було 13 учителів, які працювали за фахом. Унаслідок цього план набору виконували за рахунок інших працівників народної освіти [238, арк. 28].

У 1980–1981 н. р. в педагогічних інститутах та училищах приступили до занять 108,4 тис. студентів і 45,9 тис. учнів, із яких заочною формою

навчання охоплено відповідно 38,3 та 9,1 тис. чоловік. На перші курси зараховано 24,6 тис. студентів педагогічних ВНЗ, 15,8 тис. учнів педучилищ, у т.ч. на заочну форму навчання – 7,7 тис. студентів і 3.6 тис. учнів [245, арк. 3].

80-ті рр. XX ст. характеризуються стабілізацією загальної кількості студентів і тенденцією до рівноваги тих, що навчаються на денній формі та без відриву від виробництва [281, с. 25]. У цей час склалася чітка система з координації діяльності педагогічних інститутів, які здійснювали підготовку спеціалістів без відриву від виробництва [128, с. 41–42].

У 1984 р. було накреслено й прийнято основні напрямки реформи загальноосвітньої і професійної школи, метою якої було подолання кризових явищ в освіті, що пов'язані з застійними процесами, характерними для всіх сфер життя суспільства у цей період. Основними завданнями реформи було: усунення наявних недоліків у системі освіти, підвищення якості освіти й виховання, покращення трудового навчання й виховання, залучення молоді до суспільно-корисної праці, підняття громадського престижу й авторитету вчителя, покращення його теоретичної й практичної підготовки тощо [129, с. 299-300]. Для її реалізації було видано Постанову «Про основні напрямки реформи загальноосвітньої і професійної школи» [197], якою, зокрема, було встановлено структуру загальної середньої та професійної освіти: початкова школа (1–4 класи), яка забезпечувала навчання дітей читанню, письму й рахуванню, елементарним трудовим навичкам; неповна середня школа (5–9 класи), що передбачала вивчення основ наук і вирішувала завдання загальної трудової підготовки підлітків та полегшувала вибір майбутньої професії; середня загальноосвітня і професійна школа (10–11 класи загальноосвітньої школи, середні професійно-технічні училища, середні спеціальні навчальні заклади), що забезпечували загальну середню освіту молоді, її трудову та професійну підготовку. Важливе місце в постанові відводилося питанню покращення підготовки педагогічних кадрів, що було невід'ємною частиною реформи системи освіти. У цьому напрямі

було передбачено надати вчителям і вихователям найсучасніші знання і якісну практичну підготовку. У зв'язку з цим необхідно було внести зміни до навчальних планів та програм вищих і середніх педагогічних навчальних закладів, пов'язати їх із потребами життя. Передбачалося вивчення студентами основ сучасного виробництва й методів професійної орієнтації школярів, а також підвищення рівня психолого-педагогічної підготовки, покращення організації і змісту практики. Важливим завданням було створення умов для здійснення переходу на підготовку вчителів та вихователів із вищою педагогічною освітою. Для цього також потрібно було вжити заходи щодо зміцнення матеріально-технічної бази педагогічних навчальних закладів, підвищення заробітної плати й покращення умов праці вчителів, що сприяло б підняттю авторитету вчителя в суспільстві. Укотре слід зауважити, вся постанова було охоплена ідеєю розвинутого соціалізму й виховання ідеалу «радянської людини» та ставила основною метою служіння державі й підтримку соціалістичних ідей.

12 квітня 1984 р у межах реформи була прийнята ще одна Постанова ЦК КПРС і Ради міністрів СРСР «Про заходи щодо удосконалення підготовки, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів системи просвітництва і професійно-технічної освіти та покращення умов їхньої праці та побуту», у якій визначалося за необхідне подальше вдосконалення вищої педагогічної освіти без відриву від виробництва. Також було наголошено на необхідності полегшення умов вступу на заочну форму навчання для вчителів, які мали середню педагогічну освіту й стаж роботи не менше 1 року та продовжували навчання у ВНЗ з відповідної спеціальності [164, с. 114-117]. Того ж року була прийнята ще одна Постанова Ради міністрів СРСР та Всесоюзної центральної ради професійних союзів «Про підвищення заробітної плати вчителів та інших працівників народної освіти» [204], зміст якої полягав у встановленні додаткової доплати для викладачів середніх спеціальних навчальних закладів за завідування

заочним відділенням, сума якої обчислювалася залежно від кількості осіб, що навчалися на відповідних відділеннях.

У 1983 р. у педагогічних інститутах УРСР було запроваджено адресний позаконкурсний прийом на підставі договорів педінститутів з обласними відділами народної освіти. У 1984 р. адресний позаконкурсний прийом поширено на педагогічні училища, а з 1985 р. в університетах республіки також запроваджено адресний прийом студентів на педагогічні спеціальності. Запроваджено систему адресного розподілу випускників педінститутів і педучилищ, що сприяло їх закріпленню на робочих місцях і дозволило більш успішно вирішувати питання житлово-побутового влаштування.

Усі ці заходи дозволили покращити роботу з охоплення заочною формою навчання вчителів, які не мали педагогічної освіти й підвищити освітній рівень педагогічних кадрів. У 1984–1985 н.р. загальноосвітні предмети в 4–10 класах викладали 98,1% вчителів із вищою освітою. Зріс освітній рівень учителів початкових класів, трудового навчання, фізкультури, музики, малювання й креслення [247, арк. 11].

Друга половина 80-х рр. XX ст. відома в історії СРСР, і України відповідно, як період «перебудови». У цей час відбулися кардинальні зміни в суспільно-політичному та соціально-економічному житті країни, що висунуло нові вимоги до всієї системи вищої освіти, у тому числі й заочної педагогічної, і знову зумовило необхідність її вдосконалення. У світлі рішень XXVII з’їзду КПРС Н. Ничкало зазначала: «Створення в нашій країні єдиної системи неперервної освіти, проведення реформи школи неможливе без докорінного поліпшення підготовки педагогічних кадрів» [171, с. 3].

13 березня 1987 р. була прийнята Постанова ЦК КПРС та Ради міністрів СРСР «Про заходи щодо докорінного поліпшення якості підготовки та використання фахівців із вищою освітою в народному господарстві» [205]. Зміст цього документа полягав у тому, що вища школа була покликана впливати на швидкість розвитку суспільства, динамічне перетворення

економіки, удосконалення суспільних відносин, корінну перебудову всіх сфер суспільства. Система вищої освіти повинна була готувати кадри, які, крім професійних якостей, поєднували б у собі високу культуру, громадянську активність і, чого не могло не бути в заідеологізованих документах радянського режиму, виховувалися в дусі комуністичної моральності, радянського патріотизму. У цій постанові йшлося про необхідність перебудови системи підготовки спеціалістів без відриву від виробництва для усунення існуючих недоліків. Обов'язки Міністерства вищої освіти СРСР, міністерств і відомств СРСР та Ради міністрів союзних республік полягали в упорядкуванні підготовки спеціалістів на заочній формі навчання, зокрема, у визначенні переліку спеціальностей, за якими доцільно здійснювати таку підготовку, в перегляді мережі навчальних закладів, які проводять підготовку на заочній формі.

Ректорів ВНЗ, у яких велася підготовка спеціалістів без відриву від виробництва, зобов'язали посилити вимоги до контролю та оцінювання знань студентів-заочників, створити всі умови для навчання працюючої молоді, а керівників підприємств і організацій – надавати допомогу працівникам, які навчаються без відриву від виробництва. Документом було передбачено необхідність зміцнення матеріально-технічної бази, організацію методичної допомоги для підвищення якісних показників навчання.

Роки перебудови дали поштовх для нових зрушень не лише в кількісному, а й у якісному розвитку заочної педагогічної освіти. У той же час, зважаючи на долю «горбачовської перебудови», багато планів лишилися не реалізованими.

Підсумувавши викладене, ми дійшли висновку, що саме досліджуваний період є часом найбільш інтенсивного розвитку заочної педагогічної освіти в Україні. Це доводиться рядом державних документів, а саме законів, постанов, наказів та інших законодавчих актів уряду й органів народної освіти, а також великою популярністю цієї форми навчання серед молоді, що зафіксовано в тогочасних статистичних даних. Невід'ємною історичною

особливістю розвитку освіти, й заочної педагогічної зокрема, у визначений період була її заідеологізованість і спрямованість на служіння комуністичній владі. Та, незважаючи на це, протягом 1950–1980-х рр. заочна педагогічна освіта постійно вдосконалювалася й стала важливим джерелом підготовки вчительських кадрів в Україні нарівні з денною формою навчання.

Таким чином, аналіз соціально-історичного контексту дозволив визначити соціально-економічні та соціально-політичні умови розвитку заочної педагогічної освіти в Україні в 50–80-х рр. XX ст. Уся система освіти, у тому числі й заочна педагогічна, здійснювалася в умовах всеохоплюючої післявоєнної відбудови народного господарства та розгортання науково-технічної революції, що зумовило необхідність освічених і кваліфікованих працівників, підготовка яких була неможлива без учителів. Освітня державна політика у досліджуваний період була направлена на забезпечення обов'язкової загальної середньої освіти, що стало причиною дефіциту педагогічних кадрів та виявило неспроможність стаціонарних педагогічних навчальних закладів підготувати потрібну кількість спеціалістів. В умовах непростої соціально-економічної ситуації в країні заочна педагогічна освіта, зважаючи на її економічну вигідність, була важливим засобом підготовки фахівців і постійно перебувала в полі зору державних та партійних органів влади, що підтверджується низкою законодавчих актів та реформ націлених на її вдосконалення. При цьому слід зауважити, що освітня політика характеризувалась високим рівнем централізації та директивного керівництва з боку СРСР. Не можна залишити поза увагою й факт тогочасної тотальної ідеологізації з боку комуністичної партії, яка не обійшла й систему заочної педагогічної освіти, намагаючись зробити її своїм інструментом.

1.3. Основні етапи розвитку заочної педагогічної освіти в Україні (50–80-ті рр. XX ст.)

Однією з умов суспільного розвитку є постійне вдосконалення освітньої системи з урахуванням гармонійного поєднання педагогічних

традицій і сучасного передового досвіду. Реформування системи педагогічної освіти з метою підвищення рівня наукової, навчально-методичної та практичної підготовки також потребує узагальнення й урахування історико-педагогічних надбань.

Заочна педагогічна освіта протягом тривалого історичного періоду була й залишається важливою ланкою підготовки педагогічних кадрів. Вона забезпечує систему безперервної освіти й виконує певні соціальні, економічні, професійні та культурні функції. Сучасна заочна педагогічна освіта є продуктом більш ніж столітнього розвитку, і її сучасний вигляд є результатом пройдених історичних етапів. Саме тому в ході дослідження ставилось завдання здійснити періодизацію розвитку заочної педагогічної освіти в досліджуваний період, що дало змогу простежити історичну динаміку, глибше усвідомити якісні зміни стосовно її змісту, форм та методів.

Підставою для періодизації було обрано трансформації в соціально-економічному та суспільному житті країни, зміни в освітній державній політиці в галузі загальної середньої і вищої освіти які, безперечно, впливали й на розвиток заочної педагогічної освіти. Ми також ураховували загальну періодизацію розвитку педагогічної думки в Україні О. Сухомлинської, у складі якої виділено певні періоди та етапи: I період (IX – XVI ст.) – педагогічна думка княжої доби; II період (1569 – сер. XVII ст.) – педагогіка в контексті слов'янського відродження; III період (друга половина XVII – XVIII ст.) – педагогічна думка і школа козацької доби; IV період (XIX ст. – 1905 р.) – становлення модерної педагогічної думки; V період (1905 – 1920 рр.) – педагогічна думка і школа в період визвольних змагань українського народу; VI період (1920 – 1991 рр.) – українська педагогічна думка та школа радянських часів. У шостому періоді виокремлено наступні етапи: 1) 1920 – 1933 рр. – етап експериментування й новаторства; 2) 1933 – 1958 рр. – українська педагогіка як складова «російсько-радянської» культури; 3) 1958 – 1985 рр. – українська педагогічна

думка в змаганнях за демократичний розвиток; 4) 1985 – 1991 рр. – становлення сучасного етапу розвитку української педагогічної думки в рамках радянського дискурсу; 5) 1991 р. – розвиток педагогіки і школи в Українській державі [266 с. 65–66].

Як бачимо, наше дослідження хронологічно стосується в основному третього й четвертого етапів шостого періоду, виділених О. Сухомлинською. Загалом, беручи до уваги цю періодизацію, вважаємо за доцільне внести корективи у встановлення хронологічних меж етапів розвитку заочної педагогічної освіти з урахуванням специфіки досліджуваного історико-педагогічного явища.

Спираючись на виокремлені підстави для періодизації та використовуючи в якості загального орієнтиру періодизацію О. Сухомлинської, ми умовно поділили розвиток заочної педагогічної освіти в 50–80-ті рр. XX ст. на три етапи: I етап – 1950–1965 рр.; II етап – 1966–1984 рр.; III етап – 1985–1990 рр.

Пропонуємо обґрунтувати та охарактеризувати кожен із визначених етапів.

I етап (1950–-1965 рр.) – період організаційного оформлення заочного навчання, зростання кількісних показників заочної педагогічної освіти, підсилення її практичної спрямованості, що обумовлено післявоєнною відбудовою, науково-технічним прогресом та зростанням потреби у висококваліфікованих спеціалістах.

Згадувана нами Постанова «Про стан заочного навчання вчителів початкових, семирічних і середніх шкіл УРСР», прийнята урядом Радянської України 7 серпня 1948 р., розкривала серйозні недоліки в організації заочного навчання вчителів, серед яких основний – недостатній контроль за якістю навчання з боку Міністерства освіти УРСР та його місцевих органів. Через два роки після прийняття постанови Рада Міністрів УРСР відмітила деяке покращення в системі підготовки вчителів на заочній формі, але також звернула увагу й на значні недоліки, які ще залишилися: велику кількість

другорічників, слабке методичне керівництво заочним навчанням учителів тощо. З метою усунення цих недоліків урядом були визначені необхідні практичні заходи, для реалізації яких органи народної освіти та педагогічні навчальні заклади доклали чимало зусиль: намагалися забезпечити заочників навчальною літературою, організували консультаційну допомогу в міжсесійний період, поліпшили якість навчального процесу під час сесій. Завдяки цьому вдалося досягти підвищення успішності заочників: у 1955 р. вона становила 82,5 % порівняно з 67 % на початку четвертої п'ятирічки (1946 р.). Надалі успішність продовжувала підвищуватися [265, с. 45–46].

Питання про стан і шляхи поліпшення заочного навчання студентів обговорювалися протягом січня-квітня 1951 р. на сторінках газети «Радянська освіта». Участь в обговоренні взяли, перш за все, вчителі-заочники, працівники педагогічних навчальних закладів та закладів народної освіти, директори, завідувачі шкіл.

Основні питання, що обговорювались, були розділені на групи:

1) питання, що стосуються умов заочного навчання вчителів та якості роботи заочників;

2) організація навчальної роботи;

3) взаємодія заочних відділів ВНЗ із відділами народної освіти;

4) навчально-методичне забезпечення заочників.

Зазначалося, що на місцях не створювалися сприятливі для заочників умови навчання: їх перевантажували додатковою шкільною та громадською роботою; не були створені задовільні побутові умови для заочників на сесії; недостатньою була й кількість навчальної літератури, особливо у вчителів сільських районів.

Щодо організації навчання висвітлено позитивний досвід роботи заочних відділів деяких педагогічних ВНЗ. Одночасно піддано критиці роботу кафедр і викладачів, які приділяли мало уваги роботі з заочниками, що призводило до зниження якості їх навчання.

У всіх обговореннях підготовки вчителів-заочників підкреслювалося, що відділи народної освіти мало цікавилися їхньою роботою. Представники обласних відділів народної освіти, інститутів удосконалення, районних відділів народної освіти, методичних кабінетів, директори шкіл не допомагали вчителям, які навчалися заочно, не контролювали їх роботи, не створювали відповідних умов.

Що стосується навчально-методичного забезпечення, то основний недолік полягав у тому, що останній семестр був перенавантажений навчальним матеріалом, заліками та екзаменами, крім того, на заочних відділах слабо проводилася робота з вивчення й поширення передового педагогічного досвіду навчально-методичної роботи [63, арк. 239–244].

Протягом 1952–1953 рр. масовим тиражем видано навчально-методичні матеріали для заочників: у 1951 р. видано 99 програм, 76 зразків контрольних робіт, 12 зразків лекцій, конспектів та методичних вказівок. У 1952 р. вийшло друком 112 програм, 132 зразки контрольних робіт, 17 зразків лекцій та методичних вказівок.

У цей період кількість заочників постійно збільшувалась, про що свідчать такі цифри: контингент заочників на початок 1951–1952 н. р. складав 39 276 чол. (в тому числі в педагогічних інститутах – 20085 чол.), на початок 1952 – 1953 рр. – 42 109 чол. (у тому числі в педагогічних інститутах – 26086 чол.).

У 1952 р. здійснено перші важливі кроки до поширення підготовки вчителів 8–10 класів на заочних відділах педагогічних інститутів [64, арк. 152–155].

Незважаючи на високі кількісні показники, якість заочної освіти залишалася досить низькою. Ця думка доводиться словами міністра освіти УРСР Г. Пінчука: «Те, що ми маємо окремі успіхи в питанні заочної освіти, – це питання більш кількісного порядку, ніж якісного…» [260, арк. 131].

Досить високим ще залишався процес відсіву студентів: протягом 1951–1952 н. р. 3518 чол., або 8,7%. Це на 1328 чол. більше проти

попереднього року. Головною причиною відрахування було незадовільне навчання студентів-заочників та їх систематична неявка на сесії. Крім того, налічувалось багато другорічників, серед яких були ті, що не прибули на сесію з поважних або без поважних причин, мали академічну заборгованість. Треба зазначити, що нижчою була успішність студентів на фізико-математичних факультетах, на відміну від гуманітарних.

Звіти голів державних екзаменаційних комісій 1952 р. свідчать про задовільний рівень підготовки випускників, але в той же час констатують, що значна кількість студентів на випускних екзаменах виявили слабкі знання з профілюючих дисциплін і обмежений загальний розвиток. Тому, незважаючи на поліпшення в роботі заочних відділів, продовжував залишатися головний недолік – низький рівень успішності багатьох учителів заочників.

Серед причин такої ситуації відсутність необхідного систематичного та дієвого контролю за станом заочного навчання в міжсесійний період з боку інститутів та відділів народної освіти, недостатня методична допомога з боку Науково-методичного кабінету (особливо інститутам та факультетам іноземних мов), незабезпеченість заочних відділів підручниками з багатьох дисциплін, недостатнє керівництво та контроль за роботою заочних відділів з боку Управління педагогічних ВНЗ, відсутність на заочних відділах штатних викладачів, що не давало змоги провадити високоякісну й систематичну роботу з заочниками протягом усього навчального року. У 1951–1952 н. р. на всіх заочних відділах педінститутів було лише 172 ставки штатних викладачів, на погодинній оплаті залишалося 680 ставок. Аналогічною була й ситуація в учительських інститутах [64, арк. 155–165].

Основною проблемою в організації навчального процесу в багатьох ВНЗ залишався формалізм у роботі кафедр (на більшості кафедр не підводилися підсумки навчальної роботи за попередні семестри, не аналізувалися роботи заочників, питання міжсесійної роботи майже не обговорювалися). Формальний характер носив і контроль директорів інститутів під час сесій, які не відвідували лекції, лабораторні заняття, не

перевіряли питання створення умов для проведення занять. Також існував лібералізм в оцінці знань заочників і переведенні з курсу на курс [260, арк. 126].

Незважаючи на ряд недоліків заочної педагогічної освіти, про її важливість і розвиток на цьому етапі свідчать такі кількісні показники: у 1951–1952 навчальному році на заочних відділах педагогічних інститутів навчалося 20 000 осіб, а у 1954–1955 навчальному році їх було 49 500. Збільшення прийому до педагогічних інститутів проводилося з метою забезпечення 5–10 класів шкіл республіки викладачами з вищою освітою. У ці роки на заочній формі навчалися, перш за все, вчителі мов, математики, фізики, які працювали в середній школі й не мали закінченої вищої освіти [262, с. 41].

З огляду на значне збільшенням кількості шкіл і дедалі зростаючу потребу в учительських кадрах, до кінця першої повоєнної п’ятирічки в Україні заочні відділення функціонували при 24-х педагогічних, 32-х учительських інститутах і 70-ти педучилищах [101, с. 81–82].

Після смерті Сталіна, з середини 50-х років XX ст. розпочалися реформи в народному господарстві та спостерігалась лібералізація суспільно-політичного життя, суттєво змінювалась освітня політика, мета якої вбачалась у поліпшенні навчально-виховної роботи школи, наближенні її до життя та практики соціалістичного будівництва.

Старт реформаційним заходам дав XX з’їзд КПРС (1956), який засудив сталінізм, ініціював реформи в економіці й активну соціальну політику держави та суттєві зміни в суспільно-політичному житті, що не могли не вплинути на розвиток освіти й виховання. У резолюції, прийнятій з’їздом, наголошувалось на найбільшому недоліку школи – відрив навчання від життя, недостатня підготовленість випускників до практичної діяльності. Через це пропонувалося ввести в навчальний план загальноосвітньої школи нові предмети, які давали б знання з основ промислового й сільськогосподарського виробництва, і прилучать учнів до суспільно

корисної виробничої праці. Доцільним також визнавалось створення шкіл-інтернатів [120, с. 108].

У дні роботи ХХ з'їзду 17 лютого 1956 р. було видано згадуваний раніше наказ Міністра вищої освіти СРСР №167 «Про заходи з подальшого покращення заочного навчання у вищій школі». Цей документ свідчить про досить стійку увагу з боку вищих органів влади до заочної освіти. Було затверджено положення про філіали заочних вищих навчальних закладів. [128, с. 380–382].

Відповідно до рішень ХХ з'їзду для посилення суспільного характеру виховання у вересні 1956 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову «Про організацію шкіл-інтернатів», у якій вони розглядались як новий тип навчально-виховного закладу, здатного «розв'язувати на більш високому рівні завдання підготовки всебічно розвинутих, освічених будівників комунізму» [175 с. 248].

В Україні за даними Міністерства освіти на 25 серпня 1956 року було відкрито 50 шкіл-інтернатів, з них 46 повністю готові до початку навчального року. Всі школи-інтернати були укомплектовані педагогічними кадрами [95, арк. 13]. А вже через 10 років працювала 531 школа-інтернат з контингентом 211,5 тис. учнів [236, арк. 106–107].

Із цією ж метою в лютому 1960 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняла спеціальну постанову «Про організацію шкіл з подовженим днем», яка передбачала поряд із розвитком сітки шкіл-інтернатів як навчально-виховних закладів вищого типу створення для дітей і підлітків у містах, робітничих селищах та сільській місцевості шкіл з подовженим днем, у яких діти будуть під наглядом педагогів протягом усього дня [231, с. 14].

Вирішальний вплив на освітню систему на першому з виокремлених нами етапів справив прийнятий Верховною Радою СРСР 24 грудня 1958 року «Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в країні». Цей документ запроваджував замість семирічки «всезагальну» восьмирічну освіту, а повну загальну середню

освіту повинна була давати середня загальноосвітня трудова політехнічна школа з виробничим навчанням, термін навчання в якій продовжувався до трьох років [71].

Як бачимо, загальноосвітня школа, яка повинна була забезпечити «середню освіту й професійну підготовку для роботи в одній із галузей народного господарства чи культури» ставала 11-річною. Для реалізації прийнятого закону Міністерство освіти УРСР у січні 1959 р. затвердило нову схему народної освіти, яка включала неповні середні загальноосвітні трудові політехнічні школи, 11-річні школи з трудовим навчанням та школи робітничої й сільської молоді [237, арк. 32].

У законі також зверталася увага на те, що важливу роль для народного господарства відіграє підготовка спеціалістів із вищою освітою на заочній формі навчання. Систему заочного навчання необхідно було побудувати таким чином, щоб люди, працюючи у вільний від роботи час, мали можливість за бажанням отримати середню чи вищу освіту, підвищити свою кваліфікацію. Стаття 33 цього закону передбачала необхідність покращення підготовки вчителів; розширення підготовки вчителів початкової школи для подальшого укомплектування всіх шкіл учителями з вищою освітою; підвищення науково-технічного рівня викладання в педагогічних інститутах; посилення значення виробничої та педагогічної праці в підготовці вчителів [71].

Реформування шкільної освіти, створення шкіл-інтернатів і шкіл із подовженим днем, зміни в структурі загальноосвітньої школи, розширення мережі вечірніх шкіл працюючої молоді, які повинні забезпечити загальноосвітню й професійну підготовку школярів, уведення обов’язкової загальної середньої освіти в столицях республік та великих промислових центрах країни додатково потребували збільшення кількості вчителів, що значною мірою сприяло розвитку системи заочної педагогічної освіти в кінці 1950-х – на початку 1960-х рр., задоволенню зростаючої потреби в учительських кадрах [128, с. 34].

Оскільки в цей період шкільне навчання тісно пов’язувалося з виробничою працею і з трудовим вихованням учнів, підготовка вчителів, починаючи з 1958 р., в педагогічних інститутах здійснювалася за навчальними планами, які були доповнені дисциплінами політехнічного циклу. Зі збільшенням потреби в спеціалістах широкого профілю розширювався прийом студентів до ВНЗ для отримання другої спеціальності. У цей час простежувалася невідповідність у рівні підготовки вчителів, які працювали в містах і селах, тому необхідно було охопити якомога більше сільських учителів заочним навчанням [101, с. 82].

Виконуючи рішення XX та XXI з’їздів КПРС (1956, 1959) у галузі освіти та положення Закону «Про зміцнення зв’язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР», Міністерство освіти УРСР здійснило заходи з поліпшення підготовки вчителів у педагогічних ВНЗ республіки та впорядкування їх сітки.

Вечірня й заочна форми навчання продовжували розширюватися. У 1959 р. було відкрито вечірній відділ при Київському педінституті імені О. М. Горького з підготовки вчителів початкових класів та працівників дошкільних закладів, оскільки у великих містах ще залишалося багато вчителів 1–4 класів та вихователів дитячих садків, які не мали відповідної спеціальної підготовки.

З квітня 1959 р. при 22 педагогічних інститутах почали працювати довгострокові курси з перепідготовки вчителів фізики, природознавства і співів [68, арк. 111–113].

Учителі фізики, математики, біології, хімії, які раніше закінчували педагогічні ВНЗ, не мали відповідної політехнічної підготовки, і тому не могли забезпечити в школі керівництво практикумами з машинознавства, електротехніки та основ сільського господарства, проведення уроків праці в майстернях і на шкільних навчально-дослідних ділянках, викладання креслення й спеціальних предметів у класах із виробничим навчанням. Щоб підготувати цих учителів до проведення занять із названих предметів, при

обласних інститутах удосконалення вчителів були організовані місячні курси.

При заочних відділах педагогічних інститутів організовували курси з метою перепідготовки інженерів та агрономів, які працювали у школах викладачами дисциплін політехнічного циклу та керівниками практикумів із сільського господарства й не мали педагогічної освіти, щоб вони одержали право викладання відповідних дисциплін у середній школі [65, арк. 43–44].

Про затребуваність заочної педагогічної освіти свідчать листи міністерства щодо збільшення плану прийому на 1960-й навчальний рік [229, арк. 21].

Незважаючи на поліпшення якісного складу вчительських кадрів у 1959–1960 н. р., у школах працювало 28 400 учителів (8,6% від загальної кількості), які не мали відповідної освіти, у тому числі в 1–4 класах – 2469 чол. (2 %), у 5–7 класах – 15 109 чол. (13 %), у 8–10 класах – 10822 чол. (15%).

Переважна кількість таких учителів викладали математику, фізику, російську та українську мови й літературу, природознавство. Більшість із них уже навчалися на заочних відділах педагогічних інститутів [65, арк. 34].

З метою наближення школи до життя й поліпшення політехнічної та професійної підготовки вчителів, було переглянуто систему підготовки вчителів у педагогічних навчальних закладах і внесено до неї істотні зміни. З 1956–1957 н. р. всі факультети педагогічних інститутів, за винятком факультетів фізичного виховання, підготовки вчителів початкових класів і дошкільного виховання, було переведені, відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР від 18 серпня 1956 р. «Про заходи підвищення підготовки вчителів для загальноосвітніх шкіл», на підготовку вчителів широкого профілю. З огляду на це, виходячи з потреб школи, змінена номенклатура спеціальностей педагогічних ВНЗ, розроблені та затверджені нові навчальні плани для них, створено програми з дисциплін другого профілю.

На відміну від старих, нові профілі передбачали підготовку вчителя не лише для роботи з основної спеціальності, але й готували його для викладання інших, переважно споріднених дисциплін [там же, арк. 36].

Згідно з наказом Міністерства вищої освіти СРСР від 19 вересня 1956 року «Про затвердження переліку факультетів і спеціальностей широкого профілю педагогічних інститутів Української РСР» для педінститутів УРСР на 1958-1959 навчальний рік було затверджено 20 спеціальностей широкого профілю: а саме українська мова і література, історія; російська мова і література, історія; українська мова і література, співи; російська мова і література, співи; українська мова і література, вихователь школи-інтернату; українська мова і література, іноземна мова; російська мова і література, іноземна мова; німецька мова, англійська мова; французька мова, німецька мова; англійська мова, вихователь школи-інтернату; англійська мова, українська мова і література; німецька мова, українська мова і література; французька мова, українська мова і література; математика, фізика; математика, креслення; фізика, основи виробництва; географія, біологія; біологія, хімія, основи сільськогосподарського виробництва; дефектологія, учитель початкових класів [251, с. 44–45].

У нових навчальних планах було передбачено значне поліпшення теоретичної і практичної підготовки студентів, зміцнення зв’язку навчання з життям, виробництвом та роботою школи, значно збільшено час на педагогічну й виробничу практику.

Поліпшення політехнічної і професійної підготовки випускників педагогічних ВНЗ, підготовка до викладання в школах декількох предметів створили кращі можливості для використання їх у педагогічній роботі в тогочасних восьмирічних і середніх загальноосвітніх політехнічних школах [68, арк. 113–114].

Поряд із усіма досягненнями педагогічні освітні заклади, особливо на заочних відділах, були недостатньо пов’язані з життям, виробництвом та школою. Вони ще не надавали належної політехнічної практичної та

теоретичної підготовки майбутнім педагогам, не забезпечували ґрунтовного ознайомлення студентів із досягненнями науки й техніки, з роботою промислових підприємств та колгоспів, тому навчання студентів педагогічних навчальних закладів не було достатньо пов'язано з продуктивною працею.

У деяких інститутах лекції, семінарські, практичні та лабораторні заняття проводилися на низькому науково-методичному рівні. Серед студентів-заочників на старші курси переводилися лише 80–82 % від усього контингенту, майже половина заочників навчалася на «задовільно», чимало їх не встигало у навчанні взагалі [67, арк. 105–107].

У 1960-х рр. з метою поліпшення форм і методів навчально-виховної роботи в загальноосвітніх школах органи народної освіти УРСР намагались охопити заочним та вечірнім навчанням усіх учителів, які не мали вищої педагогічної освіти [18, с. 42].

У цей період особливо гостро стояло питання підвищення кваліфікації педагогічних кадрів та вивчення учителями основ промислового й сільськогосподарського виробництва [280, с. 67]. Виникли нові ефективні форми колективної та індивідуальної роботи з підвищення кваліфікації вчителів. Активну роботу в цьому напрямі проводили педагогічні інститути, у тому числі і їх заочні відділи [187, с. 5].

21 березня 1962 р. було видано наказ Міністра вищої і середньої спеціальної освіти СРСР № 106 «Про затвердження Положення про навчально-консультаційні пункти заочних вищих навчальних закладів (філіали факультетів, відділень)» (див. Додаток Б).

Навчально-консультаційні пункти відкривалися при денних вищих навчальних закладах і мали право користуватися адміністративними та навчальними приміщеннями, лабораторіями, кабінетами, музеями, бібліотеками та іншими структурами денних ВНЗ, за якими вони закріплювалися.

До навчально-консультаційного пункту заочного вищого навчального закладу прикріплювалися студенти цього ж вишу, які проживали поряд, та студенти перших трьох курсів інших навчальних закладів, які проживали в районах розміщення цих навчально-консультаційних пунктів.

Керівництво навчально-консультаційним пунктом покладалося на завідуючого, що призначався ректором ВНЗ, при якому був організований навчально-консультаційний пункт, із числа працівників з вищою освітою й досвідом навчально-методичної та організаційної роботи у вищих закладах освіти [216, арк. 44–46].

Із метою вдосконалення вищої заочної освіти, наближення місць навчання до виробництва, більш раціонального використання навчально-матеріальної бази і професорсько-викладацького складу стаціонарних навчальних закладів та створення кращих умов для навчання студентів-заочників проводилася робота зі створення при педагогічних інститутах загальнонаукових факультетів.

Продовжувалася координація й подальше спрямування науково-дослідницьких робіт та зосередження досліджень на вирішенні проблемних питань подальшого розвитку народного господарства, школи, науки. Викладачі педагогічних інститутів працювали над створенням підручників, посібників для шкіл і педагогічних навчальних закладів, над вивченням і узагальненням кращого досвіду з перебудови роботи шкіл і педагогічних інститутів [244, арк. 15].

8-13 квітня 1963 р. Міністерством освіти УРСР у Києві було проведено республіканський семінар завідуючих і методистів заочних відділів педагогічних училищ (див. Додаток В), за результатами якого надавалися рекомендації з поліпшення роботи з заочниками, серед яких можна виокремити наступні: посилення контролю та вжиття заходів щодо забезпечення явки студентів-заочників на сесії, своєчасне та якісне виконання контрольних робіт, вимога від заочників глибоких знань, умінь застосовувати на практиці набуті знання, контроль проходження педагогічної

практики та налагодження роботи із заочниками в міжсесійний період, складання орієнтовного календарного плану на весь період міжсесійної роботи, проведення консультацій у міжсесійний період для заочників віддалених районів, ведення обліку відвідування занять заочниками на консультаційному пункті, здійснення контролю за роботою викладачів, забезпечення якісного викладання матеріалу, встановлення зв'язків із місцевими відділами народної освіти з метою створення відповідних умов навчання заочників, надання допомоги в придбанні підручників і навчальних посібників, проведення глибокого аналізу всієї навчально-виховної роботи з заочниками за рік завідуючими заочними відділами педагогічних училищ по закінченню сесій тощо [243, арк. 61–62].

Про популярність заочної педагогічної освіти протягом 1959–1965 рр. свідчать переконливі цифри. Відповідно до семирічного плану педагогічні інститути УРСР на денній формі навчання підготували 39 096 вчителів, а на заочній – 60 975 [18, с. 45].

Таким чином, на першому етапі (1950–1965 рр.) в умовах освітніх реформ розвиток заочної педагогічної освіти характеризувався стрімким кількісним збільшенням студентів-заочників у педагогічних навчальних закладах, що зумовлювалось післявоєнною відбудовою, науково-технічним прогресом і дефіцитом педагогічних кадрів. У ці роки заочна педагогічна освіта утвердилася й посіла своє місце в системі підготовки педагогічних кадрів поряд із денною формою навчання. Крім того, відбулося організаційне оформлення заочного навчання, прослідковувалися тенденції до підсилення практичної спрямованості підготовки майбутніх учителів (посилення зв'язку навчання з життям) та підвищення якості заочної освіти.

ІІ етап (1966–1984 рр.) – удосконалення змісту професійної підготовки вчителів у системі заочного навчання, посилення психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів, покращення навчально-методичного забезпечення освітнього процесу студентів-заочників та, як наслідок, підвищення їх успішності.

Із приходом до влади Л. Брежнєва у 1964 р. закінчилась так звана «хрущовська відлига» й політичний курс країни зазнав суттєвих змін, що позначилось на освітній державній політиці. 1 вересня 1964 р. ЦК КПРС і Ради Міністрів прийняли постанову, згідно з якою всі середні школи протягом двох років наказувалось перевести на 10-річний термін навчання [174, с. 218]. У лютому 1966 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли ще одну постанову, якою внесли „часткові зміни” в трудову підготовку школярів. Загальноосвітні школи повинні були забезпечувати середню загальну й політехнічну освіту та трудове виховання, а професійну підготовку – лише «за наявності умов» [181, с. 219].

Як бачимо, освітні реформи, що проводились відповідно до Закону 1958 р. «Про зміцнення зв’язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР», після відставки М. Хрущова було згорнуто.

Нові пріоритети освітньої державної політики було визначено рішеннями XXIII з’їзду КПРС (квітень 1966 р.) та постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого покращення роботи середньої загальноосвітньої школи» від 10 листопада 1966 р. У прийнятих документах замість орієнтації школи на зв’язок школи з життям, навколишнім середовищем, прилучення учнів до суспільно корисної виробничої парці закріплювались академічні підходи. Зауважимо, що ідею хрущовської реформи кінця 50-х років про забезпечення всезагальної середньої освіти підростаючих поколінь було збережено.

Резолюція XXIII з’їзду КПРС ставила завдання в основному завершити перехід на всезагальну середню освіту молоді та привести якість і зміст загального, трудового й політехнічного навчання у відповідність до сучасних вимог [242, с. 28].

У постанові «Про заходи подальшого покращення роботи середньої загальноосвітньої школи» 1966 р. ці положення було конкретизовано. Перш за все, вказувалось на невідповідність навчальних планів і програм

сучасному рівню наукових знань і наказувалось привести зміст освіти у відповідність до вимог розвитку науки, техніки й культури, встановити спадковість (наступність) у вивченні наук з I до X (XI) класу, почати систематичне викладання основ наук з четвертого року навчання [180, с. 119–120].

Слід підкреслити, що прийняття в 1966 р. постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого покращення роботи середньої загальноосвітньої школи» свідчило про кардинальні зміни в шкільній освітній політиці. Ідея про зв'язок школи з життям та підготовку учнів до виробничої праці відійшла на другий план, а пріоритетним стало завдання озброєння учнів сучасними знаннями, які б відповідали новітнім досягненням науки.

Нова освітня політика була закріплена в «Статуті середньої загальноосвітньої школи» [272], в «Основах законодавства Союзу СРСР і союзних республік» (1973 р.), Конституції СРСР (1977 р.) і Конституції УРСР (1978 р.) [180, с. 152].

У документах 70-х – першої половини 80-х років XX століття не містилось рішень, що принципово вплинули на розвиток школи й педагогічної освіти. У постановах ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про завершення переходу до всезагальної середньої освіти молоді й подальший розвиток загальноосвітньої школи» (1973), «Про подальше вдосконалення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовку їх до парці» (1977) наголошувалось на необхідності забезпечення всезагальної середньої освіти в країні, професійного самовизначення молоді. У постанові «Про подальше покращення ідеологічної й політико-виховної роботи» (1979) йшлося про партійне керівництво виховною роботою.

Розвиток заочної педагогічної освіти на другому етапі здійснювався в контексті нової освітньої політики. За результатами 1973–1974 н. р., виконуючи постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи по дальшому вдосконаленню вищої освіти в країні», педагогічні інститути

домоглись певних успіхів в організації заочного навчання вчителів і дошкільних працівників УРСР.

У педагогічних інститутах Української РСР у 1973–1974 н. р. заочно навчалось 44706 чол., що складало майже половину загального контингенту студентів педагогічних інститутів республіки. Серед студентів-заочників нараховувалось більше 38 тис. учителів та вихователів дошкільних установ.

Навчально-виховну роботу зі студентами-заочниками проводили в основному штатні викладачі. Кафедри стали більше уваги приділяти підвищенню ідейно-теоретичного і методичного рівня лекцій, практичних і семінарських занять. На засіданнях кафедр розглядалися робочі плани викладачів, тексти і стенограми лекцій для студентів-заочників, плани семінарських і практичних занять, наслідки відвідування відкритих навчальних занять тощо.

Кафедри педінститутів стали приділяти більше уваги організації самостійної роботи студентів-заочників. Було підготовлено ряд навчально-методичних посібників, частина яких видана Навчально-методичним кабінетом заочної педагогічної освіти й педагогічними інститутами.

У результаті проведеної роботи успішність студентів-заочників під час літньої сесії 1973–1974 н. р. дещо підвищилась порівняно з 1972–1973 н. р. (78,5%) і складала 79,3 %. Успішність працівників народної освіти, які вчилися заочно, у 1973–1974 н. р. складала 79,6% (проти 78,5% у 1972–1973 н.р.)

Середня успішність студентів-заочників із суспільних дисциплін дорівнювала 89,9%. Поліпшилась психолого-педагогічна підготовка студентів-заочників. Наслідки заліково-екзаменаційних сесій свідчили, що у 1973–1974 н. р. успішність заочників з педагогіки, історії педагогіки та психології порівняно з попереднім роком підвищилась і складала 87,5% проти 84,1%.

Кращою стала й фахова підготовка студентів-заочників, про що свідчать результати курсових робіт, державних екзаменів. Значна частина

студентів-заочників на державних екзаменах виявила відмінні та добрі знання. [233, арк. 11–15]

Однак, у питаннях організації навчально-виховної роботи на заочній формі навчання ще залишалися недоліки. У ряді педагогічних інститутів кафедри неправильно розподіляли навчальне навантаження денної та заочної форм навчання. Унаслідок неправильного планування викладання виконувалося погодинно, а не штатними викладачами, що знижувало якість знань студентів, в окремих педінститутах читання лекцій проводилося викладачами, що не мали вченого ступеня або звання.

Контроль за рівнем викладання навчальних дисциплін, проведення екзаменів і заліків з боку ректорів, проректорів із заочного навчання, деканів і завідуючих кафедрами в багатьох педагогічних інститутах був недостатнім.

У ряді педінститутів консультаційні пункти існували тільки формально. У них не приділялося належної уваги проведенню навчально-виховної роботи зі студентами-заочниками.

Унаслідок зазначених недоліків і несумлінного ставлення до навчання частину студентів-заочників (2884 чол. 6,7%) було залишено на повторний курс, 5790 чол. (13,75%) переведено на наступний курс умовно з обов’язковою ліквідацією академічної заборгованості. За неуспішність протягом року було відраховано 1120 чол.

Про недостатню роботу студентів-заочників у міжсесійний період свідчило те, що в деяких педінститутах багато студентів заочної форми навчання одержували виклик на сесію без права на додаткову відпустку зі збереженням заробітної плати [там же, арк. 16–18].

Із метою ліквідації недоліків організації навчально-виховної роботи зі студентами-заочниками ректорам педагогічних інститутів та завідуючим обласними відділами народної освіти було запропоновано спрямовувати роботу на значне поліпшення якості підготовки на заочній формі навчання, проводити аналіз стану заочного навчання з кожної спеціальності та вживати заходи щодо відповідності підготовки заочників новому змісту освіти у

загальноосвітніх школах, поліпшувати планування й організацію самостійної роботи та роботу на навчально-консультаційних пунктах, залучати до роботи на заочних відділах штатних працівників, зобов'язувати кафедри посилити контроль за рівнем викладання та проведення заліків і екзаменів, організовувати вивчення досвіду щодо навчально-методичної роботи із заочниками, забезпечувати надання заочникам належних їм пільг, організовувати підготовку вчителів, які не мають відповідної освіти, доступу до заочного навчання [там же арк. 19–20].

Усе це свідчило про подальшу необхідність підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, і саме заочна освіта залишалася однією з важливих форм ліквідації їх дефіциту.

Починаючи з 1970-х рр. навчальні плани заочних відділень приводилися у відповідність до змісту планів стаціонарних педагогічних закладів освіти. До педагогічних інститутів на заочну форму навчання приймалися особи, які працювали в системі народної освіти, професійно-технічної освіти або діяльність яких була пов'язана з вихованням молоді [101, с. 82].

У ці роки особлива увага стала приділятися питанням психолого-педагогічної підготовки вчителів у системі заочної освіти. Навчально-методичний кабінет заочної педагогічної освіти УРСР розпочав видання навчально-методичних матеріалів і консультацій, у яких висвітлювалися найбільш складні, нові або мало розроблені питання педагогіки і психології. Кафедри педагогіки і психології педвузів розробили й затвердили конкретні заходи щодо поліпшення психолого-педагогічної підготовки студентів-заочників із урахуванням останніх досягнень науки [99, с. 99].

У зазначений період відбулося зростання якості навчання, порівняно з попередніми роками. Якщо в 1972 р. державний іспит з педагогіки на «відмінно» склали 19,1% випускників, то в 1973 р. – 20,7%, на «добре», відповідно, – 47,2% і 48,8%, на задовільно – 33,4% і 30,3% [там же, с. 101].

Педагогічні інститути України, зокрема їхні заочні відділи, відіграли важливу роль у завершенні переходу до загальної середньої освіти. Протягом 1976–1980 рр. ВНЗ УРСР через систему заочного навчання підготували понад 47 000 учителів [101, с. 83].

Протягом 1976–1980 рр. органи народної освіти провели значну роботу з удосконалення системи заочної освіти й підвищення якості підготовки вчителів на заочних відділах.

Значно збільшилася роль заочної освіти у справі підвищення кваліфікації вчителів. Близько 80 % учителів на той час працювали за спеціальністю.

Покращився зв'язок заочних відділів педагогічних навчальних закладів із органами народної освіти, школами та іншими закладами системи просвіти. Були розроблені спільні перспективні плани роботи органів народної освіти й педагогічних вищих навчальних закладів з питань підвищення кваліфікації вчителів. В Україні створено раду сприяння заочній освіті вчителів.

Була проведена значна робота з активізації методичної роботи для вдосконалення навчального процесу, раціоналізації самостійної роботи студентів-заочників, забезпечення їх необхідною навчально-методичною літературою.

Із метою організації навчально-виховної роботи на заочних відділах залучали провідних викладачів ВНЗ, професорів, що значно покращувало якість освіти. Більше уваги стали приділяти організації самостійної роботи студентів у міжсесійний період.

Про дієвість усіх проведених заходів свідчать конкретні цифри: за підсумками 1978–1979 навчального року успішність студентів заочних відділів становила 74,5%.[212, с. 18–19].

Разом з тим, у системі заочної педагогічної освіти залишалися значні недоліки, які потрібно було усувати для покращення загального рівня стану підготовки педагогічних кадрів. Щорічно з заочних відділів педагогічних

ВНЗ вибувала значна кількість студентів, у більшості випадків це були першокурсники, що свідчило про недостатню увагу до організації їх навчання як з боку органів народної освіти, так і самих навчальних закладів.

Не в усіх навчальних закладах приділялася необхідна увага самостійній роботі студентів-заочників і створенню сприятливих умов для їх навчання. Повільно здійснювався пошук нових форм організації навчально-виховного процесу, які б ураховували специфіку навчання й контингенту студентів заочних відділів. У багатьох випадках на екзаменах і заліках занижувались вимоги до якості знань студентів-заочників, існував формалізм у рецензуванні курсових і контрольних робіт.

Також місцеві органи народної освіти й педагогічні ВНЗ слабо вивчали реальну потребу педагогічних кадрів, не повністю враховувались запити закладів освіти в підвищенні освітнього рівня працюючих. Подальшого вдосконалення потребувала навчально-методична документація заочних відділів педагогічних інститутів. У наказі йшлося по необхідність подальшого покращення рівня професійної підготовки педагогічних кадрів на заочних відділах. Ректорам педагогічних інститутів необхідно було вживати заходи для активізації науково-методичної роботи кафедр на заочних відділах: забезпечити подальше вдосконалення та підвищення ефективності всіх форм навчальних занять, упровадити нові форми й методи навчання з метою розкриття та розвитку дослідницьких навичок і вмінь студентів; постійно вдосконалювати організацію контролю всередині закладу освіти; підвищити ефективність роботи кафедр, викладачів та студентів у міжсесійний період; ліквідувати лібералізм та формалізм в оцінюванні роботи студентів-заочників; покращити роботу навчально-консультаційних пунктів; залучити до навчального процесу на заочних відділах провідних професорів та викладачів.

Міністерству просвіти рекомендовано було переглянути сітку заочних навчальних закладів та провести роботу щодо подальшої оптимізації її структури, спільно з керівництвом ВНЗ забезпечити збільшення педагогічних

працівників, посилити увагу до питань створення сприятливих умов для забезпечення успішної роботи й навчання студентів-заочників, своєчасно надавати їм відповідні пільги, морально й матеріально заохочувати успішних студентів [там же, с. 19–21].

12 червня 1980 р. Рада Міністрів Української РСР прийняла Постанову № 386 «Про стан і заходи по дальшому поліпшенню підготовки, використання та підвищення кваліфікації вчительських кадрів загальноосвітніх шкіл республіки», у якій відмічено, що Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР постійно проводило роботу з удосконалення підготовки вчительських кадрів, і за останні п’ять років зріс освітній рівень учителів, які працювали в 5–10 класах, 95,2 % вчителів мали вищу педагогічну освіту. У той же час зверталася увага й на істотні недоліки в підготовці, використанні та підвищенні кваліфікації педагогічних кадрів. Частина вчителів 4–10 класів не мала вищої педагогічної освіти, не повністю задовольнялася потреба в учителях окремих предметів.

У деяких педагогічних ВНЗ лекції мали низький науковий рівень, недосконалою залишалася методика проведення лабораторних і практичних занять, недостатнім був і рівень психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів.

Рада Міністрів визнала за необхідне вжити невідкладних заходів щодо подальшого поліпшення якості підготовки педагогічних кадрів, посилення персональної відповідальності керівників навчальних закладів та виконання планів розподілу молодих спеціалістів, докорінне поліпшення профорієнтаційної роботи серед учнівської й робітничої молоді для підготовки її до вступу в педагогічні навчальні заклади, створення для навчання відповідних житлово-побутових умов.

Відповідно до цієї постанови рішенням Колегії Міністерства освіти УРСР було ухвалено ряд заходів, серед яких: покращення якості педагогічної освіти шляхом вивчення, узагальнення і впровадження передового досвіду колективів педінститутів і педучилищ з удосконалення навчально-виховної,

методичної та науково-дослідної роботи, проведення нарад-семінарів серед ректорів, проректорів, завідуючих кафедр педінститутів щодо виконання Постанови, поліпшення складу вчителів загальноосвітніх шкіл, забезпечення з 1980–1981 н. р. викладання загальноосвітніх предметів у 4–10 класах учителями в основному з відповідною вищою педагогічною освітою; підвищення освітнього і фахового рівня вчителів 1–3 класів, трудового навчання, фізичного виховання, музики і співів, малювання і креслення; поліпшення морального стимулювання молодих учителів; охоплення заочним навчанням у педагогічних інститутах усіх учителів, які працювали в 4–10 класах і не мали відповідної вищої педагогічної освіти тощо. Усі ці рішення сприяли якісним та кількісним змінам у системі заочної педагогічної освіти [246, арк. 68–71].

17 червня 1981 р. було видано наказ Міністерства просвітництва СРСР «Про підвищення ролі педагогічних кафедр у навчально-виховній роботі педінститутів у світлі постанов ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР в народній освіті та вищій школі», у якому наголошувалося на важливості роботи кафедр педагогіки і психології з підвищення якості підготовки вчителів. У наказі зазначалось, що за останні роки ці кафедри провели серйозну навчально-методичну роботу з покращення змісту психолого-педагогічних дисциплін для підготовки педагогів. Незважаючи на вжиті заходи недоліки залишалися: деякі навчальні заняття з психолого-педагогічних дисциплін проводилися на низькому рівні, не завжди враховувалися новітні досягнення педагогічної науки й передовий педагогічний досвід; не приділялася необхідна увага організації самостійної роботи студентів, недостатньо формувався творчий потенціал особистості вчителя; були слабкі міжпредметні зв’язки у викладанні педагогіки та психології; під час педагогічної практики повільно формувалися вміння застосовувати вивчений теоретичний матеріал із психолого-педагогічних дисциплін у навчально-виховній роботі; траплялися випадки невміння застосовувати отримані знання в конкретній педагогічній ситуації; залишався низьким загальний

рівень науково-дослідницької роботи кафедр та спостерігались недоліки у плануванні й організації їх роботи [211, с. 35–36].

З метою підвищення ролі педагогічних кафедр із підготовки вчителів у документі зазначається необхідним провести наступні заходи:

- ректорам педагогічних ВНЗ забезпечити підвищення якості й ефективності роботи кафедр педагогіки та психології для перетворення їх у справжні навчально-методичні центри підготовки педагогічних кадрів, забезпечити своєчасне підвищення кваліфікації викладачів педагогіки та психології, до 1985 р. створити в кожному педагогічному інституті кабінети педагогіки та психології;

- завідувачам кафедр педагогіки та психології забезпечити підвищення якості викладання й вивчення психолого-педагогічних наук, підвищення їх роль в підготовці для роботи в закладах освіти, забезпечити удосконалення форм і методів організації наукових досліджень на кафедрах, розвивати їх науковий потенціал, укріплювати зв’язки з педагогічними училищами та загальноосвітніми школами;

- міністерствам просвіти союзних республік постійно вивчати досвід роботи кафедр педагогіки та психології інститутів, створюючи сприятливі умови для науково-дослідницької діяльності;

- президенту АПН СРСР залучати викладачів кафедр педагогіки та психології до досліджень, використовуючи науковий потенціал кафедр для впровадження новітніх даних науки в життя і діяльність шкіл та закладів освіти [там же, с. 36–40].

У 1981 р. була прийнята Постанова Ради Міністрів СРСР № 552 «Про подальше вдосконалення підготовки спеціалістів з вищою і середньою освітою» [203]. У постанові йшлося про те, що заочна форма навчання забезпечила широкі можливості для отримання освіти працюючими. Проте в підготовці кадрів без відриву від виробництва залишався ряд суттєвих недоліків, серед яких: невідповідність якості підготовки спеціалістів сучасним потребам, слабка матеріально-технічна база, незадовільне

забезпечення студентів-заочників навчально-методичною документацією, відсутність на підприємствах, в установах та організаціях необхідних умов для успішного навчання працюючої молоді, недостатньо якісне планування підготовки й використання спеціалістів у народному господарстві.

У постанові висловлено необхідність подальшого вдосконалення змісту навчання, розробки протягом 1981–1983 рр. нових навчальних планів на основі підвищення значущості фундаментальних наук у теоретичній і професійній підготовці спеціалістів, відображення в навчальних планах і програмах досягнень науки й техніки; підвищення якості викладання, використання нових методів і засобів навчання, які б ураховували специфіку заочної форми навчання; забезпечення заочників необхідною кількістю навчально-методичної документації, навчальних посібників.

Таким чином, на другому етапі розвитку заочної педагогічної освіти (1966–1984 рр.) відбуваються не лише кількісні, а і якісні зміни. Здійснено трансформацію змісту заочної педагогічної освіти з орієнтацією на тогочасний рівень розвитку науки, проведено заходи з підвищення рівня психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів, у центрі уваги були питання, пов’язані з виявленням та усуненням недоліків і підвищенням якості заочної освіти та успішності студентів-заочників.

ІІІ етап (1985–1990 рр.) – спроби реформування заочної педагогічної освіти, її демократизація та децентралізація.

У другій половині 80-х років, у період так званої перебудови, було зроблено спробу реформування освіти, що розпочалася ще в 1984 р. прийняттям «Основних напрямів реформи загальноосвітньої й професійної школи». У цьому документі ставилось питання про те, аби на момент закінчення середньої школи молода людина отримала не тільки середню освіту, а й професійну підготовку. Місія школи вбачалась у тому, щоб навчати й виховувати молоде покоління з максимальним урахуванням тих суспільних умов, у яких воно житиме й працюватиме.

Здійснення реформи загальноосвітньої і професійної школи передбачало:

- підвищення якості освіти й виховання; забезпечення більш високого наукового рівня викладання кожного предмета, удосконалення навчальних планів і програм, підручників і навчальних посібників, методів навчання й виховання; усунення перевантаження учнів, надмірної ускладненості навчального матеріалу;

- поліпшення організації трудового виховання, навчання й професійної орієнтації в загальноосвітній школі, посилення політехнічної, практичної спрямованості викладання; розширення підготовки кваліфікованих робітничих кадрів у системі професійно-технічного навчання; здійснення переходу до загальної професійної освіти молоді [178, с. 9].

У межах реалізації реформи в липні 1984 р. в Українській РСР була прийнята Постанова «Про дальше вдосконалення загальної середньої освіти молоді і поліпшення умов роботи загальноосвітньої школи» [196], у якій, зокрема, йшлося про необхідність ліквідації формалізму в педагогічній діяльності та розширення можливостей учителів у виборі методів, форм і засобів навчання, а також упровадження в практику досягнень педагогічної науки. Важливими складовими методичної підготовки вчителів для роботи в загальноосвітніх закладах були всебічний розвиток їх ініціативи, творчі пошуки, вивчення передового педагогічного досвіду та забезпечення їх якісною методичною літературою. Як бачимо, незважаючи на те, що в цей період існувала ідеологічна складова освіти, починає прослідковуватися тенденція до педагогічної свободи, що, безумовно, відобразилося у змісті підготовки вчителів на заочних відділах.

Реформи, задекларовані в 1984 р., не були реалізовані в повному обсязі й тому в процесі перебудови в 1987–1988 рр. було зроблено ще одну спробу реформування освітньої галузі, яка теж не дала відчутних результатів.

В Україні, як зазначав тогочасний міністр освіти М. Фоменко, перебудова освіти йшла повільно, з багатьох причин «реформа пробуксовувала» [277, с. 11].

Разом з тим, у роки перебудови відбувались процеси, які стали підґрунтям становлення української національної школи й педагогіки.

У 1986 р. з метою вдосконалення якості підготовки педагогічних кадрів та в межах перебудови вищої освіти видано наказ Міністерства Просвіти СРСР «Про введення нових навчальних планів педагогічних інститутів за заочною та вечірньою формами навчання». Відповідно до цього заочним відділам рекомендувалось здійснити перегляд наявної навчально-методичної документації та провести роботу щодо впровадження нової згідно з навчальними планами [214, с.26–27].

Н. Ничкало зазначала, що в умовах науково-технічного прогресу держава потребувала ініціативного, творчого, високоорганізованого й освіченого працівника, який повинен бути професійно і психологічно підготовлений до трудової діяльності із застосуванням нових технологій. Через це реформування й удосконалення потребувала не тільки загальноосвітня і професійно-технічна освіта, а й вища, передусім педагогічна, яка повинна була перебудувати зміст навчання з урахуванням вимог часу [171, с.3–5].

У березні 1987 р. була прийнята неодноразово згадувана нами важлива Постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо докорінного поліпшення якості підготовки та використання фахівців із вищою освітою в народному господарстві», яка висунула нові вимоги до всієї системи вищої освіти в умовах перебудови, включаючи й заочну педагогічну, розглядаючи цю роботу як одне з найважливіших завдань задля прискорення соціально-економічного розвитку держави. Основними напрямами роботи заочних педагогічних навчальних закладів було визначення тенденцій, умов і способів підвищення їх ефективності [205].

У цей період у системі народної освіти, на відміну від попередніх років, відбуваються процеси децентралізації та демократизації вищої освіти, включаючи й заочну педагогічну.

Так, у вересні 1987 р. видано наказ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР «Про створення навчально-методичних об’єднань», метою яких було вдосконалення організації начального процесу у вищих навчальних закладах. Навчально-методичні об’єднання прийшли на зміну навчально-методичним радам і, на відміну від них, працювали на принципах децентралізації влади, демократизації управління, підвищення академічних свобод вищих навчальних закладів та їх об’єднань [147, с. 16].

Про процеси децентралізації й демократизації в управлінні вищими навчальними закладами свідчить поява наказу «Про додаткове розширення прав і посилення відповідальності вищих навчальних закладів у галузі штатно-фінансової діяльності» (1987), який, відповідно до Основних напрямів перебудови вищої і середньої освіти, надавав ректорам право в межах визначених асигнувань і фонду заробітної плати та ліміту чисельності самостійно затверджувати штатні розписи вищих навчальних закладів, за поданням вченої ради відкривати та закривати факультети, створювати та ліквідовувати кафедри, залучати до педагогічної роботи спеціалістів народного господарства на умовах погодинної оплати тощо. При цьому підвищувалась особиста відповідальність ректорів за використання фінансів і дотримання штатно-фінансової дисципліни [208].

У Постанові Ради Міністрів СРСР від 29 квітня 1988 р. № 560 «Про організацію і структуру управління народною освітою в країні» знову ж таки йшлося про необхідність створення в країні системи неперервної освіти, демократизації народної освіти, підвищення самостійності й відповідальності колективів навчальних закладів, систематичного оновлення змісту освіти, удосконалення форм і методів навчання з урахуванням вимог часу, ефективного використання наукового потенціалу вищої школи в пришвидшенні науково-технічного прогресу тощо. У документі

наголошувалося, що система народної освіти зобов’язана надати можливість реалізувати право на освіту й постійне поповнення знань на основі різноманітних форм навчання, підготовки й перепідготовки кадрів [201]. Важливе місце у цій системі залишалося за заочною педагогічною освітою, завдяки якій велика кількість учителів продовжувала отримувати освіту й підвищувати свою кваліфікацію в умовах перебудови.

Як бачимо, характерними особливостями третього етапу (1985–1990 рр.) розвитку заочної педагогічної освіти є спроби її реформування з метою підвищення ефективності, що пов’язано з соціально-економічними та історичними процесами перебудови та децентралізація, демократизація, надання академічної свободи і творчого пошуку.

Таким чином, вітчизняна заочна педагогічна освіта 50–80-х рр. XX ст. у своєму розвитку пройшла три етапи, кожен із яких, мав велике значення й характеризувався певними відмінностями й особливостями.

На I етапі (1950–1965 рр.) відбулося організаційне оформлення заочної педагогічної освіти, спостерігалося стрімке зростання кількості студентів-заочників, зумовлене післявоєнною відбудовою, науково-технічним прогресом та дефіцитом педагогічних кадрів, підсилення практичної спрямованості підготовки майбутніх учителів (посилення зв’язку навчання з життям).

II етап (1966–1984 рр.) пов'язаний з удосконаленням змісту професійної підготовки з орієнтацією на тогочасний рівень розвитку науки, загальною педагогізацією навчального процесу, підвищенням якості заочної педагогічної освіти та успішності студентів.

III етап (1985–1990 рр.) характеризувався спробами реформування всієї системи освіти в умовах перебудови, включаючи й заочну педагогічну, процесами демократизації, децентралізації і розширенням академічної свободи.

Аналіз і характеристика визначених нами етапів розвитку заочної педагогічної освіти необхідні для повного розуміння особливостей її розвитку в Україні 50–80-х рр. XX ст.

Висновки до першого розділу

1. Історіографію проблеми розвитку заочної педагогічної освіти в Україні у 50–80-х рр. XX ст. хронологічно можна розділити на 2 періоди: історіографія радянської доби (60–80-ті рр. XX ст.); історіографія пострадянської доби (1991-й р. – початок XXI ст.).

У радянський період історико-педагогічні аспекти розвитку заочної педагогічної освіти розроблялись крізь призму марксистсько-ленінської методології та комуністичної ідеології, внаслідок чого ряд важливих проблем розглядалися суб'єктивно й тенденційно. Історіографія цього періоду представлена монографіями (В. Горохов, Л. Коханова, Р. Ніконов, Ф. Горовський та ін.), посібниками з історії педагогіки, народної освіти та вищої школи (за ред. М. Прокоф'єва, Ф. Паначина, М. Колмакової, З. Равкіна та ін.), дисертаційними роботами з історії педагогіки (Т. Кобзарєва, Л. Давидова), науковими статтями в періодичних виданнях та збірниках УРСР «Радянська школа», «Український історичний журнал», науково-методичний збірник «Вища і середня педагогічна освіта» (Т. Кобзарєва, Г. Івашина, І. Строй, І. Ребельський, В. Браницький, А. Бондар та ін.), збірниками нормативних документів.

Пострадянська історіографія проблеми формувалась в умовах становлення незалежності України, проведення кардинальних освітніх реформ, звільнення свідомості від ідеологічної складової, що дозволило авторам вільно висловлювати свою думку та надавати об'єктивну оцінку фактам і явищам дійсності.

Серед досліджень цього періоду необхідно виділити фундаментальну працю В. Майбороди «Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.)», науково-методичні посібники й підручники з історії

педагогіки та історії України таких авторів, як Л. Артемова, О. Любар, М. Левківський, В. Кравець, А. Слюсаренко, В. Гусєв, В. Дрожжин, О. Бойко, К. Кондратюк, Г. Бондар, В. Качмар, В. Голубко; наукові статті Л. Михайленко, О. Мартіросян, В. Нестеренко, Н. Брехунець, дисертації Т. Куцаєвої, Є. Захарової, С. Путєєвої, В. Лазарєва, В. Шлика, І. Шамсутдінової, Н. Бикової та ін.

Проведений історіографічний аналіз проблеми свідчить про фрагментарне висвітлення окремих аспектів досліджуваного явища, розрізнених як у науково-теоретичному, так і в хронологічному плані, відсутність комплексного та системного дослідження розвитку вищої заочної педагогічної освіти в Україні в 50–80-ті рр. XX ст.

2. Важливою складовою історико-педагогічного дослідження є формування джерельної бази та забезпечення її репрезентативності. У процесі роботи над проблемою нами було використано чотири групи джерел: 1) архівні матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (фонд № 166 Міністерства освіти і науки) та Центрального державного архіву громадських об’єднань України (фонд № 1 Центрального комітету Комуністичної партії України); 2) матеріали офіційного характеру, видані урядом СРСР та УРСР у галузі освіти, у тому числі й заочної педагогічної (постанови, накази, розпорядження, положення та інші нормативні документи); 3) публікації в періодичних виданнях 50–80-х рр. XX ст., які висвітлювали організацію та особливості тогочасної заочної педагогічної освіти; 4) навчально-методичні матеріали, що регламентували організацію та зміст заочної педагогічної освіти й висвітвілювали передовий педагогічний досвід у роботі з заочниками в 50–80-х рр. XX ст.

Джерельна база дисертаційної роботи є достатньо широкою та різноманітною, що дозволило цілісно дослідити розвиток вищої заочної педагогічної освіти в Україні в 50–80-ті рр. XX ст.

3. Обґрунтованість узагальнень, висновків та інтерпретацій значною мірою залежить від урахування соціально-історичного контексту розвитку заочної педагогічної освіти в 50–80-х рр. XX ст., який ми розглядаємо як сукупність соціально-економічних, соціально-політичних умов, що визначали її мету, завдання, характер та особливості. Соціально-економічний розвиток країни, пов'язаний з післявоєнною відбудовою народного господарства, підйомом промисловості, розширенням зернового господарства, науково-технічною революцією й перетворенням науки в продуктивну силу, висував нові вимоги до рівня освіченості населення. Державна освітня політика, направлена на забезпечення обов’язкової загальної середньої освіти, сприяла збільшенню кількості загальноосвітніх шкіл і контингенту учнів, що зумовило дефіцит педагогічних кадрів. Важливим джерелом підготовки вчителів в Україні в досліджуваний період була заочна педагогічна освіта, яка стала популярною й затребуваною. Про значимість заочної форми навчання майбутніх учителів свідчить наявністю стійкої уваги до неї з боку державних та партійних органів, що підтверджується прийняттям низки нормативно-законодавчих документів у 50–80-х рр., які сприяли її організаційному становленню, вдосконаленню змісту, форм і методів навчання, покращенню матеріального забезпечення, встановленню пільг для студентів-заочників, підвищенню якості підготовки спеціалістів. Заочну педагогічну освіту 50–80-х рр. XX ст. характеризувала висока централізація управління та директивне керівництво нею. Політичний та ідеологічний тиск на заочне навчання знижував його професійне спрямування й перетворював на один із дієвих інструментів формування «радянської людини».

4. На підставі соціально-економічних та суспільних перетворень у країні, змін в освітній політиці держави та з урахуванням загальної періодизації розвитку педагогічної думки в Україні обґрунтовано три етапи розвитку заочної педагогічної освіти в досліджуваний період:
I етап (1950–1965 рр.) – організаційне оформлення заочної педагогічної

освіти, зростання її кількісних показників, політехнізація всієї системи освіти, у тому числі й заочної педагогічної, посилення зв'язку навчання з життям; II етап (1966–1984 рр.) – удосконалення змісту професійної підготовки вчителів у системі заочного навчання з урахуванням новітніх досягнень науки й техніки, загальна педагогізація навчального процесу, покращення навчально-методичного забезпечення та підвищення якості підготовки студентів-заочників; III етап (1985–1990 рр.) – спроба реформування заочної педагогічної освіти, розширення прав вищих навчальних закладів у штатно-фінансовій діяльності, надання академічної свободи у виборі форм і методів роботи з метою підвищення ефективності навчання студентів-заочників.

Основні результати дослідження за першим розділом дисертації представлено в таких працях автора: [108; 109; 111; 114; 115; 116].

РОЗДІЛ 2
АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗАОЧНОГО НАВЧАННЯ (50–80-ті рр. XX СТ.)

2.1. Особливості організації навчально-екзаменаційних сесій студентів-заочників в Україні (50–80-ті рр. XX ст.)

Навчально-екзаменаційна сесія була й залишається однією з найважливіших складових навчального процесу на заочній формі. Від правильної її організації та змістовності залежить якість підготовки педагогічних кадрів. Протягом досліджуваного періоду саме сесія відігравала спрямовуючу й контролюючу функцію в організації навчального процесу з заочниками педагогічних навчальних закладів.

Питанням змісту педагогічної освіти, включаючи й заочну, присвячені роботи сучасних науковців О. Кобрій та М. Броди [106], Г. Сотської [255], С. Золотухіної [89] та ін. Проблемами професійної підготовки вчителів займалися О. Абдуліна [2], С. Когут [117], С. Путєєва [239], О. Дубасенюк [69] та ін. Окремі аспекти організації навчального процесу педагогів-заочників досліджували Т. Кобзарєва [101], В. Шлик [284], Л. Михайленко [153], В. Нестеренко [168; 170], Т. Ібрагімов [90].

У змістовому плані навчально-екзаменаційна сесія в минулі роки складалася з таких видів роботи: лекційне викладання (оглядові, тематичні та настановні лекції), семінарські, практичні та лабораторні заняття, консультації, екзамени й заліки, настанови до роботи в наступному навчальному році, конференції тощо [235, арк. 147].

Мета сесій полягала у виявленні ступеня засвоєння знань та результатів навчання, проведенні навчальних занять і наданні настановних рекомендацій студентам на міжсесійний період. Протягом навчального року проводилося дві сесії: зимова та літня. Літня сесія, що завершувала навчальний рік, була довшою, і їй надавалося особливе значення [232, арк. 107].

Пропонуємо розглянути особливості навчально-екземенаційних сесій у 50–80-х рр. XX ст. на кожному з виділених нами етапів розвитку заочної педагогічної освіти.

На першому етапі (1950–1965 рр.), як зазначалося раніше, відбувалося організаційне оформлення заочної педагогічної освіти та підсилення її практичної спрямованості. Цей період характеризується здебільшого кількісними змінами, хоча поряд із ними відбуваються й деякі якісні зрушення, пов’язані з усуненням існуючих недоліків в організації навчально-екзаменаційних сесій.

Навчальний процес організовувався відповідно до «Положення про заочний відділ при педагогічному (вчительському) інституті» (1946), у якому зазначалося, що педагогічний інститут забезпечує заочників навчальними планами, програмами з методичними вказівками до них, підручниками та проводить навчально-установчі сесії для першокурсників, лабораторно-екзаменаційні сесії, рецензування письмових контрольних робіт, систематичний контроль за виконанням навчального плану й засвоєнням програмного матеріалу студентами-заочниками, прийом екзаменів, заліків, курсових робіт, державних екзаменів, переведення й випуски заочників на основі результатів екзаменаційних сесій [190, с.13].

Постановою від 12 лютого 1949 р. «Про заходи з покращення навчально-методичної роботи в заочних вищих навчальних закладах» було законодавчо закріплено введення в заочних вищих навчальних закладах з 1949-1950 н. р. предметно-курсової системи навчання, за якою за кожним курсом закріплювалися дисципліни, що потрібно було скласти у відповідному навчальному році. У документі також ішлося про посилення індивідуального навчального керівництва за роботою студентів-заочників [199, с.53].

До літньої сесії студентів починали готувати під час весняних канікул у школах. У цей період у всіх інститутах проводилися консультаційні тижні, які були важливим заходом підготовки до семестрових та державних

екзаменів. За даними 1951–1952 н. р. більшість інститутів достатньо підготувалися до літньої сесії, що забезпечило її ефективне проведення й виконання навчального плану. Поряд із цим в окремих навчальних закладах були допущені серйозні порушення. Так, в Одеському педагогічному інституті робочі плани й тематика лекцій були подані з запізненням, деякі викладачі відмовилися читати курси перед самим початком сесії, а деякі курси взагалі не були прочитані через відсутність викладачів. Контроль за якістю занять не здійснювався, бо декани й завідуючі кафедр були у відпустках. Траплялися випадки, коли не вистачало приміщень, і заочники змушені були навчатися в коридорах. У Київському педагогічному інституті навантаження заочників перевищувало норму й становило 10 годин на день, що було пов'язано з недостатньою кількістю педагогічних кадрів, які також висували заочним відділам свої вимоги щодо читання ними курсу лекцій, мотивуючи їх потребою відпустки [64, арк. 161–165].

Щодо державних екзаменів, то голови ДЕК також зазначали, що незважаючи на загальний задовільний рівень підготовки випускників, значна їх кількість виявила слабкі знання з профілюючих дисциплін і обмежений загальний розвиток. Причинами такого стану назвали недостатнє керівництво та контроль з боку Управління педвузів, недостатню методичну допомогу з боку Науково-методичного кабінету, незабезпеченість підручниками з багатьох дисциплін і, особливо, кадрові проблеми, серед яких найбільш відчутною була відсутність на заочних відділах штатних викладачів, що унеможливлювало проведення високоякісної й систематичної роботи протягом усього навчального року. Тому першим протокольним рішенням Управління педагогічних вузів та училищ за результатами підготовки вчителів-заочників у 1951–1952 н.р., поданим на розгляд Міністерству вищої освіти СРСР, було: «Постановити перед Міністерством вищої освіти СРСР питання про збільшення у 1953 р. кількості штатних викладачів на заочних відділах педвузів до 50% загального обсягу педагогічного навантаження по інститутах» [там же, арк. 165].

Під час сесій особливої уваги вимагала правильна побудова лекційних курсів, від якості яких залежав успіх вивчення кожної конкретної дисципліни.

Як свідчать джерела, у цей час у проведенні лекцій зі студентами-заочниками існували значні прогалини. У дискусії 1951 р. на сторінках газети «Радянська освіта», згадуваної нами раніше, самі тогочасні студенти-заочники вносили пропозиції щодо поліпшення планування змісту лекцій. Вони зазначали, що частіш за все викладачі читали лекції, як скорочені курси, намагаючись надати стислий виклад усіх питань, а краще було б висвітлити лише актуальні, найважливіші та провідні теми курсу, що давало б можливість ефективно самостійно опрацювати курс навчальної дисципліни. Студенти також зазначали, що в питаннях якості навчання краще організовані сесії, які проходять у навчальних закладах, де із заочниками працює сталий колектив, який відповідально ставиться до читання лекцій та проведення інших видів роботи [63, арк. 241].

Керівні органи освіти в цей період викладачам та окремим кафедрам під час розробки й проведення лекцій для заочників рекомендували:

- враховувати специфіку окремих дисциплін, їх місце і значення на відповідному факультеті;
- подавати лекційний курс за певною системою, висвітлюючи основні та найскладніші питання, відповіді на які заочники не могли знайти в підручниках;
- не перенасичувати лекції фактами, а відбирати лише ті, аналіз яких потрібен для необхідних теоретичних узагальнень, розкривати основні закономірності предметів і явищ дійсності;
- враховувати попередню підготовку заочників та їхній досвід.
- доручати читання лекцій найбільш кваліфікованим педагогам.

Однак, не всі інститути виконували вимоги, надані керівними органами системи освіти, в повному обсязі. На заочному відділі на лекційні курси відводилася значно менша кількість годин, ніж на стаціонарі. Враховуючи це,

деякі викладачі перетворювали курс на суму окремих лекцій із розрізнених тем, у результаті чого заочник не чітко уявляв собі систему курсу (а без цього важко працювати самостійно), що впливало на якість навчання [262, с. 43–44].

Аналіз стану навчання у 1951–1952 н. р. в системі заочної освіти свідчив, що явка на сесії мала достатні показники (у педінститутах – 92%, в учительських інститутах – 93%), але, поряд із цим, якість сесій була низькою, про що свідчить наявність великої кількості заочників-другорічників і незадовільне складання державних екзаменів учителями-заочниками. Така ситуація склалася через лібералізм оцінювання знань студентів і можливість переведення на наступний курс із академічною заборгованістю, бо в цей період були зафіксовані випадки, коли деякі навчальні заклади «умовно» переводили студентів, що неповністю виконали навчальний план, на старший курс [260, арк. 125–127].

За документами керівних органів освіти результати допущеного лібералізму відбивалися також на державних екзаменах. Так, на сесії 1957 р. у Кременчуцькому педінституті у студентів стояли оцінки «добре» й «відмінно» з тих дисциплін, із яких вони не склали державного екзамену. У Львівському педінституті державна комісія від деяких студентів, що були допущені до державних іспитів, не почула жодної правильної та грамотно оформленої відповіді на запитання з української мови та педагогіки. У Сталінському педінституті серед тих, хто складав державні екзамени, були заочники, які не тільки належно не засвоїли інститутські курси, а й невпевнено відповідали або зовсім не знали програмового матеріалу тих класів, у яких вони викладали. Аналогічні приклади були в інших інститутах, тому рекомендувалось терміново ліквідувати тенденцію перескладання екзаменів по кілька разів і умовне переведення на старший курс. Траплялися випадки, коли, наприклад, у Мелітопольському педагогічному інституті група заочників по 3–4 рази складали курсові екзамени з математики й одержували від викладача негативні оцінки. Студентів направляли до іншого

викладача, і той позитивно оцінював їх знання, а через кілька днів вони не могли скласти державного екзамену з математики. Такі явища були можливі в тих інститутах, де був незадовільний контроль за екзаменами з боку керівництва.

Міністерство вважало доцільним відвідування курсових та державних екзаменів на заочних відділах і безпосереднє ознайомлення з рівнем підготовки вчителів-заочників представниками обласного відділу народної освіти [235, арк. 150–152].

Тому ще одним величезним недоліком в організації й проведенні сесій була відсутність дієвого контролю за навчальним процесом заочників з боку працівників Міністерства освіти й інспекторів Управління педвузами [260, арк. 127].

За результатами згадуваної нами дискусії з питань заочного навчання (1951 р.), організованої редакцією газети «Радянська освіта», у всіх дописах учителів-заочників важливим недоліком в організації навчального процесу підкреслювалось те, що відділи народної освіти, методичні кабінети та директори не цікавилися їх роботою. Деякі директори взагалі вважали навчання вчителів їх особистою справою, повністю завантажуючи їх роботою.

Так, студентами були внесені пропозиції щодо покращення роботи органів народної освіти, серед яких наступні:

- складання індивідуального плану роботи, який би враховував директор школи при організації роботи;
- звітування вчителів-заочників про результати свого навчання на педагогічних радах шкіл, у яких вони працювали;
- закріплення за кожним заочником (особливо заочниками педучилищ) кваліфікованих учителів для надання допомоги;
- періодичне проведення наради вчителів-заочників при районних відділах народної освіти, на яких також повинні були заслуховуватися звіти про їх роботу;

- організація методичними кабінетами постійних консультацій для заочників та куточків заочників із відповідними документами та літературою;
- звітування директорів шкіл про роботу заочників у районних та обласних відділах народної освіти [63, арк. 242].

Такі заходи мали на меті підвищення відповідальності заочників за їх навчання й роботу та активізацію директорів шкіл, працівників районних і обласних відділів освіти щодо контролю роботи заочників та надання їм допомоги.

Про умови навчання заочників красномовно свідчить дискусійний запис студента-заочника 5 курсу Харківського педінституту Л. Паніна про те, що методичних вказівок, письмових консультацій, навчальних посібників заочники не одержували. Відсутність живої уваги до заочників та конкретної допомоги їм у міжсесійний час призводило до того, що заочники часто прибували на сесії непідготовленими. Одночасно, студенти Гадяцького педучилища Т. Яременко та В. Садовий зазначали, що необхідно було значно посилити дисципліну й відповідальність самих заочників за якість їх навчання. Вони підкреслювали, що неявка на сесії, особливо зимові, стала своєрідною традицією частини заочників. Незадовільна поведінка була й на сесіях (неявка та запізнення на заняття, порушення термінів складання іспитів та заліків). Багато заочників у міжсесійний період самостійно зовсім не вчилися.

Один із заочників Львівського педінституту вважав, що неявку на останню сесію більшої частини заочників цього інституту можна пояснити відсутністю єдиних твердих вимог до заочників з боку навчальних закладів.

Усі заочники відмітили недостатність допомоги їм на місцях у школі з боку відділів освіти й директорів середніх шкіл.

Студенти гостро критикували кафедри інститутів за те, що вони приділяли мало уваги питанню роботи з заочниками під час сесій і в міжсесійний період і вимагали від них організації письмових консультацій,

розробки методичних вказівок, посилення контролю за якістю лекцій, практичних і лабораторних занять, екзаменів.

Учителі-заочники зазначали, що важливе значення в роботі із заочниками, у тому числі й у питаннях організації сесій, мав зв'язок заочних відділів педагогічних навчальних закладів і студентів, оскільки заочники зверталися до цих відділів із найрізноманітнішими питаннями і проблемами. Та багато відділів неуважно ставилися до студентів і не надавали їм вчасної необхідної допомоги. Вкрай негативно в цей період самі студенти оцінювали роботу Вінницького та Ворошиловградського педагогічних інститутів.[там же, арк. 240–241].

Усередині 1950-х рр. налічувалися й інші недоліки в організації навчально-екзаменаційних сесій для заочників. Так, у Дрогобицькому інституті робочі плани кафедри затверджували лише формально, не вивчаючи їх зміст і не враховуючи особливостей проведення лекцій та практичних занять. Відсутність належного контролю за виконанням навчальних планів призводила до того, що були випадки, коли викладачі під час сесій скасовували частину практичних занять або замінювали їх лекціями, хоча проведення на сесії практичних та лабораторних занять було не менш важливим, оскільки основні лабораторні роботи заочник міг виконати тільки в кабінетах і лабораторіях інституту. Практика показувала, що лабораторні й практичні роботи успішно проводились там, де до них своєчасно й ґрунтовно готувалися й викладачі кафедр, і слухачі. Особливо важливе значення лабораторні та практичні заняття відігравали під час політехнічної підготовки на заняттях з фізики, хімії, математики, географії, біології тощо. Це давало можливість розкривати зв'язок теоретичного матеріалу з практичним, досліджувати наукові основи промислового й сільськогосподарського виробництва. Для практичних робіт заочників під час літньої сесії широко використовували навчально-допоміжні приміщення або майстерні інститутів та визначали конкретні завдання на міжсесійний період, домагаючись повного їх виконання. Важливе значення в

політехнічній підготовці заочників відігравало проведення екскурсій на підприємства й у колгоспи під час літніх сесій, що в 1950-х рр. практикувалося в Сталінському та Черкаському педагогічних інститутах [262, с.44–45].

Важливими питаннями у неодноразово згадуваній нами дискусії, що ставили в дописах студенти-заочники перед Міністерством освіти УРСР, були питання навчальних планів і програм, розподілу часу на лекційні та лабораторні й практичні роботи, забезпечення заочників літературою, методичними вказівками та іншим навчальним матеріалом.

Основним недоліком навчальних планів заочники вважали перевантаженість останнього семестру навчальним матеріалом і поточними екзаменами та залікам, через що заочники не мали часу на підготовку до державних екзаменів. Не було єдиних і чітких вимог до розподілу програмового матеріалу по семестрах, не визначено тематику лекційних та практичних і лабораторних занять під час сесій, унаслідок чого навчальні заклади по-різному планували зміст навчальної роботи з заочниками. Перед Міністерством освіти і його Науково-методичним кабінетом із заочного навчання вчителів були поставлені вимоги домогтися поліпшення навчальних планів і рекомендовано нормалізувати навантаження на останній літній сесії.

Зміст програм не критикувався, але було вказано на незабезпеченість інститутів іноземних мов програмами з ряду спеціальних дисциплін (історії, географії країни, мова якої вивчалася), були скарги на малі тиражі програм та інших матеріалів, які Науково-методичний кабінет повинен був видавати заочникам. Відмічалося, що частину текстів контрольних робіт, надісланих кабінетом, було підібрано невдало, з огляду відповідності їх установленому плану та програмі.

Головним недоліком у роботі Науково-методичного кабінету із заочного навчання вважалася недостатня робота з вивчення й поширення

передового педагогічного досвіду навчально-методичної роботи на заочних відділах [63, арк. 243].

Про усвідомлення важливості організації навчально-екзаменаційних сесій учителів-заочників та необхідність контролю за цим питанням свідчить складання рекомендацій Міністерства освіти УРСР директорам педагогічних інститутів та завідуючим відділами народної освіти щодо особливостей її проведення та усунення існуючих недоліків.

Для ефективного проведення сесії Міністерство освіти в 1957–1960-рр. рекомендувало ряд заходів. Так, обласним відділам народної освіти радили забезпечити інститути приміщеннями, придатними й зручними для проведення в них занять з учителями-заочниками, надати допомогу інституту у створенні для заочників сприятливих побутових умов (забезпечення відповідним житлом, а також харчуванням у міських їдальнях та буфетами за місцем занять) тощо. Особливу увагу необхідно було приділити підготовці кабінетів і лабораторій із необхідним обладнанням для проведення практичних занять; бібліотека й читальні зали повинні були функціонувати за зручним для заочників графіком.

Рекомендувалось також долучати до роботи на сесії найбільш кваліфікованих викладачів і правильно планувати їх роботу, не можна було допускати надмірного перевантаження викладачів роботою на сесії, не допускати до прийому курсових екзаменів випадкових осіб, які не є основними викладачами даної дисципліни.

Кафедри інституту повинні були чітко планувати навчальну роботу з усіх дисциплін (лекції, практичні, семінарські та лабораторні роботи, практики) й організувати належну підготовку викладачів до проведення занять зі студентами-заочниками. При викладанні необхідно було враховувати специфіку заочної системи навчання й не допускати застосування таких же методів викладання, як на стаціонарі.

Велика увага зверталась на складання викладачами робочих планів, змісту лекційних занять, розгляд і затвердження їх кафедрами, а також стенографування й обговорення.

На практичних, лабораторних і семінарських заняттях, які чітко планувалися, треба було забезпечити активну участь у них кожного заочника. Тому існувала необхідність значного посилення контролю за якістю проведення занять під час сесії з боку директорів, їх заступників та завідуючих кафедр [232, арк. 107–109; 235, арк. 148–149].

Важливим завданням літньої сесії була підготовка заочників до самостійної роботи й визначення основних форм роботи з ними в наступний міжсесійний період [262, с. 45].

Міністерство освіти зазначало, що розклад занять, екзаменів та заліків повинен складатися на весь період сесії, а не по тижнях, і відповідати загальноприйнятим педагогічним вимогам та затверджуватися директором інституту не пізніше як за тиждень до початку сесії. Навантаження заочників у жодному випадку не повинно було виходити за норми, передбачені діючим навчальним планом факультету (не більше 6-8 годин аудиторних занять), крім того, зверталась увага на правильне чергування різних видів занять. Уже на початку 60-х рр. обговорювалося питання про необхідність поширення практики складання заочниками поточних екзаменів у міжсесійний період, аби на сесії головна увага зосереджувалась на навчальних заняттях.

Екзамени та заліки треба було проводити чітко за розкладом (виняток становили студенти, які мали індивідуальні направлення від керівника заочного відділу), оцінки виставляти в екзаменаційну відомість [232, арк. 110; 235, арк. 150].

Після закінчення сесії Рада інституту повинна була ґрунтовно обговорювати результати сесії, оцінювати її якість та ефективність на окремих факультетах, аналізувати недоліки й окреслювати плани щодо усунення їх у майбутньому та робити статистичний і текстовий звіти про наслідки навчального року на заочних відділах. Крім того, підсумки

навчання вчителів-заочників після літньої сесії повинні були аналізуватись завідуючими обласними відділами народної освіти на Раді облвно. Міністерство наголошувало на потребі безпосереднього зв'язку працівників обласних відділів народної освіти з учителями-заочниками під час сесії, спостереження за їх навчанням, ознайомлення з успішністю на екзаменах. Ставилося й питання організації культурно-масової роботи серед заочників тощо [232, арк. 110–111; 235, арк. 152–153].

На початку 60-х рр. поширення набула така форма роботи із заочниками під час сесій, як науково-методичні конференції, які проводились, зокрема, у Кримському, Черкаському, Сумському, Запорізькому інститутах. Учителі-заочники, готуючи доповіді під керівництвом викладачів інституту, аналізували й узагальнювали власний педагогічний досвід, а також досвід шкіл, у яких вони працювали. Прикладом цього є дослідження студентів заочного відділу Запорізького інституту з методики викладання математики: «Про засоби подолання другорічництва з математики в 5-7 класах», «Наближені обчислення в курсі математики середньої школи», «Задачі на матеріалі сільськогосподарського виробництва на уроках арифметики» тощо [263, с. 73].

Кожен навчальний рік заочні відділи надавали текстовий звіт про виконану роботу, у якому окремими розділами висвітлювали питання проведення зимової та літньої сесій. Серед основних питань звіту 1960 р. (див. Додаток Г) були такі: підготовча робота інституту до сесії (підготовка навчально-матеріальної бази, підготовка навчальної частини); якісний та кількісний склад викладачів; ступінь виконання навчального плану сесії; характеристика якості проведених не сесії лекційних, практичних і лабораторних занять); організація та проведення практик під час сесій, політехнічна підготовка; організація та проведення екзаменів, заліків та державних екзаменів; явка заочників на сесію, аргументовані результати сесії по факультетах, характеристика рівня підготовки випускників тощо [227, арк. 117–118].

Значна увага в питанні змісту підготовки студентів-заочників під час навчально-екзаменаційних сесій приділялась проблемі забезпечення високої їх грамотності на денній та заочній формі навчання. Для цього вимагалося проведення контрольних письмових робіт з мов. Такий захід повинен був мотивувати студентів самостійно працювати над удосконаленням знань з української та російської мови. У багатьох навчальних закладах, особливо на заочних відділах, такі контрольні роботи проводились перед самими державними екзаменами без попередньої підготовки й мали лише формальний характер. З огляду на це, Міністерство освіти УРСР рекомендувало провести перевірку грамотності тих, хто зарахований без екзаменів на заочні відділи, на настановній або першій зимовій сесії у вигляді диктантів. Студентів, які одержали оцінку «відмінно», від подальшої перевірки грамотності звільняли, а з іншими продовжували заняття та зобов’язували їх самостійно, користуючись допомогою на місцях та в інститутах, вивчати нормативні курси з мови. Перевірку їх знань необхідно було проводити регулярно, не менше одного разу на рік. Остання перевірка проводилася перед переведенням студентів на випускний курс, а для студентів, які отримали незадовільну оцінку, вона могла бути проведена повторно в березні наступного року. Тих, хто повторно не склав, до державних екзаменів не допускали. При цьому зазначалось, що грамотність із української та російської мови треба перевіряти протягом усього навчального процесу (записи студентів, у тому числі конспекти лекцій, контрольні та курсові роботи тощо), а також звертати увагу на культуру усного мовлення [58, арк. 167–168].

Науково-методичний кабінет із заочного навчання, аналізуючи стан заочної підготовки вчителів, зазначав, що, незважаючи на велику кількість недоліків, у другій половині 50-х рр. XX ст. у справі заочного навчання вчителів було набуто значний організаційний і методичний досвід: сесії заочників, як правило, проходили організовано, у їх проведенні брав участь досвідчений професорсько-викладацький склад ВНЗ, підвищився науковий і

методичний рівень лекцій, практичних і семінарських занять, підвищено вимоги до знань заочників під час заліків та екзаменів, покращилась якість роботи кафедр інститутів.

Так, кафедри Сталінського педінституту забезпечували заочників планами семінарських і практичних занять, попередньо обговорювали тексти лекцій тощо [264, с. 46].

У кінці 1950-х рр. з метою наближення школи до життя й поліпшення політехнічної та професійної підготовки вчителів було переглянуто систему підготовки вчительських кадрів у педагогічних навчальних закладах та внесено помітні зміни. Майже всі факультети педагогічних інститутів (окрім факультетів фізичного виховання, підготовки вчителів початкових класів і дошкільної педагогіки) з 1956–1957 н. р. переведено на підготовку вчителів широкого профілю. З огляду на це було змінено номенклатуру спеціальностей педагогічних ВНЗ, розроблено й затверджено навчальні плани та програми з усіх спеціальностей широкого профілю, за якими інститути почали працювати [67, арк. 105–106].

Так, наприклад, історичні факультети були об’єднані з мовно-літературними в історико-філологічні факультеті, які готували вчителів мови, літератури та історії.

Закінчення фізико-математичного факультету педагогічного інституту давало раніше право молодому вчителеві викладати математику або фізику. А з кінця 1950-х рр. через збільшення годин по цих факультетах на дисципліни технічного характеру, роботу в навчальних майстернях, та введення виробничої практики на промислових підприємствах і педагогічної – в шкільних майстернях випускники змогли викладати математику, фізику, креслення, основи виробництва, керувати практикумами у 8–10-х класах, вести уроки праці в майстернях 5–7-их класів, а також викладати спеціальні предмети в класах із виробничим навчанням з основних спеціальностей.

Випускники природничих факультетів мали право викладати природознавство, основи сільського господарства і хімію або природознавство та географію.

На деяких філологічних факультетах провадилась підготовка вчителів іноземної мови як додаткової спеціальності до основного профілю [65, арк. 36–37].

Для поліпшення професійної підготовки вчителів у навчальних планах усіх спеціальностей збільшена кількість годин на викладання дисциплін педагогічного циклу, уведено курс навчального кіно. Разом з тим, цих нововведень було недостатньо для якісної політехнічної та професійної підготовки. Міністерство освіти і науки опрацювало і впровадило з 1959–1960 н.р. нові навчальні плани і програми для педагогічних навчальних закладів, у яких було передбачено усунення наявних недоліків у підготовці педагогічних кадрів [67, арк. 106].

Беручи до уваги політехнізацію навчання (що є складним питанням в умовах заочного навчання), у ряді інститутів лабораторні роботи планувалися так, щоб заочники набували конкретних навичок, було введено в практику виготовлення наочних приладів, моделей, під час практикуму з фізики студенти вивчали машини і працювали безпосередньо за верстатами; проводилися екскурсії на підприємства, в радгоспи, колгоспи, дослідні сільськогосподарські станції, роботи проводились у майстернях і спеціальних лабораторіях інститутів, у ботанічних садах та на ділянках при інститутах [264, с. 46–47].

Із метою поліпшення політехнізації навчання на фізико-математичних і природничих факультетах під час сесій зміцнювалася навчально-матеріальна база, створювалися нові кабінети й лабораторії зі спеціальностей другого профілю: машинознавства, електротехніки, радіотехніки, технічної механіки тощо; кабінети, лабораторії та майстерні було поповнено найновішим обладнанням [151, арк. 16].

У навчальних планах фізико-математичних і природничих факультетів, які посідали провідне місце у справі політехнічної підготовки, уведено нові предмети, такі як технологія матеріалів із практикумом у навчальних майстернях, технічна механіка, основи енергетики, сільськогосподарські машини тощо, впроваджено виробничу практику на промислових підприємствах, у радгоспах і колгоспах. На відділах фізики введено педагогічну практику в шкільних майстернях [67, арк. 106].

У навчальний план спеціальності «Біологія, хімія, основи сільськогосподарського виробництва» було введено такі дисципліни, як загальне землеробство з основами ґрунтознавства та агрохімії, рослинництво з основами селекції, плодоовочівництво, тваринництво, захист рослин, основи механізації та електрифікації сільського господарства, хімія високомолекулярних сполук і органічний синтез тощо [68, арк. 114].

За необхідності політехнізації освіти у 1959 р. було опрацьовано програми з усіх дисциплін, які викладались на перших і других курсах, переглянуто й удосконалено програми для старших курсів у бік розширення й поглиблення практичної підготовки студентів, складено план підготовки підручників і посібників для педагогічних навчальних закладів, визначено авторів до їх написання [151, арк. 17].

Незважаючи на ряд позитивних змін, процес політехнізації перебував на постійному контролі й потребував подальшого вдосконалення, про що свідчать рекомендації республіканського семінару завідуючих і методистів заочних відділів педучилищ (1963 р.), у яких наголошувалося на необхідності практикувати під час сесій організацію та проведення екскурсій на передові підприємства, у музеї, картинні галереї тощо [243, арк. 62].

У 1959 р. для вдосконалення заочної освіти й покращення організації навчального процесу розглядалося питання щодо необхідності організувати в Україні окремий заочний педагогічний інститут, який планувалося відкрити в Харкові на базі колишнього інституту іноземних мов і встановити контингент чисельністю п’ять тисяч осіб. Створення такого інституту з

власною матеріально-технічною базою, з кафедрами і професорсько-викладацьким складом дозволило б проводити систематичну навчальну роботу із заочниками протягом усього навчального року не тільки на консультаційних пунктах, а й у самому інституті.

Кафедри заочного педагогічного інституту могли б на основі досвіду роботи з заочниками розгорнути науково-методичну роботу щодо розробки методик заочного навчання й навчально-методичних матеріалів, посібників і підручників для вчителів-заочників. Заочний інститут повинен був стати методичним центром із надання допомоги всім заочним відділам педагогічних інститутів Української республіки [256, арк. 49]. Відсутність подальшої інформації про подібний навчальний заклад дає підстави стверджувати, що він так і не був створений.

Аналіз наявної літератури дозволив виділити найвагоміші складові в організації заочної педагогічної освіти 60-х рр., серед яких, перш за все, треба зазначити тенденцію до впровадження нових засобів навчання в роботі з заочниками. Про це свідчить лист Міністерства освіти УРСР (1964) р., у якому підкреслювалась необхідність широкого використання в навчальному процесі кіно, радіо, телебачення та інших сучасних науково-технічних засобів, особливо в системі вечірнього та заочного навчання. Інститути треба було забезпечити фільмами, магнітофонними засобами, грамзаписами та іншим технічним обладнанням [62, арк. 145].

У ці часи зміст педагогічної освіти складався з трьох основних циклів наукових дисциплін: політичного, спеціального й педагогічного. У системі роботи педагогічних інститутів кожному з циклів відведено місце відповідно до тієї ролі, яку відігравали дисципліни, що входили до них, у підготовці вчителя-предметника й вихователя підростаючого покоління. Чимала кількість учителів зазначала, що кількість спеціальних дисциплін була завелика, але, у той же час, методична підготовка залишалася низькою через недосконалість навчальних програм і замалу кількість часу, відведеного на практичну підготовку [6, с. 96–97].

Навчальні плани педагогічних інститутів були перевантажені вивченням суспільних наук, метою яких було ідейне виховання майбутніх учителів, що пов'язано із заідеологізованістю в окреслений дослідженням час усіх сфер суспільства, у тому числі й педагогічної освіти. Так, студенти спеціальності «Педагогіка і методика початкової освіти», «Дефектологія», «Дошкільне виховання» на першому та другому курсі вивчали історію КПРС, на другому-третьому – марксистсько-ленінську філософію; на третьому-четвертому – політичну економію, а на п'ятому – основи наукового комунізму. Курси основ наукового атеїзму, основ марксистсько-ленінської етики, основ марксистсько-ленінської естетики вивчали як обов'язкові факультативи на третьому-четвертому курсі всіх спеціальностей, враховуючи місцеві умови та профіль факультету. Починаючи з 1964–1965 н. р. студенти всіх спеціальностей повинні були складати державний екзамен з курсу основ наукового комунізму [61, арк. 111–112].

Як бачимо, на першому етапі в організації й проведенні навчально-екзаменаційних сесій на заочній формі навчання існували значні недоліки: незадовільна матеріально-технічна база, недостатність кадрового забезпечення викладання, недбале ставлення самих викладачів, а в багатьох випадках адміністрації навчальних закладів, до виконання своїх посадових обов'язків, слабкий контроль за роботою заочних відділів із боку керівних органів народної освіти тощо. Але на цьому етапі відбулося організаційне оформлення сесійної роботи (встановлення фіксованого терміну літньої й зимової сесій, впровадження предметно-курсової системи навчання, забезпечення оптимального розподілу навчальних курсів на лекційні, семінарські заняття, лабораторні й практичні роботи, вдосконалення структури навчальних планів), були зроблені перші вагомі кроки до покращення якості проведення сесій на основі постійного аналізу їх стану. Політехнізація системи педагогічної освіти та посилення «зв'язку з життям» призвели до корекції номенклатури спеціальностей, змін у навчальних планах із підготовки заочників, це, натомість, спричинило появу нових

дисциплін і, як наслідок, необхідність перегляду й оновлення навчально-методичного забезпечення.

На другому етапі (1965–1984) відбуваються значні якісні зрушення в організації роботи зі студентами-заочниками, пов’язані зі згортанням хрущовських реформ, зміною соціально-економічної та соціально-політичної ситуації в країні, покращенням професійної і психолого-педагогічної підготовки вчителів.

У цей період відбувається перегляд змісту підготовки педагогічних кадрів відповідно до вимог загальноосвітньої школи. У навчально-методичному кабінеті заочної педагогічної освіти зазначалось, що «науково-технічний прогрес, удосконалення змісту освіти, форм і методів навчання вимагають від учителя глибоких науково-теоретичних знань, досконалої психолого-педагогічної підготовки, він має забезпечити всебічний розвиток учнів, сформувати в них прагнення до самостійної пізнавальної діяльності, навчити творчо мислити, пов’язувати теоретичні знання з практичною діяльністю» [291, с. 4]. Саме тому основним завданням педагогічних закладів освіти стала підготовка вчителя, який самостійно зможе впродовж життя поповнювати свої знання, підвищувати науково-методичну кваліфікацію й успішно здійснювати завдання, які ставляться перед школою.

На республіканській нараді з питань заочного навчання було наголошено, що найголовнішим завданням колективів педінститутів є постійне вдосконалення якості наукової, методичної і психолого-педагогічної підготовки студентів-заочників, формування в них умінь будувати навчальний процес у школі, дотримуючись принципів розвиваючого навчання, систематичного вдосконалення його змісту і форми [там же, с.4].

У цей час були прийняті нові документи, що регламентували навчальний процес «Положення про вищі навчальні заклади СРСР» (1969) [223, арк. 16–17] та «Положення про середні спеціальні навчальні заклали СРСР» (1969) [224, арк. 9–11], у яких передбачалось навчальну роботу проводити згідно з затвердженими в установленому

порядку навчальними планами і програмами. Відповідно до змісту документів, навчально-екзаменаційні сесії на заочній формі навчання проводилися кількома потоками з черговістю за спеціальностями, курсами чи навчальними групами. Основними видами навчальних занять залишалися лекції, лабораторні, практичні та семінарські заняття, навчальна та виробнича практика, курсові та дипломні роботи, консультації й контрольні роботи. Навчальний рік на денній та заочній формі розподілявся на два семестри, кожен із яких закінчувався екзаменаційною сесією.

У другій половині 1960-х – початку 1970-х рр. педагогічні заклади освіти здійснили ряд заходів, спрямованих на вдосконалення роботи зі студентами-заочниками під час навчально-екзаменаційних сесій.

У більшості інститутів навчально-виховну роботу з заочниками проводили штатні викладачі, кафедри почали більше уваги приділяти підвищенню науково-методичного рівня лекцій, практичних і семінарських занять, контролю за їх проведенням і результативністю.

На засіданнях кафедр було розглянуто зміст нових шкільних програм із навчальних предметів та факультативних занять і внесено відповідні зміни до робочих планів викладачів. Уведено спецкурси й семінари з підготовки студентів-заочників до роботи у школі за новими програмами, відповідно, переглянуто й замінено тематику контрольних і курсових робіт.

Під час читання лекцій більше стали використовуватися навчальні, науково-популярні й документальні кінофільми, кінофрагменти, магнітофонні записи уроків, музичних і художніх творів тощо [291, с.10–11].

Набула поширення практика прийому екзаменів та заліків і в міжсесійний період із тих дисциплін, які були повністю прочитані на попередній сесії і які за навчальним планом повинні бути складені на наступній навчально-екзаменаційній сесії. Це дозволялося лише тим студентам, які не мали заборгованостей за попередній семестр і виконали визначені контрольні роботи вчасно. При цьому студенти-заочники, які склали екзамени й заліки у міжсесійний період, від явки на сесію не

звільнялися. Ліквідація академічної заборгованості за навчальний рік дозволялася до першого жовтня, і лише в окремих випадках – до першого листопада Заочники, які в установлені терміни не ліквідували академічної заборгованості, залишалися на повторне навчання. Прийом екзаменів та заліків у порядку ліквідації академічної заборгованості на периферійних консультпунктах проводився виключно викладачами інституту, які викладали даний курс. Заочним відділам інститутів було рекомендовано в планах навчальної роботи на міжсесійний період визначати в кожному семестрі дні для прийому екзаменів та заліків, план міжсесійної роботи доводити до відома заочників і відділів народної освіти. При цьому, виїзди заочників на консультаційні пункти для складання екзаменів і заліків не оплачувалися [59, арк. 123].

Деякі інститути в другій половині 1960-х – початку 1970-х рр. проводили додаткові сесії, не передбачені навчальним планом, із метою поліпшення ефективності роботи з заочниками. Наприклад, Кіровоградський педінститут декілька років підряд за домовленістю з обласними відділами освіти проводив ще додаткову березневу сесію, яка була обов’язковою для всіх заочників. На сесії читали лекції з предметів навчального плану за рахунок годин літньої сесії, а тому на літній сесії залишалося більше часу для складання перевідних заліків та екзаменів. Цей же інститут ділився досвідом щодо системи перспективного планування роботи студентів-заочників на весь період навчання, що здійснювалася за допомогою складання графіків навчального процесу і їх вручення кожному студентові на настановній сесії. Графік передбачав проведення всіх сесій протягом десяти семестрів із зазначенням кількості лекційних, практичних занять, екзаменів і заліків на кожну сесію з кожного предмета [176, с. 23–24].

Для ефективного проведення практичних, семінарських і лабораторних занять під час сесій більшість кафедр Харківського педінституту повідомляли заочникам теми і плани всіх занять, а також літературу до них, що давало змогу добре підготуватись у міжсесійний період [267, с. 51].

У 1970-х рр. зміцнилися зв’язки педагогічних інститутів із органами народної освіти, змінилося ставлення до заочної освіти. ЇЇ почали розглядати не тільки як засіб підготовки педагогічних кадрів, а й форму підвищення кваліфікації працівників навчально-виховних закладів. При багатьох обласних, районних та місцевих відділах освіти створювалися ради сприяння заочній освіті, метою яких були постійний зв'язок із педагогічними інститутами та проведення підготовчої роботи до навчально-екзаменаційних сесій і контроль за якістю навчання вчителів. [128, с. 40].

Про покращення організації сесій у навчальних закладах УРСР свідчать їх підсумки: успішність студентів-заочників у 1967-1968 н. р. становила 62,4%, у 1968-1969 н .р. – 64%, у 1969-1970 н. р. – 67,3%.

Поряд із цим, із окремих дисциплін якість знань студентів-заочників залишалася досить низькою. Причиною цього є недоліки в плануванні та організації навчального процесу, пов’язані з методикою читання лекцій і проведенням семінарських та практичних занять тощо [291, с. 13].

Підбиваючи підсумки навчально-виховної роботи зі студентами-заочниками у 1973–1974 рр. було зазначено, навчально-виховний процес планувався й організовувався за діючими навчальними планами й програмами. Викладання матеріалу навчальних дисциплін викладачі кафедр пов’язували з новими шкільними програмами. Контроль за рівнем викладання здійснювався з боку ректорів, проректорів із заочного навчання, деканів і завідувачів кафедр шляхом відвідування навчальних занять під час сесій і в міжсесійний період. Протягом навчального року на заочних відділах були проведені науко-методичні конференції викладачів і студентів. Так, у Ворошиловградському педінституті була проведена науково-методична конференція викладачів на тему «Професійно-педагогічна спрямованість навчально-виховного процесу при підготовці вчителя в системі заочного навчання». У роботі конференції взяли участь 150 викладачів педінституту, 175 студентів-заочників випускних курсів та 200 вчителів шкіл області. Крім того, викладачами кафедр філологічного факультету цього педінституту були

проведені зі студентами-заочниками конференції на теми: «Лауреати Ленінської премії 1974 року», «Викладання сучасної української мови в 4–8 класах за новими шкільними програмами», «Преподавание русского языка в 4–8 классах по новым школьным программам» [233, арк. 11–13].

У 1970-ті рр. відбувається загальна педагогізація навчального процесу, тому особлива увага стала приділятися психолого-педагогічним дисциплінам. Навчальним планами було передбачено нову схему вивчення психолого-педагогічних дисциплін студентами-заочниками: вікова фізіологія і шкільна гігієна – 1 семестр, загальна, вікова і педагогічна психологія – 2-3 семестр; історія педагогіки – 4 семестр; вступ до педагогіки – 5 семестр; педагогіка школи – 6 семестр [99, с. 99].

До викладання психолого-педагогічних дисциплін висувалися особливі вимоги: змістовність і глибока продуманість лекцій та семінарів; поширення практики проведення спецсемінарів із педагогіки з урахуванням специфіки факультету; акцентування уваги на зв’язку історичного матеріалу з сучасністю при вивченні педагогічних дисциплін; установлення єдності вимог до якості знань студентів [189, с. 3].

Поряд із цим, незважаючи на велику кількість вечірників та заочників, у другій пол. XX ст. розробкам педагогічних проблем стосовно цієї категорії студентів приділялося мало уваги. Це також було однією з причин зниження якості навчання, порівняно з денною формою [14, с. 83].

За словами М. Бойка, праця вчителя вимагала не тільки широкого культурного кругозору, але й глибоких спеціальних знань; ця праця, по суті, поєднує в собі дві спеціальності: вчитель має бути висококваліфікованим фахівцем у галузі тих наук, яких навчатиме школярів і мати глибоку спеціальну психолого-педагогічну підготовку, необхідну для успішного виховання й навчання учнів. Він зазначав, що через зростання вимог до вчителів, які могли б успішно виконувати виховні функції, підносилась роль і значення психолого-педагогічної підготовки студентів, уведено вивчення

методики виховної роботи в загальноосвітній школі, проводились спеціальні семінари з цих питань [12, с. 91–92].

Професор А. Щербаков зазначав, що діяльність педагога пов'язана з постійним творчим пошуком оптимального розв'язання завдань освіти, виховання й самовиховання. Тому теоретична озброєність повинна поєднуватися з професійними уміннями, навичками і, насамперед, методами наукового мислення й самоосвіти. Велику роль відіграє мовна підготовка, оскільки від уміння правильно говорити залежить сила впливу вчителя на учня [100, с. 138].

У цей період найкращих результатів у психолого-педагогічній підготовці досягли Запорізький, Криворізький, Одеський, Слов'янський, Уманський, Луцький, Івано-Франківський та ряд інших педінститутів. Кафедри педагогіки і психології систематично тримали в полі зору питання заочної підготовки вчительських кадрів. Лекційні курси викладали висококваліфіковані викладачі, які зосереджували увагу студентів-заочників на найновіших досягненнях психолого-педагогічних наук, тісно пов'язували теоретичні питання з практикою роботи сучасної школи та передовим досвідом учителів. Вони широко використовували проблемний виклад ряду тем, формували у студентів уміння розкривати теоретичні питання в тісному зв'язку з життям і практичною педагогічною діяльністю [99, с. 100].

Позитивним досвідом організації роботи із заочниками в середині 70-х рр. XX ст. поділилася проректор Ворошиловградського педінституту Т. Кобзарєва. Вона відмітила, що необхідно створювати належні умови для навчання студентів під час сесії та в міжсесійний період. Створення таких умов вимагало від викладачів постійних пошуків раціональних форм і методів проведення лекцій, консультацій і практичних занять. Було організовано «закріплення» за викладачем певного курсу, де він читав лекції, проводив консультації, приймав екзамени. Це давало можливість ближче познайомитися з заочниками, спостерігати за їхніми успіхами в навчанні, бачити труднощі, з якими вони стикалися й надавати потрібну допомогу.

Тому велике значення мало те, що для заочників викладали в основному провідні викладачі ВНЗ, які мали наукові ступені та звання, що підвищувало увагу студентів до дисципліни, заохочувало до відвідування занять.

Питання вдосконалення навчально-виховного процесу в системі заочної освіти перебувало на контролі не тільки інституту, а й обласних та районних відділів освіти, керівників шкіл і громадськості. Традиційними були спільні засідання рад інституту й обласних відділів освіти після кожної з навчально-екзаменаційних сесій, на яких розглядалися виконання студентами-заочниками навчальних планів, намічалися заходи з надання допомоги і створення сприятливих умов для тих студентів, які мали академічну заборгованість тощо [102, с. 86–87, 90].

У лекційних курсах із мови постійно зіставляли матеріали вузівських і шкільних підручників, а також встановлювали зв’язок між теоретичним курсом і практичними уміннями. Значне місце в практиці викладачів займали проблемні лекції, у яких розкривалися причино-наслідкові зв’язки та динаміка розвитку мовних явищ. При цьому наукова проблематика пов’язувалася з відповідними питаннями шкільного курсу [104, с. 88].

70-ті рр. XX ст. характеризуються посиленням виховної роботи на заочних відділеннях і значною увагою до ідейно-політичної підготовки студентів, що було пов’язано з ідеологічною політикою комуністичної партії. Під час сесій зі студентами-заочниками поглиблено вивчали матеріали й документи з’їздів КПРС, здебільшого під час викладання суспільних дисциплін, проводили тематичні лекції та наукові конференції в позанавчальний час [103, с. 105].

Із початку 80-х рр. XX століття, поряд із підвищеною увагою до вивчення дисциплін політичного циклу, заснованих на марксистсько-ленінській теорії, стала приділятися увага й вивченню фундаментальних наук як основ теоретичної та професійної підготовки студентів. При цьому їх викладання, як свідчать джерела, необхідно було пов’язувати з

виробництвом, розширювати використання нових методів і засобів навчання, враховуючи специфіку заочної і вечірньої освіти [213, с. 36].

Процес педагогізації підготовки вчителів продовжився й у 80-х рр., про що свідчить наявність Наказу міністерства просвіти СРСР № 91 від 17 червня 1981 р. «Про підвищення ролі педагогічних кафедр у навчально-виховній роботі педінститутів у світлі постанов ЦК КПРС і ради міністрів СРСР про народну освіту і вищу школу», у якому зосереджено увагу на недостатності науково-дослідної роботи кафедр педагогіки і психології, необхідності розробки й оновлення програм, методичних посібників для забезпечення викладання нових дисциплін та спецкурсів, зокрема, таких як «Психологія та етика сімейного життя», «Методика виховної роботи», а також удосконаленні роботи з підвищення кваліфікації викладачів педагогічних дисциплін університетів і педвузів [211, с. 36–40].

Як бачимо, протягом другого етапу педагогічні інститути й науково-методичний кабінет із заочної освіти накопичили досвід щодо координації спільної діяльності й досягли значних результатів у вдосконаленні навчального процесу. У цей період відбулися помітні позитивні зрушення в організації навчально-екзаменаційних сесій, направлені на підготовку студентів-заочників до роботи в школі за новими програмами, переглянуто й замінено тематику контрольних і курсових робіт, покращилась методика проведення навчальних занять, активно почали застосовуватись технічні засоби навчання. Набула поширення практика прийому екзаменів та заліків і в міжсесійний період, що дозволяло в період сесій зосередитись на навчальних заняттях. Посилилися зв’язки педагогічних інститутів із органами народної освіти шляхом створення рад сприяння заочній освіті. Заочну освіту почали розглядати не тільки як засіб підготовки педагогічних кадрів, а й форму підвищення кваліфікації працівників навчально-виховних закладів. У центрі уваги в період сесій знаходилась психолого-педагогічна підготовка майбутніх учителів, для посилення якої впроваджено нову схему вивчення психолого-педагогічних дисциплін, розроблено спецкурси та

спецсемінари, значна увага приділялась ідейно-виховній роботі із заочниками.

Визначений нами третій етап (1985–1990 рр.), як зазначалося, характеризується реформуванням загальноосвітньої і професійної підготовки, що призвело й до перегляду системи підготовки педагогічних кадрів.

Основні напрями реформування загальноосвітньої і професійної школи поставили перед педагогічними інститутами завдання подальшого вдосконалення заочної освіти, посилення уваги до вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду заочних відділів педагогічних навчальних закладів та його впровадження в навчальний процес

Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР № 316 від 12 квітня 1984 р. «Про заходи з удосконалення підготовки, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів системи просвітництва і професійно-технічної освіти і покращення умов праці і побуту», згадувана раніше, свідчила про подальші наміри з удосконалення змісту педагогічної освіти. Відповідно до неї, випускникам педагогічних навчальних закладів необхідно було особливу увагу звернути на основи сучасного виробництва, методи організації політехнічної освіти, трудового навчання й виховання, суспільно корисної виробничої праці, покращення психолого-педагогічної та методичної підготовки [215, с. 95].

У 1986 році для педагогічних інститутів були введені нові навчальні плани із заочної та вечірньої форми навчання. Зміст педагогічної та методичної підготовки студентів-заочників, відповідно до спеціальності, полягав у вивченні ряду дисциплін, серед яких основними були педагогіка, психологія, історія педагогіки, шкільна гігієна, методика викладання конкретного предмета та спецкурси з дидактики, порівняльної педагогіки, теорії виховання тощо [214, с. 26–28].

Постановою 1987 р. «Про заходи з корінного покращення якості підготовки й використання спеціалістів із вищою освітою в народному

господарстві» зверталася увага на розширення прав інститутів щодо змісту, форм і методів організації навчального процесу. Під час проведення практичних, лабораторних та семінарських занять із метою розвитку творчих здібностей і посилення індивідуальної підготовки передбачалося поділ груп на підгрупи, широке застосовувати нових форм роботи зі студентами, таких як дискусії, ділові ігри, моделювання ситуацій тощо. Підкреслювалась необхідність поглиблення фундаментальної підготовки студентів і врахування при викладанні дисциплін досягнень сучасної науки. У цей час відбулися перші кроки до комп'ютеризації навчального процесу. Висувалися вимоги щодо чіткої організації екзаменів і заліків та об'єктивного їх оцінювання, відрахування недобросовісних студентів. Під час сесій необхідно було створювати сприятливі умови для творчої роботи викладачів і студентів [205]. Дозволялося створювати навчально-методичні об'єднання вищих навчальних закладів з окремих спеціальностей та дисциплін, які мали власну систему управління й академічну свободу. Основними завданнями цих об'єднань було постійне вдосконалення змісту освіти відповідно до основних тенденцій розвитку науки, техніки й культури, удосконалення наукової організації і методичного забезпечення навчально-виховного процесу, поширення передових методів навчання й передового педагогічного досвіду [175, с. 19].

З 1987–1988 н. р. було введено новий перелік спеціальностей, за якими найбільш доцільно здійснювати заочне навчання. Вищим навчальним закладам було надано право самим розробляти й затверджувати навчальні плани для заочної форми навчання майбутніх фахівців [168, с. 26].

У контексті дослідження встановлено, що характерними рисами третього етапу в умовах децентралізації та демократизації системи освіти в другій половині 1980-х рр. були академічна свобода та розширення прав ВНЗ у виборі форм, методів та змісту роботи із заочниками під час навчально-екзаменаційних сесій, у результаті чого відбулась активізація пошуку

ефективних шляхів удосконалення навчального процесу на заочних відділах. Проте більшість реформаторських заходів за часів так званої «перебудови» не були реалізовані й залишились деклараціями.

Таким чином, на першому з визначених нами етапів розвитку заочної педагогічної освіти (1950–1965 рр.) відбулося організаційне оформлення сесійної роботи, яке полягало у встановленні фіксованого терміну літньої і зимової сесій, впровадженні предметно-курсової системи навчання, забезпеченні оптимального розподілу навчальних курсів на лекційні, семінарські заняття, лабораторні й практичні роботи, вдосконаленні структури навчальних планів. У проведенні навчально-екзаменаційних сесій на заочній формі навчання існували значні недоліки й було зроблено спробу їх аналізу й пошуку шляхів подолання. З прийняттям у 1958 р. Закону «Про зміцнення зв’язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в країні» було здійснено корекцію номенклатури спеціальностей, внесено зміни в навчальні плани для заочників, оновлено навчально-методичне забезпечення.

На другому етапі (1966–1984 рр.) спостерігались позитивні зрушення в організації навчально-екзаменаційних сесій, пов’язані з переглядом тематики контрольних і курсових робіт, удосконаленням методики проведення навчальних занять, застосуванням технічних засобів навчання. Орієнтиром для цих нововведень була підготовка майбутніх учителів до роботи в школі за новими програмами. Виявились тенденції до вдосконалення психолого-педагогічної підготовки студентів-заочників, підсилення ідеологічного впливу на навчально-виховний процес у період навчально-екзаменаційних сесій, зміцнення зв’язків педагогічних інститутів із органами народної освіти шляхом створення рад сприяння заочній освіті, активізації міжсесійної роботи.

На третьому етапі (1985–1990 рр.) у контексті освітньої реформи 1984 р. зроблено спробу вдосконалення змісту педагогічної освіти з акцентом на основи сучасного виробництва, методи організації політехнічної освіти,

трудового навчання і виховання, суспільно корисної виробничої праці, покращення психолого-педагогічної та методичної підготовки. Помітною була тенденція до децентралізації та демократизації системи освіти, надання академічної свободи вищим навчальним закладам у виборі змісту, форм та методів роботи із заочниками під час навчально-екзаменаційних сесій. Не зважаючи на короткочасність третього етапу й незавершеність реформаторських заходів, вони все ж стали підґрунтям для становлення національної системи педагогічної освіти, включаючи й заочну.

2.2. Особливості організації практики та самостійної роботи зі студентами на заочних відділах педагогічних навчальних закладів в Україні у 50–80-ті рр. XX ст.

Невід'ємною складовою заочної педагогічної освіти в Україні у 50-80-ті роки XX століття були навчальні практики та самостійна робота студентів-заочників, які були важливими чинниками професійного розвитку особистості вчителя.

Різні аспекти організації та проведення педагогічної практики досліджувалися українськими та російськими науковцями О. Абдуліною й Н. Загрязкіною [1], Л. Машкіною й Н. Казаковою [152], А. Щербаковим [287], А. Упоровою [271] та ін. Сучасний стан, зміст та роль педагогічної практики для професійного самовизначення й підготовки майбутніх учителів відобразили у своїх роботах О. Лисенко [132], Ю. Дацько [53], Г Демидчик. та Л. Мироновська [55], О. Олексюк [177], Г. Шудлик та В. Шудлик [286], Л. Надкернична [161]

Проблемі організації самостійної роботи на заочних відділах педагогічних закладів вищої освіти в різні історичні періоди присвячені роботи російських дослідників Н. Алєксандрової [5], Л. Давидової [52], Є. Захарової [83], Н. Муравйової [155], В. Буряк [22] та інших. Окремі питання проблеми розглядали українські вчені А. Авдєєнко, Л. Дементій [3], Т. Кобзарєва [105], Л. Грицюк [49] та ін.

Вважаємо за необхідне розглянути особливості та тенденції в організації практики та самостійної роботи студентів-заочників відповідно до виділених нами етапів розвитку заочної педагогічної освіти в Україні у 50–80-ті рр. XX століття.

І етап (1950–1965 рр.) характеризувався організаційним становленням системи заочної педагогічної освіти, тому в цей час, незважаючи на ряд недоліків в організації практики та самостійної роботи, відбуваються перші помітні зрушення й накопичення необхідного досвіду.

Питанню організації й проведення педагогічної практики студентів протягом 50-х – першої половини 60-х рр. XX ст. приділялася особлива увага. Основні завдання педагогічної практики полягали в закріпленні знань із фахових дисциплін, педагогіки, психології та спеціальної методики, ознайомленні й вивченні навчальної і виховної роботи школи, стану й методики викладання відповідного предмета, спостереженні й аналізі уроків, вивченні змісту, форм і методів роботи класного керівника, особливостей роботи з учнівським і педагогічним колективом, роботи гуртків тощо. Вивчені під час дослідження матеріали свідчать про стійку тенденцію до збільшення часу, відведеного на педагогічну практику. Незважаючи на це, час на практики в досліджуваний нами період переважна кількість університетів збільшили лише для студентів, які навчалися на стаціонарі. Для студентів заочної форми навчання тривалість практики залишилась незмінною [253, с. 59–60].

Працівники відділів народної освіти зазначали, що перед університетами й педагогічними інститутами необхідно поставити серйозні вимоги щодо поліпшення якості підготовки вчителів. Якщо в педагогічних інститутах із цього питання вже були деякі позитивні зрушення (посилено зв'язок студентів зі школою, внесено зміни в організацію і проведення педагогічної практики), то в університетах ситуація залишалася складною: у нових навчальних планах приділялося недостатньо уваги педагогічній і

методичній підготовці майбутніх педагогів, мало часу відводилося для практичного зв'язку студентів зі школою тощо [13, с. 73].

Загалом у 50-х – на початку 60-х рр. XX століття стан педагогічної практики на заочних відділах навчальних закладів оцінювався як незадовільний, оскільки вона мала переважно формальний характер. Однією з причин було те, що вчителі, які навчалися заочно, подавали лише довідки з місця роботи, і їм автоматично зараховувалася педпрактика. Насправді ж багато вчителів-заочників проводили навчальну і виховну роботу на низькому рівні й часто мали слабкі або, взагалі, поверхневі знання з педагогіки та методики викладання відповідних предметів. Студенти, які не працювали за фахом, самостійно обирали школи і звітні документи подавали на власний розсуд. Педагогічна практика їм зараховувалася на підставі оцінки школи.

У багатьох випадках звітні матеріали студентів-заочників мали низьку якість і не відповідали вимогам, що стояли перед педагогічною практикою. Звіти з практик і записи у щоденниках мали констатуючий характер без будь-якого аналізу. Конспекти уроків було складено безсистемно і схематично, вони повністю не розкривали зміст навчального матеріалу. У конспектах уроків студентів-заочників часто траплялися граматичні та фахові помилки. Позакласна робота практикантами також проводилася на неналежному рівні й обмежувалася незначними заходами: участю в зборах, випуском стіннівок тощо. При цьому в довідках, підписаних директорами шкіл за місцем проходження практики, стояли досить високі оцінки. Це свідчило про відсутність не тільки належної й відповідальної підготовки студентів-заочників, а й кваліфікованого керівництва та контролю за проходженням педагогічної практики з боку інститутів [253, с. 60–61].

Як бачимо, у більшості випадків підхід до оцінювання й зарахування практики був необ'єктивним.

Серед причин незадовільного стану педагогічної практики найбільш суттєвими були такі:

- заочні відділи, деканати й кафедри фактично не займалися керівництвом педагогічної практики заочників;
- перед практикою зі студентами-заочниками ніхто не проводив кваліфікованих консультацій щодо проходження практики, і в процесі практики керівництво й контроль від викладачів університету були відсутні;
- документація, яка подавалася студентами за результатами проходження практики до університету, як правило, не аналізувалася [там же, с. 62].

Як наслідок, студенти-заочники фактично самостійно проходили практику, у той час як студенти денної форми навчання отримували допомогу кваліфікованих учителів, викладачів кафедр, методистів.

При цьому слід зазначити й те, що в окремих інститутах мали місце позитивні зрушення (хоча їх було порівняно мало) в частині оформлення документації та досить висока результативність практики.

Як позитивний, наведемо приклад організації навчального процесу і педагогічної підготовки на початку 60-х рр. на філологічному факультеті Одеського університету. До плану практичних занять було введено нову тему, присвячену методиці підготовки уроку і принципам відбору та класифікації навчального матеріалу. На практичних заняттях із методики літератури студенти-заочники ділилися своїм досвідом викладання в школі. Кожному студентові видавалися складені викладачами вказівки й теми контрольних робіт із методики літератури. При виконанні контрольних робіт студенти повинні були не тільки викласти інформацію за підручниками та посібниками з відповідних питань, а й обов’язково висвітлити свій особистий досвід роботи в школі або досвід учителів літератури на підставі тривалого вивчення.

Також було встановлене обов’язкове відвідування заочниками школи (не менше 25 уроків за фахом). При цьому вони вели щоденники для аналізу й критичних зауважень. Про найкращі контрольні роботи з методики літератури, які узагальнювали досвід певної школи, доповідалося на

педагогічній раді з подальшим обговоренням. Студенти-заочники відчували практичну цінність проведеної ними роботи, і такі заходи позитивно впливали на підготовку до педагогічної практики майбутніх філологів та якість її проходження [43, с. 76].

У кінці 50-х – на початку 60-х рр. з метою поліпшення професійної підготовки вчителя збільшено кількість годин на викладання психології та педагогіки; введено навчальне кіно, спецсемінар із педагогіки; було більш раціонально сплановано педагогічну практику, збільшено час на її проходження. На третьому курсі введено педагогічну практику з позакласної та позашкільної роботи. На фізичних відділах фізико-математичних факультетів введено педагогічну практику в шкільних майстернях [65, арк. 37].

Педагогами-науковцями, які вивчали питання професійної підготовки студентів-заочників, надавалися рекомендації щодо поліпшення якості педагогічної практики, основним завданням яких було підвищення якості знань студентів-заочників із фахових дисциплін, педагогіки і спеціальної методики. Наголошувалося на тому, що на практичних заняттях і в процесі виконання контрольних робіт з методик студентів необхідно вчити розробляти конспекти уроків і виховних заходів. Перед початком педагогічної практики викладачам методики й педагогіки рекомендувалось проводити інструктивні семінари та консультації для студентів-заочників в університетах і консультативних пунктах, під час яких основними питаннями були планування та організація проведення уроків з конкретних предметів, зміст, форми та методи позакласної роботи тощо. Також необхідно було розробити єдину програму педагогічної практики для студентів денної та заочної форм навчання. Педагогічну практику було визнано обов’язковою і для студентів-заочників, які працюють у школі, особливо це стосувалось тих учителів, які працюють не за своїм фахом. Важливою проблемою, що потребувала вирішення, залишалось керівництво педагогічною практикою та її оцінювання. Серед основних труднощів у цій справі визначено віддаленість

від місця розташування навчального закладу. Безвідривну практику рекомендувалось проходити в школі за місцем проживання студента. Активна педагогічна практика обов'язково повинна була проводитись із відривом від виробництва студентів, незалежно від місця їх роботи, у кращій школі під керівництвом досвідчених педагогів. Для зручності керівництва активною практикою з боку інститутів деканати повинні були поділити студентів-заочників на групи, закріпити їх за певними школами та викладачами методики і педагогіки. Після проведення педагогічної практики в консультативних пунктах необхідно було проводити підсумкові конференції, на які студенти подавали відповідну документацію, що перевірялася викладачами методики і педагогіки [253, с. 62–64].

Про важливість педагогічної практики для заочників і необхідність її подальшого вдосконалення свідчить проведення семінару завідуючих і методистів заочних відділів педучилищ, про який ми вже згадували в попередньому підрозділі (1963 р.), де одним із головних обговорюваних питань була практика заочників. Зверталася увага на те, що необхідно забезпечувати під час сесій проведення педагогічної практики в дитячих садках, яслах, об'єднаних дошкільних установах та школах; здійснювати контроль за її проведенням у міжсесійний період за місцем роботи студентів-заочників, а також постійно контролювати складання й оформлення документації про проходження педагогічної практики на місцях [243, арк. 61–62].

Як зазначалося раніше, наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. велика увага стала приділятися політехнічній підготовці студентів-заочників, зокрема на фізико-математичних, природничих та географічних факультетах, що було пов'язано з прийняттям Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти СРСР». Головним принципом у прийнятому законі було поєднання навчання з продуктивною працею. Конкретні форми такого поєднання у вищих навчальних закладах

визначались залежно від профілю вищого навчального закладу, складу студентів тощо [188, с. 35].

У більших обсягах почала проводитися сільськогосподарська практика студентів природничих факультетів у колгоспах і радгоспах, на агробіологічних станціях інститутів, шкільних навчально-дослідних ділянках тощо. Багато практичних завдань виконувались також і в міжсесійний період [263, с. 72].

Наявні матеріали свідчать, що навчально-польовій практиці з різноманітних дисциплін біологічного циклу відводилася важлива роль. Тогочасні дослідники зазначали, що, як правило, на заочну форму навчання у вищі навчальні заклади вступали в основному студенти, свідомо переконані в необхідності отримання або підвищення педагогічної підготовки, бо більшість контингенту серед заочників становили працюючі вчителі. Тому ці студенти старанніше ставилися до самостійного теоретичного навчання та проходження педагогічної практики. У той же час, вони зазначали, що відношення до навчально-польової практики було гіршим, і тому в її організації були недоліки, які вони намагалися усунути. Багато років польова практика на заочному відділі не відрізнялася від практики на стаціонарі, але вона не давала необхідних результатів. Заочники проходили цей вид практики в період сесії, і тому охоплювали вузьке коло об’єктів для спостереження, характерне даній порі року. Також об’єкти спостереження (рослини, тварини, ґрунти тощо) в районі агробіостанції інституту, де проходила практика, часто не відповідали типовим або тим, які були поряд зі школами, де вони працювали. Це призводило до того, що вчителі під час роботи (наприклад, під час екскурсій) не володіли потрібною інформацією, що знижувало їх професіоналізм.

Протягом досліджуваного періоду в галузі заочної педагогічної освіти переглядалися й велися пошуки шляхів удосконалення організації навчально-польової практики. Так, у деяких університетах практика почала проводитись у два етапи: під час сесії – на агробіостанції та самостійно – за місцем

проживання. На першому етапі основним завданням практики було навчити студентів-заочників самостійно працювати з об'єктами спостереження для того, щоб далі вони змогли практикуватися вдома протягом усього літа й осені. Для проходження самостійної практики в період сесії студенти отримували спеціальні завдання, які охоплювали вивчений теоретичний матеріал. Вони вели щоденник практики, де відображали хід та результати виконання завдань. Усі щоденники, альбоми, колекції студенти надавали до інституту під час приїзду на заліково-екзаменаційну сесію. Залік студенти отримували за результатами виконаних завдань під час сесійної та міжсесійної практики. Позитивними результатами такої практики було те, що студенти-заочники не тільки вивчали об'єкти спостереження у своїй місцевості в різні пори року, а й поглиблювали та систематизували свої знання [7, с. 70–71].

Ефективність заочного навчання великою мірою залежала від організації, систематичного контролю, загальної й диференційованої допомоги у самостійній роботі студента-заочника, на яку відводилось понад 80% навчального часу [262, с. 45].

Аналіз матеріалів дослідження доводить, що протягом 1950-х – першої половини 1960-х рр. XX ст. самостійна робота займала важливе місце в організації навчального процесу студентів-заочників та водночас мала багато недоліків, над усуненням яких заочні відділи постійно працювали.

Самостійна робота потребувала особливої уваги з боку педагогічних ВНЗ і відділів народної освіти, проте деякі викладачі вважали своїм обов'язком лише добре провести навчально-екзаменаційну сесію й мало цікавилися тим, з якою підготовкою прийдуть заочники на наступну сесію.

Звичайно, багато залежало й від ініціативи, наполегливості та дисциплінованості самого заочника. Викладачі педагогічних інститутів повинні були роз'яснювати заочникам, як самостійно працювати з навчальним матеріалом, допомагали у створенні відповідних умов для цього. У той же час керівництво шкіл зобов'язувало звільнити вчителів, які

навчалися заочно, від різноманітних позакласних робіт і надати їм для навчання, крім вихідних днів, не менше чотирьох вільних вечорів на тиждень, проте не всі школи дотримувалися цих зобов'язань.

Самостійна робота заочників давала добрі результати лише тоді, коли органи народної освіти контролювали її, своєчасно надавали конкретну допомогу. Персональну перевірку виконання заочниками навчальних завдань відділами народної освіти рекомендувалось проводити не рідше, ніж один раз у квартал. Перевірці підлягало те, які саме контрольні завдання виконував заочник за планом міжсесійної роботи, наскільки він був забезпечений потрібною літературою, чи працював він систематично, чи відкладав роботу на передсесійний час. Наявність такого контролю не тільки активізувала самостійну роботу заочника, а й давала можливість своєчасно виявляти та попереджувати відставання в навчанні, надавати допомогу в засвоєнні курсу. Через це навчальна робота інститутів із заочниками після сесії не повинна була припинятись чи послаблюватись.

Підготовка до самостійної роботи повинна була розпочинатися ще під час літньої сесії, коли студент-заочник отримував настанови до вивчення дисципліни, літературу, навчальний план, програми, методичні вказівки, тексти контрольних робіт із відповідними поясненнями щодо їх виконання й терміну складання. Заочники на літній сесії повинні були одержати план міжсесійної роботи інституту, у якому точно зазначалось місце та календарна дата консультацій викладачів на консультаційних пунктах.

Особливої уваги потребували заочники-першокурсники. Під час настановної сесії вони вперше знайомилися з організацією, методикою і змістом самостійної роботи, що передбачалася навчальним планом факультету, одержували чіткі вказівки про те, що від них вимагалося на наступний семестр. Тому дуже важливо було ґрунтовно і всебічно продумувати й планувати методику й увесь хід проведення настановної сесії [там же, с. 45–46].

Види і форми роботи педагогічних інститутів зі студентами-заочниками в міжсесійний період були досить різноманітними. Серед них можна виокремити консультаційну допомогу, виконання контрольних робіт, роботу з навчально-методичною літературою та посібниками тощо.

Консультаційні пункти для студентів-заочників педагогічних інститутів створювалися на базі вищих навчальних закладів, педагогічних училищ, середніх шкіл і повинні були стати справжніми навчально-допоміжними опорними пунктами інститутів у самостійній роботі заочників, де можна було отримати кваліфіковані роз'яснення з низки питань курсу, поради щодо подальшої самостійної роботи [191, с.15–16].

Крім того, кафедри інститутів на консультаційних пунктах вивчали стан самостійної роботи заочників, що давало можливість своєчасно виявляти та усувати недоліки в організації навчального процесу на заочних відділах. Велику допомогу заочникам давало проведення групових консультацій, лекцій, доповідей на консультаційних пунктах [262, с. 46–47].

На початку 50-х рр. Управління педагогічними навчальними закладами, підбиваючи підсумки щодо роботи в міжсесійний період, зазначало, що її планування відбувалося кожне півріччя, і плани погоджувалися з обласними відділами народної освіти та надсилалися кожному заочнику. У планах зазначалося, у якому саме пункті, коли і з яких дисциплін відбуватимуться консультації, лекції та інші види роботи з учителями-заочниками. І лише один навчальний заклад, Одеський інститут іноземних мов, не планував і не проводив роботи з заочниками на місцях у міжсесійний період, обмежився консультаційною роботою в інституті, що було неприпустимо.

Протягом 1951–1952 навчального року інститути загалом провели значну роботу з надання допомоги заочникам. Було здійснено велику кількість виїздів викладачів у райони (по педагогічних інститутах – 869 виїздів, по учительських – 15), під час яких для заочників прочитано в загальній кількості 7540 годин лекцій, проведено 15870 годин групових та індивідуальних консультацій, прийнято 14538 екзаменів та 7700 заліків. Але

й цієї роботи виявилося недостатньо, бо в багатьох випадках виїзди були малоефективними через неявку значної кількості заочників на консультаційні пункти.

За результатами аналізу міжсесійної роботи на консультаційних пунктах у 1951–1952 рр. керівництво управління педагогічних ВНЗ і педучилищ зробило певні висновки і надало практичні рекомендації щодо подальшого вдосконалення, серед яких: збільшення тривалості виїздів викладачів на консультаційні пункти на три і більше днів двічі на семестр (до цього виїзди були одноденні) за своєчасно складеними інститутом програмою й календарним планом для проведення ними семінарів-консультацій; обов’язкове поєднання консультаційної роботи з перевіркою виконання кожним заочником самостійних навчальних завдань; обов’язковість для заочників відвідування планових занять на консультаційних пунктах і виклики на пункти учителів-заочників, які не виконували завдання вчасно й мали академічну заборгованість; поширення консультаційної роботи при всіх інститутах; необхідність подальшого опрацювання питання організації та методики проведення роботи на консультаційних пунктах; постійний контроль і допомога в роботі консультаційних пунктів із боку обласних, районних та міських відділів народної освіти. Представники управління педагогічних ВНЗ та училищ, зі свого боку, зазначали, що їхнім першим практичним кроком у питанні підвищення якості самостійної роботи студентів-заочників повинно бути здійснення систематичного, глибокого й дієвого контролю за станом заочного навчання вчителів у міжсесійний період [64, арк. 156–160].

Одним з істотних недоліків багатьох педагогічних навчальних закладів у роботі з заочниками в цей час були занижені вимоги, що відбивалось на якості їх підготовки. Викладачі нерідко розглядали заочну освіту як додатковий вид роботи й займалися нею лише в сесійний період. Основна частина студентів-заочників отримувала знання у великих обсягах лише під час навчально-екзаменаційних сесій. Керівництво самостійною роботою

студентів у міжсесійний період з боку викладачів ВНЗ було недостатнім. Прослідковувалися також відсутність якісного контролю за підготовкою навчально-методичних посібників, слабкий зв'язок заочних відділів з органами управління народною освітою тощо [128, с. 36].

Так, у Ворошиловградському педагогічному інституті до середини 50-х рр. XX ст. не було жодного консультаційного пункту, викладачі інституту не виїжджали на місця для надання допомоги заочникам, не знали фактичного стану їх роботи [262, с. 45].

Важливе місце в самостійній навчальній роботі заочників займало виконання ними контрольних і курсових робіт із ряду дисциплін.

Аналіз досвіду 1951–1952 н. р. засвідчив, що кількість виконаних контрольні робіт серед педагогічних навчальних закладів становила більше 90%, але якість частини виконаних робіт не відповідала необхідним вимогам через необ’єктивне (у багатьох випадках формальне) рецензування. Мали місце і вкрай серйозні порушення, коли в Білоцерківському вчительському інституті одна з кафедр узагалі самоусунулася від перевірки контрольних робіт, і цю справу було передано викладачам історії середніх шкіл [64, арк. 160–161].

Як бачимо, кількість контрольних робіт відповідала встановленим вимогам, але якість залишалася вкрай низькою. У багатьох випадках спостерігалося формальне ставлення до виконання контрольних робіт, як, наприклад, просте списування тексту з підручників чи інших джерел. Для усунення цих недоліків кафедрам рекомендувалось поліпшити якість рецензування контрольних робіт і посилити вимогливість до них [262, с. 47].

Позитивний досвід правильної організації роботи з заочниками у першій половині 50-х рр. мали такі консультаційні пункти, як Валківський, Вашківецький, Білоцерківський. Однак, підвищення рівня освіти заочників вимагало докорінної перебудови роботи консультаційних пунктів. Надавались такі рекомендації щодо покращення їх роботи: міжрайонні консультаційні пункти кожного інституту необхідно було розміщувати так,

щоб вони охоплювали якнайбільше заочників і розташовувалися в зручних щодо сполучення місцях; проводити якісний добір завідуючих консультаційними пунктами; забезпечувати таку роботу консультаційних пунктів, аби заочники могли в будь-який час за необхідності звертатися туди за допомогою, а у визначені календарним планом дні явка на консультацію повинна була бути обов'язковою; намагатися, щоб кожен виїзд викладачів на консультаційний був ефективним, цілеспрямованим та належно підготовленим; роботу консультаційних пунктів організовувати так, аби надавати допомогу всім заочникам району чи групи районів, незалежно від того, в якому педагогічному інституті вони навчалися, оскільки всі працювали за єдиними навчальними планами й програмами [там же, с. 46–47].

У 1956 р. Міністерство вищої освіти СРСР з метою системного керівництва самостійною роботою заочників затвердило «Положення про навчально-консультаційні пункти заочних відділів» та «Керівництво щодо складання методичних вказівок і контрольних робіт для студентів-заочників середніх спеціальних навчальних закладів» [209, арк. 17–24].

У 1957 р. працівники науково-методичного кабінету з заочного навчання вчителів Міністерства освіти зазначали, що вже минув той час, коли кафедри обмежувались тільки плануванням роботи на сесіях. Більшість кафедр брала активну участь у проведенні навчального процесу на заочних відділах протягом усього року, контролювала роботу викладачів, вивчала й обговорювала рівень знань заочників та питання методики проведення лекцій і практичних занять на заочному відділі. Так, наприклад, кафедри Сталінського педінституту забезпечували заочників планами семінарських і практичних занять, складали й розсилали заочникам методичні рекомендації з окремих розділів навчальних дисциплін, попередньо обговорювали тексти лекцій, які буде прочитано заочникам на сесії. Кафедри Одеського педагогічного інституту іноземних мов готували для заочників навчальні посібники та методичні розробки з іноземних мов, систематично

обговорювали питання заочної освіти; в інституті було проведено три науково-методичні конференції для заочників. Кафедри Житомирського, Черкаського, Кримського педагогічних інститутів, крім перелічених вище видів роботи, практикували заслуховування на своїх засіданнях звітів заочників про їх самостійну роботу, широко розгортали проведення письмових консультацій заочникам тощо. Крім того, у багатьох навчальних закладах заочники на міжсесійний період одержували індивідуальні завдання, пов'язані з політехнічною підготовкою.

Протягом 1950-х рр. для заочників було видано чимало підручників і посібників з дисциплін навчального плану. Науково-методичний кабінет з заочного навчання вчителів Міністерства освіти УРСР, крім щорічного видання програм і текстів контрольних робіт, підготував і видав велику кількість навчальних посібників та методичних розробок з різних дисциплін [264, с. 46–47].

Незважаючи на проведені заходи, в організації міжсесійної роботи залишались суттєві недоліки, серед яких незадовільне забезпечення заочників навчальною літературою, неякісне та невчасне рецензування контрольних робіт, не досить чітке планування всіх видів міжсесійної роботи і, зокрема, консультаційної допомоги заочникам, роботи консультпунктів, слабка участь кафедр у плануванні цієї роботи тощо [240, с. 80–83].

На початку 1960-х рр. позитивним був досвід організації написання й перевірки контрольних робіт у Кіровоградському педагогічному інституті ім. О. С. Пушкіна. З метою підвищення якості контрольних робіт були введені такі умови їх написання та прийому:

- теми контрольних робіт і відповідна література студентам-заочникам визначалася викладачем, закріпленим за групою;
- при виконанні завдань студент повинен був скласти стислий конспект першоджерел і зробити короткий виклад питань чи проблем, відповідно до плану;

- контрольна робота повинна бути результатом самостійної праці студента;
- зараховувалося виконання контрольних робіт за умови їх відповідності вишівським вимогам і надання конспектів, опрацьованих за темою першоджерел;
- перевірені контрольні роботи, рецензії на них та конспекти опрацьованої літератури заочний відділ повинен був повернути не пізніше, ніж за два тижні до початку сесії.

Щоб уникнути поверхневого ознайомлення з контрольними роботами з боку викладачів, двічі на місяць кафедра перевіряла стан та якість рецензування. Результати перевірки обговорювалися на засіданнях кафедр чи методичних об’єднань. Організовувались виставки кращих робіт студентів та розгорнутих рецензій на них [44, с. 80–81].

У 1962 р. Міністерство вищої і середньої освіти СРСР видало черговий наказ «Про затвердження Положення про навчально-консультаційні пункти заочних вищих навчальних закладів (філіалів, факультетів, відділів)», зміст якого поповнився вимогами щодо забезпечення консультаційних пунктів постійними кваліфікованими спеціалістами для проведення навчально-методичної роботи та підвищення відповідальності завідуючого за чітко сплановану якісну роботу, що, безумовно, суттєво вплинуло на якість самостійної роботи зі студентами в міжсесійний період [216, арк. 44–46].

Як бачимо, особливостями першого етапу в організації практики та самостійної роботи студентів-заочників є наявність значних недоліків, для усунення яких були зроблені помітні кроки: посилено політехнічну складову під час організації практики, надано ряд рекомендацій щодо поліпшення її організації й проведення, підвищено вимоги щодо звітності практикантів, видано ряд нормативних документів, що регулювали роботу консультаційних пунктів, вжито заходи що поліпшення підвищення результативності контрольних робіт та видано нову навчально-методичну літературу.

Окреслений нами другий етап розвитку заочної педагогічної освіти (1966–1984 рр.) характеризується вдосконаленням організації міжсесійної роботи та практики студентів-заочників.

У 1965 р. була розроблена інструкція «Про організацію і проведення педагогічної практики в педагогічних інститутах Міністерства освіти УРСР», де окремо висвітлювалися особливості педагогічної практики студентів-заочників (див. Додаток Ґ).

Студенти заочних відділень педагогічних інститутів під час організації і проведення педагогічної практики поділялися на три групи залежно від характеру практичної роботи, яку вони виконували, і досвіду в педагогічних закладах. До першої групи відносили студентів, які працювали вчителями за фахом, що відповідав профілю факультетів, на яких вони навчалися. Такі студенти звільнялись від педагогічної практики. У 9-му навчальному семестрі вони подавали в інститут тільки характеристику директора школи про їх навчально-виховну роботу. Лише в разі негативної характеристики вчитель повинен був пройти практику та отримати задовільну оцінку, аби бути допущеним до складання державних екзаменів.

До другої групи належали студенти, які працювали в школі за фахом, що не відповідав профілю факультету, на якому вони навчалися або працювали на педагогічних посадах в інших навчально-виховних закладах (дитячих будинках, дошкільних установах, ремісничих і технічних училищах тощо), студенти, які працювали за фахом, що відповідав профілю факультету, але мали перерву в роботі більше п’яти років, та піонервожаті. Студенти цієї групи проходили педагогічну практику без відриву від виробництва. Особи, які не працювали вчителями (наприклад, піонервожаті, вихователі дитячих будинків і т.і.) проходили педагогічну практику на 4 курсі протягом усього 8 семестру та на 5 курсі (9 семестр) протягом 4 тижнів. На 4 курсі за час практики вони повинні були провести 8–10 уроків зі спеціальності та 1–2 позакласних виховних заходи у 5–8 класі, а на 5 курсі – не менше 12 уроків та 1–2 позакласних виховних заходи в старших класах.

Особи ж, які працювали вчителями за спеціальністю, що не відповідала профілю факультету, на якому вони навчалися заочно, проходили практику лише на 5 курсі протягом усього 9 семестру. У цей час вони повинні були провести не менше 4–6 уроків у 5–8 класах, не менше 6–8 уроків у старших класах за спеціальністю і по 2–3 позакласних заходи у 5–8 та старших класах.

Крім того, навчально-виховна діяльність цих студентів постійно повинна мала обстежуватися за місцем їх постійної роботи керівником навчального закладу чи інспектором відділу народної освіти, які робили письмовий висновок про її результативність і якість. Цей висновок обговорювався на педагогічній раді й подавався в інститут разом зі звітом, щоденником та іншою необхідною документацією.

Третю групу складали студенти, які зовсім не мали педагогічного досвіду. Вони проходили педагогічну практику на 4 курсі без відриву від основного місця роботи протягом 8 семестру й на 5 курсі з відривом від основної роботи протягом 4 тижнів у період, визначений інститутом та погоджений зі студентами-заочниками, які на цей час одержували додаткову відпустку без збереження заробітної плати й викликалися для проходження педагогічної практики у визначених школах під керівництвом групового керівника-методиста інституту. Протягом 8 семестру ці студенти повинні були пройти практику в 5–8 класах та провести не менше 8–10 уроків за спеціальністю, з яких 2–3 – залікові, та 1–2 позакласних виховних заходи. На 5 курсі студенти проходили практику в старших класах і проводили не менше 12 уроків, із яких 2–3 – залікові, а також організовували виховну роботу з учнями класу, за яким були закріплені.

План проведення педагогічної практики студентів-заочників розроблявся інститутським керівником практики та деканом факультету. Організацію й керівництво практикою студентів-заочників здійснювали групові керівники-методисти педагогічної практики, яких затверджував ректор інституту. До кожного групового керівника-методиста

прикріплювалася група з 12–15 осіб. Крім методистів на кожні 25–30 студентів виділялися викладачі педагогіки і психології.

Після закінчення практики студенти-заочники (крім тих, що належать до першої групи і звільняються від проходження практики) готували протягом 10 днів по закінченню практики та подавали груповому керівнику-методисту звіт і додаткову документацію: щоденник практики, усі конспекти залікових уроків та позакласних виховних заходів і характеристику про проведену роботу.

За успішне проходження практики на 4 курсі студенти одержували залік, а на 5 курсі – диференційовану оцінку [94, арк. 81–86].

Згадана вище інструкція не вирішила всіх проблем, але дозволила зробити суттєві зрушення в позитивний бік у питаннях організації практики студентів-заочників.

У 70-х рр. XX ст. в навчально-методичному кабінеті заочно-педагогічної освіти УРСР зауважували, що основним недоліком в організації і проведенні практик була недостатня увага кафедр педагогіки і психології до роботи з заочниками, слабкий контроль за керівництвом нею методистів і вчителів, що працювали з практикантами. Навчально-виховний процес на заочних відділах провадився без належного врахування специфіки і труднощів, із якими стикаються студенти, що поєднують навчання та трудову діяльність [99, с. 102].

Позитивні зрушення в організації практик у цей час висвітлила проректор Ворошиловградського педагогічного інституту Т. Кобзарєва. Так, за її словами, підготовка до практики проводилась уже під час навчально-екзаменаційних сесій. На лекціях і семінарських заняттях вивчалась методика роботи за новими шкільними програмами, крім того, кожен викладач повинен був здійснювати контроль за тим, як студенти-заочники втілюють у практику надані їм в інституті методичні рекомендації. З цією метою методисти кафедр протягом навчального року відвідували школи міста й області та аналізували уроки вчителів-заочників. Це допомагало

виявити рівень їхньої підготовки до роботи за новими програмами й підручниками. Для охоплення всіх шкіл, де працювали вчителі-заочники, на початку навчального року кафедри спільно з відділами народної освіти заздалегідь визначали на місцях досвідчених учителів, які під керівництвом методистів інституту допомагали заочникам проходити педагогічну практику.

На конференції, що обов'язково проводилась перед початком практики, студенти одержували завдання з різних питань навчально-виховної роботи, наприклад: як аналізувати й оцінювати уроки з урахуванням методичних, педагогічних і психологічних вимог, складати психолого-педагогічну характеристику на окремих учнів і на класні колективи, вести педагогічні щоденники, організувати шкільний ранок, екскурсію тощо.

Підсумком практики були звіти студентів і характеристики їхньої роботи, надіслані педагогічними радами шкіл. Аналізуючи звіт студента, з'ясовували також його вміння самостійно визначати ефективність того чи іншого методу навчальної роботи з учнями на уроках і в позаурочний час.

У цей період заочники, крім навчальної роботи, отримували певне завдання, яке стосувалося виховної роботи в школі. Не слід забувати й про те, що зміст виховної роботи диктувався піонерськими та комсомольськими організаціями, метою діяльності яких була комуністична пропаганда [102, с. 89].

Під чітким керівництвом викладачів кафедри педагогіки студенти залежно від профілю факультету, складали конспекти уроків різних типів із обов'язковим включенням освітніх і виховних завдань до кожного, відвідували уроки, виховні заходи кращих учителів і брали участь у їх обговоренні. Досвід показав, що величезне значення мало систематичне ведення кожним студентом-заочником щоденника педагогічних спостережень із наступним їх аналізом спільно з викладачем, і при можливості в групах із метою розширення уявлення про педагогічні ситуації,

у яких доводилося працювати вчителю та способи їх розв'язання [104, с. 87–88].

Що стосується самостійної роботи, то в 1965 р. Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР були розроблені нові, більш досконалі, вказівки про рецензування контрольних робіт заочників педагогічних училищ (див. Додаток Д). Рецензування контрольних робіт було однією з основних форм керівництва самостійною роботою студентів-заочників із боку викладачів, засобом контролю та надання індивідуальної допомоги студентам у їх роботі з навчальним матеріалом.

Мета рецензування полягала в перевірці якості роботи студентів із певного предмета, уміння застосовувати теоретичні знання при вирішенні практичних завдань, визначенні позитивних аспектів його роботи, вказівці на наявні помилки й недоліки, рекомендації щодо шляхів їх усунення.

Рецензування контрольних робіт проводилося викладачами педагогічних училищ або, за наявністю, кваліфікованими викладачами навчально-консультаційних пунктів у строк не більше семи днів.

Перевірені контрольні роботи поверталися студентам, які повинні були надавати їх викладачеві при складанні екзамену.

Під час перевірки контрольних робіт викладач повинен був звернути особливу увагу на правильність, самостійність виконання роботи, повноту викладення питання, якість і точність розрахункової та графічної частини. Крім того, необхідно було визначити неправильні формулювання, цитати, граматичні та стилістичні помилки, виправити та коротко з'ясувати їх суть, дати вказівки заочнику, який розділ або параграф підручника він повинен опрацювати, аби виправити наявні помилки й подолати прогалини у своїх знаннях.

У зауваженнях до тексту контрольної роботи не можна було допускати жодних неточностей, скорочень слів, уживання незрозумілих студентам лексичних одиниць або розділових знаків без відповідних роз'яснень.

Усі виправлення в тексті та зауваження на полях рецензованої роботи необхідно було писати зрозумілим розбірливим почерком, чорнилом, що відрізнялося за кольором, яким написана контрольна.

Виконані контрольні роботи оцінювалися за п’ятибальною системою , оцінки виставлялися цифрами та прописом. Роботи, виконані неохайно та нерозбірливо, а також не за встановленим варіантом, поверталися без перевірки із зазначенням причини повернення.

Контрольні роботи, виконані незадовільно, оцінювалися двома балами й поверталися студентові для доопрацювання. Оцінки знижувалися й за значну кількість граматичних помилок.

Крім зауважень та поправок, зроблених у тексті й на полях контрольної роботи, викладач писав рецензію в зошиті, у якому була виконана контрольна робота. Стандартної форми рецензії та її обсягу не було, кожна рецензія повинна була бути суворо індивідуальною.

У рецензії викладач змушений був коротко та в доступній формі вказати переваги й недоліки виконаної роботи. У випадку незадовільного виконання контрольної роботи – детально й зрозуміло сформулювати всі вимоги, які повинні враховуватися студентом при повторному її виконанні.

Викладач обов’язково повинен був підписати рецензію, розбірливо написавши прізвище і поставивши дату.

Адміністрація та методисти навчального закладу повинні були здійснювати систематичний контроль за якістю рецензування контрольних робіт викладачами та їх своєчасним поданням студентами, а також вживати заходи щодо усунення наявних заборгованостей.

Здійснюючи контроль за якістю перевірки та рецензування контрольних робіт, необхідно було вимагати від викладачів наступне: ретельної перевірки та якісних рецензій; вивчення й аналізу помилок, які найбільше допускалися студентами; розробки додаткових методичних вказівок або письмових консультацій з метою попередження стандартних помилок.

Результати контролю за якістю та своєчасністю рецензування контрольних робіт обговорювалися на засіданнях педагогічної ради та предметних комісій [34, арк. 178–181].

У 1970-х рр. проректор з науково-педагогічної роботи Ворошиловградського педагогічного інституту Т. Кобзарєва зазначала, що однією з основних форм самостійної роботи студентів залишалося виконання контрольних і курсових робіт. Контрольні роботи мобілізували студентів, підвищували в них відповідальність за своє навчання. Викладачі кафедр педагогіки, історії, математики, під час зустрічей зі студентами на сесії і консультаціях проводили з ними співбесіди за змістом уже перевірених контрольних робіт, з'ясовували їх ставлення до рецензентів та виправлення помилок. Такі співбесіди були спрямовані не стільки на перевірку знань, скільки на виховання і взаємну відповідальність викладача та студента. Найбільш обдарованих студентів-заочників, які виробили в себе уміння й навички самостійно працювати з обов'язковою і додатковою літературою, залучали до наукової роботи [102, с. 87–88].

Протягом другого етапу проводилась постійна роботи щодо покращення якості навчально-методичного забезпечення заочної педагогічної освіти, про що свідчіть видання Наказу міністра вищої і середньої спеціальної освіти СРСР «Про порядок складання, затвердження і видання навчально-методичної документації і забезпечення нею студентів-заочників вищих навчальних закладів СРСР» від 08.01.1965 р. та Наказу державного комітету Ради Міністрів СРСР по друку і Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР «Про заходи по забезпеченню студентів і учнів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, які навчаються заочно, підручниками, навчальними посібниками і навчально-методичною документацією» від 07.06.1965 р. У цих документах зазначалось, що якість методичних вказівок для студентів-заочників не відповідала необхідним вимогам через завеликий обсяг текстової інформації, повністю переписаний зміст, завеликий список рекомендованої літератури; в завданнях із

контрольних робіт було забагато довідкового матеріалу й готових формул; недостатня кількість лекцій для допомоги студентам під час самостійної роботи. Тому були розроблені й надані вказівки, перераховані нижче, щодо складання навчально-методичної документації та своєчасного забезпечення в необхідній кількості нею студентів-заочників:

- кожен студент-заочник до початку навчального року повинен був отримати від вищого навчального закладу, у якому навчався, комплект навчально-методичної документації (графік навчального процесу, навчальні програми та методичні вказівки за всіма дисциплінами, що вивчалися протягом навчального року);
- методичні вказівки повинні були передбачати: порядок вивчення дисципліни, виконання контрольних робіт, проведення лабораторних занять, розробку курсових проектів і робіт із відповідних розділів дисципліни;
- методичні вказівки повинні були складатися відповідно до програми курсу та включати методичні поради студентам-заочникам із вивчення підручників і навчальних посібників, які рекомендовані навчальною програмою, найбільш складні й важливі питання для самостійної перевірки, завдання для контрольних робіт; завдання для курсових проектів і курсових робіт;
- завдання для контрольних робіт повинні були мати комплексний характер і включати постановку завдань, які необхідно було вирішити, методичні рекомендації, список навчальної літератури й довідкового матеріалу;
- завдання для курсових проектів і курсових робіт повинні були передбачати: постановку основної задачі; методичні рекомендації щодо збору матеріалу й послідовності виконання курсового проекту або роботи; вимоги щодо обсягу і змісту; перелік необхідних джерел;
- загальний обсяг методичних вказівок залежав від дисципліни, що вивчається, але не повинен був перевищувати двох друкованих аркушів [221, арк. 1–10; 207, арк. 125–126].

Наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. XX ст. почали приділяти належну увагу програмованому навчанню, яке забезпечувало зворотний зв'язок. Особливо важливе значення воно мало на фізико-математичних факультетах.

Навчально-методичний кабінет заочної педагогічної освіти Міністерства освіти УРСР видав кілька посібників з елементами програмованого навчання з математичних дисциплін. Посібники з елементами програмованого навчання були складені для самостійної роботи студентів-заочників із з додержанням вимог, що відображали основні принципи навчання: відповідали програмі курсу, побудовані з урахуванням нових досягнень математики, педагогіки та психології, викладені в суворій логічній послідовності. Вивчаючи матеріал за такими посібниками, студент повинен уважно прочитати текст, виконати завдання, (заповнити пропуски, виконати вправи і контрольні завдання), вести робочий зошит, у який треба було записувати запитання, що виникали під час опрацювання матеріалу, доведення теорем, розв’язання задач.

Застосування посібників з елементами програмованого навчання у поєднанні з традиційними підручниками й посібниками було дієвим засобом самостійного навчання заочників [265, с. 158–160].

У 1970-х рр., як зазначалося раніше, спостерігалася тенденція щодо педагогізації навчального процесу студентів-заочників. У зв’язку з цим навчально-методичний кабінет заочної педагогічної освіти УРСР розпочав видання навчально-методичних матеріалів, у яких висвітлювалися найбільш складні, нові або мало розроблені питання педагогіки і психології.

Протягом 1971–1973 рр. були видані такі посібники, як «Контрольні роботи з педагогіки та методичні вказівки до їх виконання», «Вступ до педагогіки. Методичні вказівки до самостійного вивчення студентами-заочниками педінститутів», «Історія педагогіки. Методичні вказівки до самостійного вивчення курсу», «Вступ до педагогіки. Консультації для студентів-заочників педагогічних інститутів», «Загальна психологія.

Методичні вказівки до самостійного вивчення курсу», «Контрольні роботи з загальної, вікової і педагогічної психології та методичні вказівки до їх виконання студентами-заочниками педінститутів», «Вікова і педагогічна психологія. Консультації для самостійного вивчення курсу студентами-заочниками педінститутів», «Педагогіка школи. Консультації та методичні вказівки до вивчення окремих тем з теорії виховання». Видання цих посібників сприяло покращенню якості самостійної роботи студентів і засвоєнню ними психолого-педагогічних дисциплін [99, с. 99–100].

У 70-х рр. XX ст. науковці дійшли висновків, що раціональна організація самостійної роботи включала такі основні питання, як вивчення й аналіз бюджету часу студентів; обсяг самостійної роботи з кожного предмета навчального плану; планування самостійної роботи студентів; керівництво нею [143, с. 67].

У цей час покращилася й консультаційна робота, удосконалилися форми й методи роботи на консультпунктах.

Як приклад наведемо досвід організації самостійної роботи 1970-х рр. у Ніжинському педагогічному інституті: «Велику увагу кафедри інституту надають проведенню консультацій. Викладачі разом із керівництвом заочного відділення складають і повідомляють студентами-заочникам на настановній сесії точний графік проведення групових та індивідуальних консультацій. Особлива увага приділяється тематичним консультаціям, зокрема з тем контрольних співбесід і семінарських занять, які проводяться у міжсесійний період на консультаційних пунктах» [273, с. 201]. Ще один позитивний досвід висвітлили викладачі кафедри іноземних мов Черкаського педагогічного інституту. Так, вони використовували технічні засоби під час самостійної роботи заочників у дні консультаційних занять, що давало можливість організувати практичні вправи для засвоєння мовного матеріалу. Наявність фонограм із навчальним матеріалом допомагало студентам систематично й послідовно опрацьовувати програмний матеріал у дні роботи консультпункту й у вільні від роботи за основним місцем години [122, с. 86].

На початку 80-х рр. XX ст. з метою активізації самостійної діяльності студентів-заочників, підвищення їхньої відповідальності за навчання в ряді педагогічних інститутів України вводилася нова форма контролю в міжсесійний період – атестація за вивченим навчальним матеріалом. Застосовувалися колоквіуми, семінари, співбесіди [101, с.83].

Таким чином, на другому етапі значна увага приділялась нормативному забезпеченню організації практик та самостійної роботи студентів-заочників. Виявились тенденції до використання диференційованого й індивідуального підходів у процесі організації та проведення практик, підвищення якості педагогічної практики внаслідок посилення психолого-педагогічної підготовки та педагогізації освітнього процесу. Також спостерігалась тенденція до вдосконалення існуючих і введення нових форм організації самостійної роботи та контролю за нею, удосконалення навчально-методичного забезпечення навчального процесу на заочних відділеннях.

Третій етап (1985–1990), як неодноразово зазначалося, характеризувався спробами реформ, демократизацією та децентралізацією всієї системи освіти з метою пошуку ефективних шляхів її розвитку. Процес подальшого вдосконалення відбувався і в системі заочної педагогічної освіти, включаючи й організацію практик та самостійної роботи. У цей період зменшилось число студентів, що навчались без відриву від виробництва, підсилювалось скептичне відношення до заочного навчання як до навчання «другого сорту».

Відповідно до Постанови «Про Основні напрямки реформи загальноосвітньої і професійної школи» (1984) важливою складовою реформи була практична підготовка вчителів і, зважаючи на це, необхідно було переглянути навчальні плани та програми педагогічних закладів освіти, більш міцно пов’язати їх із вимогами життя, підняти рівень психолого-педагогічної підготовки, покращити організацію та зміст педагогічної практики [197].

У 1986 р. була затверджена Інструкція з педагогічної практики студентів державних вищих навчальних закладів, згідно з якою педагогічна практика повинна була охоплювати такі напрямки, як суспільно-політична (проведення масово-політичних заходів, здійснення системи роботи з ідейно-політичного, морального, естетичного і фізичного виховання, навчання учнів методам економії і бережливого ставлення у всіх сферах навчальної і трудової діяльності в навчально-виховному закладі й на виробництві), навчальна (вивчення системи роботи навчально-виховного закладу, оволодіння методиками проведення уроку, формування творчого підходу до професійно-педагогічної діяльності, вивчення передового педагогічного досвіду тощо) та виховна робота (ознайомлення з плануванням і оволодіння методикою організації виховної роботи, роботою класного керівника, оволодіння навичками самостійного ведення виховної роботи з учнями з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей).

Студенти заочних відділів, які працювали за фахом, що відповідав профілю факультету, проходили практику за індивідуальними завданнями, розробленими профілюючими кафедрами разом із кафедрами педагогіки і психології. Студенти, які не працювали за профілем факультету, у повному обсязі проходили обов’язкову педагогічну практику в навчально-виховних закладах в організованому за планом факультету порядку або індивідуально за місцем проживання, з дозволу деканату.

Задачі, зміст, основні положення організації практики, обов’язки керівників і студентів-практикантів не відрізнялися від стаціонарних відділів.

По закінченню практики груповому керівнику студенти надавали письмовий звіт про виконану роботу, конспект уроку, психолого-педагогічну характеристику на учня, відгук навчально-виховного закладу і висновок викладача кафедри педагогіки [198].

Ця інструкція передбачала диференційований підхід до студентів-заочників, але, на відміну від попередньої, давала більшу академічну свободу деканатам та кафедрам в організації практики.

У другій половині 80-х рр. XX ст. нормативними документами закріплювалася необхідність комп'ютеризації навчального процесу та необхідності вдосконалення й оновлення навчально-методичної літератури. До її написання та рецензування залучалися вчені та провідні фахівці народного господарства. Це сприяло підвищенню якості самостійної роботи [205].

Як бачимо, серед основних особливостей третього етапу розвитку заочної педагогічної освіти можна назвати спробу подальшого вдосконалення практики студентів-заочників, підвищення ролі самостійної роботи в професійній підготовці. Це було викликано процесами кардинального реформування, децентралізації та демократизації усієї системи освіти, а також педагогічною свободою в організації цих видів навчальної роботи.

Вищезазначене дає підстави зробити висновок, що в 50–80-ті рр. XX ст. питання практики та самостійної роботи студентів-заочників у педагогічних навчальних закладах України перебували в полі зору адміністрації закладів вищої освіти та керівних органів освіти, що сприяло вдосконаленню їх організації, оновленню форм і методів роботи, забезпеченню нормативною документацією. Кожен етап характеризувався своїми особливостями й тенденціями, викликаними динамічними процесами, що відбувалися у сфері всієї системи освіти, включаючи й заочну педагогічну.

На першому етапі (1950–1964 рр.) провідною була тенденція до усунення недоліків та підсилення ролі різних видів практик, самостійної роботи в міжсесійний період в професійній підготовці студентів заочників. У зв'язку з цим до змісту практик було включено політехнічну й виробничу складову, поліпшено організацію їх проведення, підвищено вимоги щодо звітності практикантів. Було вжито заходи, направлені на вдосконалення роботи консультаційних пунктів, підвищення результативності контрольних робіт та підготовку нової навчально-методичної літератури.

Другий етап (1965–1984 рр.) характеризувався такими тенденціями: поліпшення нормативного забезпечення організації практик та самостійної роботи студентів-заочників; використання диференційованого й індивідуального підходів у процесі організації та проведення практик; підвищення якості педагогічної практики внаслідок посилення психолого-педагогічної підготовки та педагогізації освітнього процесу; вдосконалення існуючих і введення нових форм організації самостійної роботи та контролю за нею; створення системи навчально-методичного забезпечення навчального процесу на заочних відділеннях.

На третьому етапі (1985–1990 рр.) розвитку заочної педагогічної освіти в умовах надання академічної свободи, децентралізації та демократизації усієї освітньої системи освіти було зроблено спробу підвищити ефективність практики студентів-заочників, роль самостійної роботи в професійній підготовці. Але вжиті заходи на тлі кризових явищ в усіх сферах суспільного життя, розповсюдження скептичного відношення до заочної освіти не принесли очікуваних результатів.

2.3. Прогностичні можливості розвитку заочної педагогічної освіти в Україні.

В умовах зміни освітньої парадигми та освітніх реформ зростає роль підготовки конкурентоспроможних, компетентних, мобільних фахівців, яку може забезпечити, у значній мірі, заочна освіта. Популярність і затребуваність цієї форми навчання доведена світовим історичним досвідом. Можливість поєднувати роботу з навчанням є істотною перевагою навчання в багатьох європейських країнах [282, с. 342].

У контексті нашого дослідження ми звертаємо увагу на те, що заочна педагогічна освіта в Україні і на сучасному етапі розширює можливості здобуття бажаного рівня освіти, кваліфікації або перекваліфікації, відповідно до особистих інтересів, потреб та можливостей. Не випадково статус заочної освіти закріплено в Законі про освіту, в якому вона визначається як спосіб

організації навчання здобувачів освіти шляхом поєднання очної форми освіти під час короткочасних сесій і самостійного оволодіння освітньою програмою у проміжку між ними.

Сьогодні заочну форму навчання не можна розглядати як спрощений шлях одержання диплома у порівнянні з денною. Вона найбільше вимагає перегляду й оновлення, яке неможливо здійснити без збереження й урахування історико-педагогічного досвіду. Формулювання рекомендацій щодо використання надбань минулого потребує інтерпретації результатів історико-педагогічного дослідження, яка повинна забезпечити адекватне розуміння закладених у них смислів [28, с. 76].

Проведене дослідження показало, що сучасна заочна педагогічна освіта зазнала істотних змін, порівняно з історичним періодом, який вивчався.

По-перше, згідно з Законом «Про вищу освіту» (2014) [72] заклади освіти отримали автономію та академічну свободу, що надає право провадити освітній процес з урахуванням принципів самостійності й незалежності, на відміну від минулого історичного періоду, коли вся система освіти була уніфікованою, навчально-виховний процес повністю залежав від наказів, розпоряджень та директивних вказівок центральних державних органів влади та компартії.

По-друге, у 2005 р. Україна приєдналася до Болонського процесу, що було спрямовано, перш за все, на формування єдиного європейського ринку праці і єдиних вимог щодо підготовки фахівця. Це сприяло пошуку нових підходів до змісту освітнього процесу й на заочній формі у педагогічних закладах освіти, зокрема впровадженню компетентнісного підходу, який передбачає створення ефективних механізмів формування ключових компетентностей у здобувачів освіти [288, с. 10].

На сьогодні педагогічну освіту важливо розглядати як засіб саморозвитку й самореалізації, що змінює цілі освіти, її мотиви, форми, методи, роль вчителя й викладача. Одним із її завдань є формування педагогічної культури, людини з інноваційним типом мислення, зі

сформованою готовністю до інноваційної діяльності, фахівця, здатного відповісти на всі виклики цивілізації [255].

Однією з найсуттєвіших змін, що найбільше впливає на організацію заочного навчання є впровадження в освітній процес інформаційних технологій і, як наслідок, зміна назви на законодавчому рівні заочної форми навчання на заочну (дистанційну).

Зрештою, по-новому можна трактувати й мету заочної педагогічної освіти. Якщо раніше вона пов'язувалась з виробничою необхідністю і її головним завданням було підготувати педагогічні кадри для забезпечення шкіл учителями, то сьогодні заочна педагогічна освіта є засобом розширення можливостей і забезпечення мобільності вчителів.

Г. Хоменко зазначала, що заочна освіта стала предметом суперечки щодо доцільності її збереження на сучасному етапі розвитку суспільства. Авторка пояснює це зміною форм господарювання та переходом вищої освіти від елітарної до масової, через що знизилась необхідність у додатковій підготовці фахівців**.** Вона вважає, що функції заочної освіти може виконати денна з елементами дистанційного навчання [278, с. 6–7].

Ми схильні до думки, що з такою позицією не можна погоджуватися, оскільки можливість отримання знань дистанційним шляхом є лише засобом здобуття освіти на заочній формі навчання в сучасних умовах новітніх інформаційних технологій. Уважаємо, що денна форма навчання повинна мінімізувати можливість використання дистанційної, тоді як заочна – використовувати її максимально. Однак, слід зазначити, що навіть заочна форма навчання не повинна виключати візуальний контакт викладача і студента. Як свідчать результати нашого дослідження та сучасний досвід організації освітнього процесу в умовах заочного навчання, його важливим елементом є проведення навчально-екзаменаційних сесій в умовах стаціонару. По-перше, живе спілкування з викладачем дає можливість використовувати різноманітні форми навчання, серед яких проблемне, інтерактивне тощо. По-друге, практична та лабораторна робота в спеціально

обладнаних приміщеннях не може бути замінена аудіовізуальною інформацією з підручників та інтернет-джерел. По-третє, проведення контрольних видів робіт як обов'язкової умови кредитно-модульної системи значно ефективніше проходить у навчальних аудиторіях під контролем викладача. Крім того, під час сесій викладач має можливість виявити фактичний рівень засвоєння знань студентами та вміння застосовувати їх під час вирішення практичних завдань, що майже неможливо в умовах суто дистанційного навчання через банальне списування або виконання завдань іншою людиною.

У той же час багато науковців уважають, що дистанційні університети є унікальними навчальними організаціями, які ознаменували настання нової епохи в заочній вищій освіті, відкривши широкі перспективи її розвитку [154, с. 116]. Світовий досвід свідчить про те, що дистанційна освіта є найбільш затребуваною формою навчання через порівняно невисоку вартість, але доступне та зручне освітнє середовище, професійну спрямованість змісту навчальних предметів, з одного боку, та їх загальноосвітню цінність з іншого [261, с. 280].

Ми живемо в епоху інформатизації усіх сфер життя, і освіта не є винятком**.** Останніми роками дистанційне навчання набуло поширення і в Україні: створюються мережі регіональних дистанційних центрів; у більшості провідних вищих закладів освіти діють кафедри дистанційного навчання, створена відповідна матеріальна база (університетські телекомунікаційні центри та платформи з виходом в Інтернет, електронні архіви та бібліотеки); вивчення більшої кількості дисциплін проходить за допомогою дистанційних технологій; з'являються дистанційні курси для бажаючих отримати вищу освіту або підвищити кваліфікацію [97; 162].

Незважаючи на широке обговорення проблеми інформаційних технологій у науковій літературі та цілеспрямовану роботу з розробки форм і методів діяльності з використання інформаційних технологій, це питання потребує подальшого вивчення й аналізу.

З огляду на перспективи розвитку заочної педагогічної освіти з урахуванням історико-педагогічного досвіду вважаємо, що функції консультаційних пунктів, основною метою роботи яких була допомога і контроль самостійної роботи студентів-заочників, можуть бути реалізовані через застосування дистанційних методів у навчанні. Термін «дистанційне навчання» (distance education or distance learning) означає таку організацію навчального процесу, в якій викладач розробляє навчальну програму, що будується на самостійному навчанні студентів, віддалених від викладача, а зв'язок здійснюється за допомогою телекомунікацій [261, с. 192]. Дистанційне навчання має ряд позитивних особливостей, серед яких яскраво виділяються індивідуалізація та диференціація навчання, можливість ефективного керівництва на відстані самостійною пізнавальною діяльністю студента. Воно забезпечує поєднання важливих складових освітнього процесу: навчання, виховання і розвитку особистості майбутнього вчителя, оскільки, виконуючи поставлені перед ним завдання, студент здобуває знання, займається самоосвітою та саморозвитком, виховуючи у собі таким чином дисциплінованість, активність, відповідальність тощо. Усе це є підґрунтям для формування необхідних професійних компетентностей. Крім того, дистанційне навчання дає можливості займатися в зручному для студента місці і темпі, не регламентує час для засвоєння матеріалу, наданого на самостійне вивчення, дозволяє оминути психологічні бар'єри, пов'язані з комунікативними здібностями людини та, одночасно, допомагає здобути навички самоорганізації, вміння приймати самостійні відповідальні рішення та, зрештою, дозволяє оволодіти комп'ютерною технікою.

Досвідчені науковці С. Куніковскі та О. Кучай у роботі «Підготовка фахівців у ЗВО в умовах дистанційного навчання» слушно зазначали, що методичною основою для дистанційного навчання є максимальне залучення студентів до активної роботи, оскільки це підвищує їхню мотивацію, забезпечує швидкість зворотного зв'язку та ефект постійної присутності викладача, систематичність консультацій, та створення спеціального форуму

для спілкування як викладача зі студентами, так і самих студентів один із одним [292, с. 21].

У той же час, слід звернути увагу на ряд важливих проблем дистанційної освіти в Україні. Реальна картина у підготовці сучасних фахівців-заочників не є ідеальною: до сьогодні у більшості випадків застарілі зміст, структура, стандарти та методики (технології) навчання в системі педагогічної освіти, які не забезпечують майбутнім педагогам можливості оволодіння компетентнісним підходом та сучасними ефективними інструментами педагогічної праці [123, с. 4].

В. Прибилова виділила такі недоліки дистанційного навчання: відсутність особистого спілкування викладача і студента; відсутність достатнього технічного забезпечення студентів; недостатнє фінансування інформаційних ресурсів для університетів та необхідність значних інвестицій для ефективного запровадження дистанційного навчання [206, с. 35].

Тож, одночасно з усвідомленням великих переваг, які надала заочному навчанню дистанційна форма, слід пам’ятати, що не всякі знання можна отримати на відстані, за відсутності прямого контакту студента й викладача, тому одним із головних завдань модернізації та подальшого розвитку заочної освіти є забезпечення оптимального співвідношення найкращих традицій наявної освітньої системи, сучасних педагогічних досягнень та можливостей інформаційно-комунікаційних технологій.

Серед останніх суттєвих змін, пов’язаних із використанням досягнень інформаційної галузі, не можна не згадати зовнішнє незалежне оцінювання, яке справило, після його запровадження на заочну форму, великий вплив на систему заочної освіти та суттєво ускладнило процедуру вступу [278, с. 7]. Як відомо, заочну педагогічну освіту обирають в основному мотивовані люди, які мають бажання та здібності працювати з дітьми. Частими є випадки, коли заочником хоче стати людина, яка закінчила школу багато років тому. Звичайно, для таких осіб ЗНО є великою перешкодою на шляху здобуття освіти і причиною відмови від вступу через банальний страх,

невпевненість у власних знаннях та суттєві зміни в програмових вимогах загальноосвітньої школи. За таких обставин уважаємо, що потрібна диференціація вступників за різними категоріями: віковими, фаховими, соціальними тощо. Це в жодному разі не може означати лібералізацію вимог до вступу на навчання до вищих закладів освіти, а, навпаки, вимагає розробки системи об'єктивного оцінювання кожного вступника.

Питання професійного відбору майбутніх педагогів із кожним роком стає все актуальнішим. Педагогічну спільноту хвилює проблема недосконалості профорієнтаційної роботи, відсутності комплексу заходів професійного педагогічного та психологічного відбору майбутніх здобувачів педагогічного фаху, що зазначено в Концепції розвитку педагогічної освіти (2018) [123, с. 4].

Як свідчить історико-педагогічний досвід, ефективними способами відбору на навчання до педагогічних закладів освіти, в тому числі заочних, були співбесіди та письмові екзамени, за допомогою яких виявляли загальний рівень розвитку вступника, вміння знаходити відповіді на проблемні питання та наявність творчих здібностей, без яких важко уявити педагогічну професію.

Слід зазначити й те, що грамотність сучасних вступників та студентів не завжди відповідає необхідному рівню, і ЗНО в такому випадку не є показником. Як засвідчує історико-педагогічний досвід дієвим способом підвищення грамотності було написання диктантів і контрольних робіт з української мови, які проводилися як під час вступних випробувань, так і протягом навчання, що було необхідною умовою для переведення на старший курс і допуску до держаних екзаменів. Із часом ці види робіт втратили свою ефективність через велику ймовірність списування, але на сьогодні ми маємо достатньо засобів контролю й попередження таких випадків (спеціальні комп'ютерні програми, відеоспостереження тощо).

Важливим чинником вдосконалення заочної педагогічної освіти в 50–80-ті рр. XX століття була взаємодія заочних відділів педагогічних

навчальних закладів із органами народної освіти, школами та іншими закладами. Ними розроблялись навіть спільні перспективні плани роботи з підвищення кваліфікації вчителів, було створено раду сприяння заочній освіті вчителів.

На наш погляд, цей досвід є актуальним, оскільки однією з нагальних проблем сьогодення є відсутність дієвої координації між закладами педагогічної освіти, місцевою владою та роботодавцями щодо змісту освітнього процесу та практичної підготовки здобувачів освіти [123, с. 4]. Сучасний ринок праці потребує не тільки теоретично підготовленого фахівця, а й практично зорієнтованого, здатного застосовувати знання й уміння у нестандартних ситуаціях [278, с. 6]. Пошук нових підходів до організації практичної підготовки майбутніх учителів, як зазначає Л. Панченко, потребує як урахування національних традицій, історико-педагогічного досвіду, так і сучасних досягнень з метою наближення майбутніх фахівців до реальних умов педагогічної діяльності [186].

У дослідженні ми торкалися питання організації практики студентів-заочників в історико-педагогічному контексті, в результаті чого було виділено її особливості, переваги та недоліки.

Сьогодні питання практичної підготовки педагогів не втратило своєї актуальності, а навпаки, потребує перегляду й пильної уваги педагогів-науковців. Перш за все, необхідно звернути увагу на врегулювання питання організації практики студентів-заочників на нормативно-правовому рівні, оскільки керівним офіційним документом є «Положення про проведення практики студентів у вищих навчальних закладах України» [228], затверджене ще у 1993 р., яке є досить застарілим і частково втратило свою актуальність. Далеко не всі заклади освіти враховують у власних положеннях особливості організації практики студентів заочної форми, а саме наявність різних категорій заочників, сучасні досягнення науки й техніки, реформи в загальноосвітній школі. Так, беручи до уваги вивчений історико-педагогічний досвід, можна запропонувати диференціацію вимог

щодо проведення практики студентів заочної форми педагогічних закладів освіти відповідно до зайнятості, рівня наявної освіти, професійного досвіду тощо. Доцільно було б запровадити окремі завдання для студентів, які працюють за фахом, заочників, які працюють на педагогічних посадах, але не за фахом, і тих, хто не працює за фахом або не має педагогічного досвіду.

Крім того, необхідно враховувати й сучасні інформаційні досягнення в освіті, які дають можливість максимально візуалізувати процес практичної підготовки студентів, що, натомість, розвантажило б студентів у підготовці звітної документації, підсилило відповідальність і дозволило розкрити творчий потенціал під час підготовки та проведення уроків. Зокрема, до переліку обов’язкової звітної документації можна було б включити відеозаписи проведених у школі уроків, виховних заходів та позакласних занять із можливим виключенням їх методичних розробок.

Потребує перегляду й питання змістовного боку практичної підготовки студентів-заочників, зокрема, врахування нововведень, пов’язаних із реформою загальноосвітньої школи, що повинно повною мірою бути відображено у програмах практики.

Сучасна дослідниця В. Нестеренко, яка займається проблемою заочної педагогічної освіти, зазначала, що найважливішою умовою підвищення ефективності професійної підготовки студентів-заочників є вивчення й урахування у викладанні переваг заочної освіти, зокрема забезпечення максимального зв’язку з життям та практичною професійною діяльністю [167]. Досвід забезпечення зв’язку освіти з життям та практичною діяльністю було накопичено в 50-ті – першій половині 60-х років. Задля цього оперативно вносились зміни до навчальних планів, навчальних програм, програм практик, змінювались форми й методи навчання. Означені напрацювання минулого щодо зміцнення зв’язку освіти з життям та практичною діяльністю можна творчо використати на сучасному етапі. Однак при цьому слід мати на увазі, що в другій половині 60-х – першій половині 80-х рр. наближення освіти до життя проводилось переважно в

контексті політизації та ідеологізації освітньої діяльності. Вважаємо, що використання освіти, навчальних закладів як інструменту політичного та ідеологічного впливу притаманне лише тоталітарним державам і не може застосовуватись в сучасній Україні, яка є демократичною державою, що орієнтується на європейські цінності і стандарти.

Заочна педагогічна освіта, як нами зазначалося раніше, забезпечує рівний доступ до якісної освіти й навчання впродовж життя. Проблема доступності освіти і рівності освітніх можливостей, яка особливо гостро постає на рівні вищої школи, на думку Л. Ваховського, є однією з найбільш актуальних і важливих у сучасному світі. Не випадково Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури – ЮНЕСКО (United Nations Educational,Scientific and Cultural Organization, UNESCO), починаючи з 90-х років XX століття, значну увагу приділяє визначенню стратегії реформування вищої освіти. У 1995 році вона опублікувала програмний документ «Реформа і розвиток вищої освіти», який передбачав забезпечення справедливості доступу до вищої освіти у відповідності зі здібностями, можливостями, зусиллями, завзятістю і наполегливістю тих, хто хоче отримати таку освіту [27].

Ці заходи зумовили набуття вищою освітою масового характеру й призвели до зростання невідповідності обсягів і напрямів освіти потребам економіки та ринку праці. Це актуально для нашої країни, оскільки, незважаючи на наявність процедури погодження обсягів державного замовлення на підготовку фахівців [193], багато з них, виходячи зі стін вищих закладів освіти, залишаються безробітними. Одночасно з цим, сьогодні існує низка напрямів, за якими спостерігається дефіцит педагогічних кадрів. Так, у багатьох областях України школи потребують учителів інформатики, фізичної культури, англійської мови, трудового навчання, початкових класів, вихователів дошкільних закладів освіти тощо. Серед перспективних також названі професії викладачів математики,

біології, фізики та хімії оскільки вони необхідні для підготовки фахівців інших галузей, які також будуть затребувані в майбутньому [25].

Сьогодні замовником фахівців фактично є не держава, а самі заклади освіти, оскільки саме вони надають пропозиції щодо необхідності державного замовленнями за тими чи іншими напрямами підготовки. Спираючись на вивчений історико-педагогічний досвід, ми вважаємо, що врегулюванню цієї ситуації може сприяти ретельне вивчення ринку педагогічних спеціальностей, у якому повинні були задіяні не тільки заклади освіти, а й органи управління освітою та центри зайнятості, які б не тільки погоджували, а й подавали б свої пропозиції щодо державного замовлення педагогічних кадрів.

Із попередньою проблемою перегукується й наступна, виділена нами: зайнятість випускників-заочників після отримання ними диплома про освіту. Тому актуально було б повернути систему розподілу педагогічних кадрів, але в умовах демократичного суспільства та конкуренції на ринку праці в дещо оновленому варіанті. При цьому не можна не враховувати думку й побажання роботодавців щодо кадрового відбору та бажання самих випускників – щодо місця та умов роботи. Такий підхід, безумовно, буде сприяти підвищенню якості освіти й мотивації студентів у навчанні.

Таким чином, на основі отриманих результатів дослідження ми зробили спробу визначити можливі подальші шляхи використання позитивного історико-педагогічного досвіду для вдосконалення та оптимізації сучасної системи заочної педагогічної освіти в Україні.

По-перше, як засвідчує історико-педагогічний досвід, заочне навчання не може бути ефективним без систематичного й безперервного зв’язку навчального закладу зі студентами. Цю функцію в минулому виконували навчально-консультаційні пункти, які поступово зникли. Враховуючи нову інформаційну ситуацію, постійний зв'язок зі студентами на сучасному етапі можуть забезпечувати технології дистанційного навчання, які не є аналогами консультаційних пунктів, але можуть повною мірою виконувати їх основну

функцію. Ефективне впровадження елементів дистанційного навчання дозволить здійснювати освітній процес за заочною формою на абсолютно новому, більш високому рівні, що покращить якість підготовки педагогічних кадрів та матиме позитивний вплив на формування особистості майбутнього фахівця. При цьому слід зазначити, що за таких обставин навчально-екзаменаційні сесії не втрачають своєї актуальності й важливості, оскільки вони забезпечують безпосереднє спілкування, дають можливість об'єктивного виявлення фактичного рівня підготовки студента, здійснення ефективного контролю знань та застосування різноманітних форм і методів роботи, можливих лише в умовах стаціонару.

По-друге, в сучасних умовах доцільно було б скористатися історико-педагогічним досвідом організації вступу на заочну форму навчання на засадах диференційованого підходу до абітурієнтів, відповідно до їх вікових особливостей, фахового і соціального статусу, виключаючи будь-яку лібералізацію та враховуючи необхідність створення ефективної системи об'єктивного оцінювання знань.

По-третє, враховуючи необхідність підвищення рівня мовної грамотності сучасних педагогів, слід звернутися до практики періодичного написання диктантів і контрольних робіт з української мови в досліджуваний період, які були однією з умов переведення на старший курс і допуску до держаних екзаменів.

По-четверте, позитивним історико-педагогічним досвідом вважаємо диференційований та індивідуальний підхід до організації практики, зважаючи на наявність різних категорій студентів-заочників. Наголосимо, що сучасний компетентнісний підхід до підготовки педагогічних кадрів вимагає підвищення ролі практичної складової освітнього процесу. У зв'язку з цим пропонуємо звернути увагу на нормативне забезпечення різних видів практик студентів заочної форми навчання, переглянути питання щодо можливого їх розподілу під час проходження практики на категорії відповідно до місця роботи, наявного досвіду роботи тощо.

По-п’яте, як свідчать історико-педагогічний досвід і проблеми сьогодення не втратила своєї актуальності ідея про співпрацю закладу освіти, органу управління освітою та школи в питаннях підвищення ефективності навчального процесу, працевлаштування випускників заочної форми навчання, формування державного замовлення.

По-шосте, історико-педагогічний досвід показує, що політизація й ідеологізація навчально-виховного процесу в закладах освіти, в тому числі й на заочних відділеннях є неприпустимою, оскільки відволікає від вирішення основних завдань і зумовлює зниження якості освітнього процесу. Практика використання закладів освіти як інструменту політичного й ідеологічного впливу є поширеною в тоталітарних суспільствах і нее може культивуватись у сучасній Україні.

Запропоновані прогностичні можливості удосконалення заочної педагогічної освіти в Україні на основі вивченого історико-педагогічного досвіду не вичерпують усіх перспективних шляхів її розвитку і можуть бути поштовхом для нових досліджень.

Висновки до другого розділу

1. У досліджуваний період навчально-екзаменаційна сесія була однією з найважливіших форм організації навчального процесу на заочних відділеннях. Вона відігравала спрямовуючу і контролюючу функцію, а від її змістовності та правильної організації залежала якість підготовки педагогічних кадрів.

На першому з визначених нами етапів (1950–1965 рр.) виявились значні недоліки в організації й проведенні навчально-екзаменаційних сесій на заочній формі навчання, пов’язані з незадовільною матеріально-технічною базою, недостатнім кадровим забезпеченням викладання, недисциплінованістю викладачів, відношенням адміністрації навчальних закладів до заочної освіти як до другорядної, слабким контролем за роботою заочних відділів із боку керівних органів народної освіти тощо. Проте саме в

цей час відбулося організаційне оформлення сесійної роботи, були вжиті дієві заходи щодо покращення якості проведення сесій на основі постійного аналізу їх стану. Курс на політехнізацію загальної освіти та підсилення «зв'язку з життям» зумовили зміну номенклатури спеціальностей, навчальних планів для заочників, спричинило появу нових навчальних дисциплін, перегляд і оновлення їх навчально-методичного забезпечення.

Протягом другого етапу (1966–1984 рр.) розвиток сесійної роботи характеризували тенденції до: а) вдосконалення організації навчально-екзаменаційних сесій, перегляду змісту навчальних програм, тематики контрольних і курсових робіт, покращення методики проведення навчальних занять, застосування технічних засобів навчання; б) вдосконалення психолого-педагогічної підготовки студентів-заочників (педагогізація навчального процесу); в) підсилення ідеологічного впливу на навчально-виховний процес у період навчально-екзаменаційних сесій; г) зміцнення зв'язків педагогічних інститутів із органами народної освіти, школами шляхом створення рад сприяння заочній освіті; д) розгляду заочної освіти не тільки як засобу підготовки педагогічних кадрів, а й форми підвищення кваліфікації працівників навчально-виховних закладів.

На третьому етапі (1985–1990 рр.) виявились тенденції до вдосконалення змісту педагогічної освіти з огляду на основи сучасного виробництва, методи організації політехнічної освіти, трудового навчання й виховання, суспільно корисної виробничої праці, покращення психолого-педагогічної та методичної підготовки. Тенденція до децентралізації та демократизації системи освіти, надання академічної свободи вищим навчальним закладам у виборі змісту, форм та методів роботи із заочниками під час навчально-екзаменаційних сесій стала підгрунтям до суттєвих трансформацій заочного навчання майбутніх вчителів у пострадянський період.

2. Важливою складовою заочної педагогічної освіти в Україні у 50–80-ті роки XX століття були навчальні практики та самостійна робота

студентів-заочників, які сприяли формуванню професійних компетентностей майбутнього вчителя та професійному розвитку його особистості.

У 1950–1965 рр. в організації практики та самостійної роботи студентів-заочників існували значні недоліки і провідною на цьому етапі була тенденція до їх усунення та підсилення ролі різних видів практик, самостійної роботи в міжсесійний період. З цією метою було внесено зміни в зміст практик, поліпшено організацію їх проведення, підвищено вимоги до звітності практикантів, вжито заходи, направлені на вдосконалення роботи консультаційних пунктів, підвищення результативності контрольних робіт та поліпшення навчально-методичного забезпечення навчального процесу.

У 1966–1984 рр. розвиток цього напряму діяльності характеризувався тенденцією до нормативного забезпечення організації практик та самостійної роботи студентів-заочників. Помітними також були тенденції до використання диференційованого й індивідуального підходів у процесі організації та проведення практик, посилення психолого-педагогічної підготовки, вдосконалення існуючих і введення нових форм організації самостійної роботи та контролю за нею, створення системи навчально-методичного забезпечення навчального процесу.

Особливість організації практик та самостійної роботи студентів у роки так званої «перебудови» (1985–1990 рр.) полягала в спробі вдосконалення практики студентів-заочників, підвищення ролі самостійної роботи в професійній підготовці в контексті кардинального реформування, децентралізації та демократизації усієї системи освіти, надання навчальним закладам свободи в організації цих видів навчальної роботи. Проте криза в усіх сферах суспільного життя, розповсюдження скептичного відношення до заочної освіти зумовили декларативність і низьку результативність вжитих заходів.

3. Проведений аналіз отриманих результатів дозволяє стверджувати, що заочна педагогічна освіта довела свою ефективність і має перспективи подальшого розвитку з урахуванням позитивного історико-педагогічного

досвіду в сучасних умовах. Стосовно шляхів впровадження історико-педагогічних надбань в сучасну заочну педагогічну освіту доцільно зробити такі акценти:

а) важливим завданням педагогічних закладів освіти залишається підтримка систематичного й безперервного зв'язку зі студентами-заочниками, яку забезпечували в досліджуваний період навчально-консультаційні пункти. Сьогодні це завдання більш доцільно реалізовувати за рахунок технологій дистанційного навчання. При цьому навчально-екзаменаційні сесії для студентів-заочників не втрачають своєї актуальності, оскільки вони забезпечують безпосереднє спілкування учасників освітнього процесу;

б) комерціалізація освітньої діяльності зумовила зниження вимог до абітурієнтів, які вступають на заочні відділення педагогічних закладів освіти. У зв'язку з цим цікавим є історико-педагогічний досвід диференційованого підходу до вступників на заочне навчання відповідно до їх вікових особливостей, фахового і соціального статусу, інтересів і нахилів;

в) не втратила своєї актуальності проблема підвищення рівня мовної грамотності майбутніх педагогів, яка вирішувалась у досліджуваний період за рахунок періодичного написання диктантів і контрольних робіт з української мови. Отримання позитивних оцінок було однією з умов переведення на старший курс і допуску до держаних екзаменів;

г) підсиленню ефективності практик може сприяти історико-педагогічний досвід диференційованого та індивідуального підходів до їх організації, зважаючи на наявність різних категорій студентів-заочників у залежності від місця роботи, наявного педагогічного досвіду роботи. Доцільним вважаємо внесення відповідних змін у нормативне забезпечення різних видів практик студентів заочної форми навчання.

д) як доводить історико-педагогічний досвід важливим чинником підвищення якості заочної педагогічної освіти, працевлаштування випускників заочної форми навчання, формування державного замовлення є

взаємодія закладів освіти, органів управління освітою та шкіл. Творче використання форм такої взаємодії, що склалися в досліджуваний період, дозволить суттєво підвищити ефективність цього виду освітньої діяльності;

є) неприпустимою є політизація й ідеологізація навчально-виховного процесу в закладах освіти, в тому числі й на заочних відділеннях, оскільки вона зумовлює деформацію завдань професійної підготовки.

Основні результати дослідження за другим розділом дисертації представлено в таких працях автора: [107; 110; 112; 113].

Висновки

У дисертації на основі аналізу архівних матеріалів, офіційних документів та літературних джерел систематизовано теоретичні питання, виявлено провідні тенденції й особливості розвитку практики заочної педагогічної освіти в Україні в 50–80-ті рр. XX ст.

1. У процесі дослідження було здійснено історіографічний аналіз проблеми. Історіографію розвитку заочної педагогічної освіти в Україні в 50–80-х рр. XX ст., яка представлена монографіями, підручниками, посібниками з історії України, історії педагогіки, народної освіти та вищої школи, дисертаційними роботами, публікаціями в періодичних виданнях, збірниками документів, хронологічно поділено на історіографію радянської доби (60–80-ті роки XX ст.) та історіографію незалежної України (1991-й р. – початок XXI ст.).

Історико-педагогічні роботи радянських дослідників були занадто політизовані й містили тенденційні узагальнення й оцінки. У монографіях (В. Горохов, Ф. Горовський, Л. Коханова, Р. Ніконов), посібниках з історії педагогіки та народної освіти (М. Прокоф'єв, Ф. Паначин, М. Колмакова, З. Равкін, М. Гриценко та ін.), наукових статтях із зазначеної тематики (Т. Кобзарєва, Г. Івашина, І. Строй, І. Ребельський, В. Браницький, А. Бондар та ін.), кандидатських дисертаціях Т. Кобзарєвої та Л Давидової розкрито окремі історико-педагогічні аспекти розвитку заочної освіти.

Історіографія доби незалежної України поповнилася монографією В. Майбороди, присвяченою історії вітчизняної вищої педагогічної освіти, публікаціями в періодичних виданнях Л. Михайленко, О. Мартіросян, В. Нестеренко, Н. Брехунець, дисертаціями Т. Куцаєвої, Є. Захарової, С. Путєєвої, В. Лазарєва, В. Шлика, І. Шамсутдінової, Н. Бикової та ін., посібниками і підручниками з історії педагогіки та історії України, у яких неупереджено, з нових методологічних позицій, певною мірою відображена історія вітчизняної заочної освіти.

Загалом історіографічний аналіз засвідчив відсутність у науковій літературі комплексного та цілісного вивчення розвитку заочної педагогічної освіти в Україні в 50–-80-х рр. ХХ ст.

2. У дисертаційній роботі використано сукупність джерел, які умовно можна розділити на чотири групи:

1) архівні матеріали, що зберігаються у фонді № 166 Народного комісаріату освіти УСРР Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), документи фонду № 1 Центрального Комітету Комуністичної партії України Центрального державного архіву громадських об’єднань України (ЦДАГО України);

2) матеріали офіційного характеру (закони, постанови, накази, розпорядження тощо), видані радянським урядом та комуністичною партією;

3) публікації в педагогічній періодиці 50–80-х рр. ХХ ст., присвячені питанням змісту та організації заочної педагогічної освіти;

4) методичні матеріали, що висвітлювали педагогічний досвід інститутів у роботі з заочниками та навчальні посібники для студентів-заочників, які розкривали зміст заочної педагогічної освіти в 50–80-х рр. ХХ ст.

Широкий спектр джерел дав змогу провести історико-педагогічне дослідження розвитку заочної педагогічної освіти України в 50–80-ті рр. ХХ ст. та зробити обґрунтовані узагальнення й висновки.

3. Дослідження розвитку заочної педагогічної освіти протягом 1950–1980-х рр. відбувалося з урахуванням соціально-історичного контексту, аналіз якого дозволив визначити основні соціально-економічні та суспільно-політичні чинники розвитку заочної педагогічної освіти в Україні в 50–80-х рр. ХХ ст. Серед соціально-економічних чинників провідними були післявоєнна відбудова всіх ланок народного господарства, розгортання науково-технічної революції, розвиток економіки й перетворення науки у продуктивну силу, що викликало потребу в освічених людях. Освітня політика держави, що передбачала перехід до обов’язкової загальної

середньої освіти, сприяла збільшенню шкіл та кількості учнів й зумовила дефіцит педагогічних кадрів, який значною мірою допомогла ліквідувати заочна педагогічна освіта. Враховано, що, тогочасна освіта розвивалася в умовах централізації та директивного керівництва, постійно зазнавала ідеологічного тиску, що, безумовно, знижувало її ефективність.

4. На підставі суспільних та соціально-економічних перетворень у країні, змін в освітній політиці держави, з урахуванням загальної періодизації розвитку педагогічної науки в Україні обґрунтовано три етапи розвитку заочної педагогічної освіти в досліджуваний період.

І етап (1950–1965 рр.) – характеризувався організаційним оформленням заочного навчання, зростанням кількісних показників заочної педагогічної освіти, підсиленням її практичної спрямованості, обумовлених післявоєнною відбудовою, науково-технічним прогресом та зростанням потреби у висококваліфікованих спеціалістах.

ІІ етап (1966–1984 рр.) – передбачав удосконалення змісту професійної підготовки вчителів у системі заочного навчання з урахуванням новітніх досягнень науки й техніки, загальну педагогізацію навчального процесу, покращення навчально-методичного забезпечення та підвищення якості підготовки студентів-заочників;

ІІІ етап (1985–1990 рр.) – розгортався в умовах реформування освіти й пов’язаний із процесами децентралізації й демократизації, розширенням прав вищих навчальних закладів, наданням академічної свободи у виборі форм і методів роботи з метою підвищення ефективності навчання студентів-заочників.

5. У дослідженні розкрито в історичній динаміці особливості навчально-екзаменаційних сесій як однієї з найважливіших форм організації навчального процесу на заочних відділах у 50–80-х рр. ХХ ст.

На першому з виокремлених нами етапів (1950–1965 рр.) гостро відчувались недоліки в організації сесійної роботи (незадовільне матеріально-технічне й кадрове забезпечення, недисциплінованість

викладачів, безвідповідальність адміністрації навчальних закладів щодо заочної освіти, слабкий контроль за роботою заочних відділів із боку керівних органів народної освіти). Особливості цього етапу виявились у набутті сесійною роботою організаційного оформлення, зміні номенклатури спеціальностей, навчальних планів для заочників, появі нових навчальних дисциплін, перегляді та оновленні їх навчально-методичного забезпечення, намаганні підвищити якість проведення навчально-екзаменаційних сесій.

Розвиток сесійної роботи на другому етапі (1966–1984 рр.) характеризували тенденції до вдосконалення організації навчально-екзаменаційних сесій, перегляду змісту навчальних програм, тематики контрольних і курсових робіт, покращення методики проведення навчальних занять, застосування технічних засобів навчання; удосконалення психолого-педагогічної підготовки студентів-заочників; підсилення політичного та ідеологічного впливу на навчально-виховний процес у період навчально-екзаменаційних сесій; зміцнення зв’язків педагогічних інститутів із органами народної освіти, школами.

На третьому етапі (1985–1990 рр.) провідною була тенденція до децентралізації та демократизації системи освіти, надання академічної свободи вищим навчальним закладам у виборі змісту, форм та методів роботи, що позначилось на змісті й організації навчально-екзаменаційних сесій і стало підгрунтям для суттєвих трансформацій заочного навчання майбутніх вчителів у пострадянський період.

6. Встановлено, що важливою складовою заочної педагогічної освіти в Україні у 50–80-ті роки XX ст. були навчальні практики та самостійна робота студентів-заочників. У 1950–1965 рр. в їх організації провідне значення мала тенденція до усунення існуючих недоліків та підсилення ролі різних видів практик, самостійної роботи в міжсесійний період у професійній підготовці майбутніх учителів. У зв’язку з цим вносились зміни в зміст практик, поліпшувалась організацію їх проведення, підвищувались вимоги до звітності практикантів, удосконалювалась робота консультаційних пунктів,

поліпшувалось навчально-методичне забезпечення навчального процесу. У 1966–1984 рр. помітними були тенденції до нормативного забезпечення цих видів навчальної діяльності, використання диференційованого й індивідуального підходів у процесі організації та проведення практик, посилення психолого-педагогічної підготовки, удосконалення існуючих і введення нових форм організації самостійної роботи та контролю за нею, створення системи навчально-методичного забезпечення навчальної роботи заочників у міжсесійний період. Серед особливостей організації практик та самостійної роботи студентів у 1985–1990 рр. слід відмітити спробу підсилення практичної підготовки студентів-заочників, підвищення ролі самостійної роботи в професійній підготовці в контексті освітніх реформ, децентралізації та демократизації освітньої освіти. На цьому етапі виявилось також скептичне відношення до заочної освіти й декларативність та низька результативність реформаторських заходів.

7. Дослідженням доведено, що популярність, затребуваність, наукова обґрунтованість і нормативно-законодавча визначеність заочної педагогічної освіти в Україні не залишає підстав для сумнівів у доцільності її подальшого існування. Історико-педагогічний досвід розвитку заочної педагогічної освіти в Україні в 50–80-х роках XX ст., безперечно, може бути використаний для її вдосконалення в сучасних умовах. З огляду на перспективи розвитку заочної педагогічної освіти, серед основних шляхів використання історико-педагогічного досвіду вважаємо за потрібне звернути увагу на такі:

– однією з умов ефективності заочного навчання є забезпечення постійного зв'язку заочників із навчальним закладом, допомога й контроль за їх роботою в міжсесійний період. У досліджуваний період цей зв’язок підтримували навчально-консультаційні пункти. Із урахуванням сучасної інформаційної ситуації є можливість реалізації функцій навчально-консультаційних пунктів за допомогою технологій дистанційного навчання. У той же час, повноцінна освіта не можлива без безпосереднього зв’язку

викладача і студента, тому навчально-екзаменаційні сесії не втрачають своєї актуальності й важливості;

– придатним до творчого використання є історико-педагогічний досвід ефективного та об’єктивного відбору майбутніх педагогів на засадах диференційованого підходу до абітурієнтів із урахуванням їх віку, наявної освіти, досвіду й місця роботи тощо;

– заслуговує на увагу досвід написання диктантів та контрольних робіт з української мови протягом навчання для підвищення грамотності майбутніх учителів, оскільки грамотність сучасних студентів-заочників педагогічних навчальних закладів не завжди відповідає бажаному рівню:

– в умовах компетентнісного підходу до підготовки вчителів на заочній формі постає необхідність перегляду змісту практичної складової навчання. З огляду на це в нагоді може стати історико-педагогічний досвід диференційованого й індивідуального підходів до студентів-заочників педагогічних навчальних закладів у період проходження практики. Доцільною на сучасному етапі є можливість розподілу студентів-практикантів на категорії залежно від місця, досвіду роботи, отриманої раніше освіти, яка повинна бути зафіксована у відповідних нормативних документах;

– важливою складовою вдосконалення організації підготовки вчителів в умовах заочного навчання завжди була й залишається налагоджена співпраця закладу освіти, органу управління та школи. Тому доцільним було б використання надбань минулого для забезпечення тісної взаємодії цих структур із метою підвищення якості освітнього процесу на заочних відділах, координації питань щодо формування державного замовлення і працевлаштування випускників-заочників;

– неприйнятним слід вважати політизацію та ідеологізацію заочної педагогічної освіти в сучасній Україні, оскільки використання закладів освіти як інструментів політичного впливу призводить до деформації і зниження якості професійної підготовки.

Проведене дослідження є однією зі спроб цілісного вивчення особливостей і тенденцій розвитку заочної педагогічної освіти Україні у 50–80-х рр. XX ст. й не претендує на вичерпний аналіз проблеми. Перспективними напрямками подальшого дослідження, на наш погляд, є історико-педагогічний аналіз розвитку заочної педагогічної освіти в інші історичні періоди і, на цій основі, обгрунтування нових перспективних шляхів її вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1 Абдуллина О. А., Загрязкина Н. Н. Педагогическая практика студентов : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Просвещение, 1989. 175 с.

2. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: для пед. спец. высш. учеб. заведений. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Просвещение, 1990. с. 40–141.

3. Авдеєнко А. П., Дементій Л. В. Організація самостійної роботи студентів. *Проблеми освіти : науково-методичний збірник.* 2002. № 27. 246 с.

4. Адаменко О. В. Методологія формування джерельної бази історико-педагогічного дослідження. *Педагогічний дискурс :* зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. Хмельницький : ХГПА, 2013. С. 10–14.

5. Александрова Н. А. Организация самостоятельной образовательной деятельности студентов-заочников педагогического вуза на основе технологий дистанционного обучения : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Пенза, 2008. 20 с.

6. Алпатов Н. И. О методической подготовке студентов педагогических институтов. *Советская педагогика.* 1961. Вып. 12. С. 95–103.

7. Андреев И. И. К вопросу об учебно-полевой практике на заочном отделении педвуза. *Школа и производство*. 1960. Вып. 1. С. 70–71.

8. Андрієвський Б. М. Комплексний аналіз структури педагогічних кадрів при обчисленні їх перспективної потреби. *Радянська школа.* 1973. № 8. С. 97–101.

9. Андрієвський Б. М. Питання забезпечення загальноосвітніх шкіл педагогічними кадрами. *Радянська школа.* 1978. № 10. С. 100–102.

10. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : навч. посібник. К. : Либідь, 2006. 422 с.

11. Баран В. К. Даниленко В. М. .Україна в умовах системної кризи (1946–1980-ті рр.). К. : Альтернативи, 1999. 304 с.

12. Бойко М. Ф. Педвуз і підготовка вчительських кадрів. *Радянська школа.* 1978. № 1 С. 91–97.

13. Бойко М. Ф. Підвищення кваліфікації педагогічних кадрів – важливе завдання відділів народної освіти. *Радянська школа.* 1961. № 8. С. 69–75.

14. Бойко М. Ф. Предмет педагогіки вищої школи і вечірня форма навчання. *Проблеми вищої школи.* 1972. Вип. 10. С. 82–86.

15. Бойко О. Д. Історія України : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів, 3-тє вид., виправл. та доп. Київ : Академвидав, 2005. 688 с.

16. Бондар А. Д. Завдання педагогіки вищої школи в світлі рішень XXIV з'їзду КПРС і XXIV з'їзду КП України. *Вища і середня педагогічна освіта.* 1973. Вип. 6. С.3–12.

17. Бондар А. Д. З історії розвитку народної освіти в Україні за роки радянської влади. *Український історичний журнал.* 1967. № 11. С. 23–32.

18. Браницький В. О. Вища педагогічна освіта на Україні в роки семирічки. *Український історичний журнал*. 1967. № 5. С. 38–46.

19. Браницький В. О. Комплектування вищої педагогічної школи України студентами в 1959–1965 рр. *Український історичний журнал*. 1969. № 4. С. 90–91.

20. Брехунець Н. С. Етапи формування історичних знань про функціонування вищої освіти в Україні в 50–80 рр. XX ст. *Наукові записки з української історії*: зб. наук. ст. 2012. Вип. № 2. С. 395–402.

21. Булынин А. М. Эволюция ценностей высшего педагогического образования: историко-теоретический аспект : дис. … докт. пед..наук : 13.00.01. Москва, 1998. 331 с.

22. Буряк В. Самостоятельная работа учащихся. Москва : Просвещение, 1984. 64 с.

23. Бык И. Проблемы организации и эффективности научной деятельности в вузах. К. : Вища шк., 1982. 255 с.

24. Быкова Н. Н. Совершенствование заочного обучения в высшей школе средствами открытого образования : дис. … канд. пед. наук : 13.00.08. Санкт-Петербург, 2006. 183 с.

25. В украинских школах дефицит педагогов URL : https://kp.ua/life/512459-v-ukraynskykh-shkolakh-defytsyt-pedahohov

26. Васильчук Т. В. Відновлення вищої педагогічної освіти Української РСР після Великої Вітчизняної війни. URL : http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/16/16/vasilchuk.pdf

27. Ваховський Л. Ц., Бочарова О. А. Тіньова освіта в Україні та проблема рівності освітніх можливостей. *Науковий вісник Донбасу*. 2018. № 1–2 (37–38).

28. Ваховський Л. Ц. Методологічний потенціал інтерпретації в історико-педагогічному дослідженні. *Освіта та педагогічна наука*. 2018. № 1 (168). С. 76–84.

29. Ваховський Л. Ц. Репрезентативність джерельної бази історико-педагогіного дослідження. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2015. С. 264–271.

30. Величні перспективи розвитку народної освіти в шостій п’ятирічці. *Радянська школа.* 1956. № 2. С.3–10.

31. Вечер В. Л. Заочна школа майбутніх вихователів. *Радянська школа.* 1971. № 10. С. 45–46.

32. Вєнцева О. Н. Особливості реорганізації структури вищої педагогічної освіти України в післявоєнний період URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pednauk_2014_1_8.pdf

33. Виконання плану по народній освіті у 1950 р. та планові завдання на 1951 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 898. Арк. 228–235.

34. Вказівки про рецензування контрольних робіт заочників педагогічних училищ (1965 р.). *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 4630. Арк. 178–181.

35. Высшая школа Украинской ССР за 50 лет : в двух частях (1917–1967 гг.). Ч. 2. (1945–1967) (на украинском языке) / Під ред. Р. С. Ніконова, Ф. Я. Горовського. К. : Вид. Київського університету, 1968. 539 с.

36. Высшая школа. Сборник основных постановлений, приказов и инструкций. Ч. 2 / Под ред. Е. И. Войленко. Москва : Высш. шк., 1965. 355 с.

37. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія та історія. К., 1995. 289 с.

38. Гейхман В. Пільги працюючим студентам та учням. *Радянське право.* 1965. № 2. С. 89–93.

39. Глузман А. В. Тенденции развития университетского педагогического образования в Украине : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Институт педагогики и психологии профессионального образования АПН Украины. К., 1997. 479 с.

40. Голубнича Л. О. Педагогічна історіографія: теоретичні аспекти // *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах:* зб. наук. праць. Запоріжжя, 2012. Вип. 27 (80). С. 120–128.

41. Голубнича Л. О. Писемні джерела педагогічної історіографії: питання класифікації. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Педагогічні науки.* Умань, 2015. Ч. 1. С. 86–93.

42. Гольденберг Д. М. Готуємо собі зміну. *Радянська школа.* 1971. № 10. С. 44–45.

43. Гольдін Ф. Л. Не забувати про заочників. *Українська мова і література в школі*. 1964. № 10. С.75–77.

44. Гора О. Т. Навчально-виховна робота зі студентами-заочниками. *Радянська школа.* 1962. № 11. С. 78–82.

45. Горохов В. А., Коханова Л. А. Основы непрерывного образования в СССР : монографія. М. : Высшая школа, 1987. 356 с.

46. Грицюк Б. А. Деякі залежності тривалості навчання студентів-заочників. *Радянська школа.* 1976. № 9. С. 101–103.

47. Грицюк Б. А. Критерії учбового навантаження студентів денної та заочної форми навчання. *Радянська школа.* 1976. № 5. С. 89–94.

48. Грицюк Б. А. Совершенствование организации заочного обучения в педагогических институтах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. К., 1977. 238 с.

49. Грицюк Л. К., Сірук М. В. Організація самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищого навчального закладу. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки.* 2011. Вип. 17. С. 9–14. URL : http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/1010/3/Gritsyuk.pdf.

50. Грищенко М. М. Підготовка педагогічних кадрів в університетах. *Радянська школа.* 1969. № 8. С. 71–77.

51. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. К. : АПН, 2002. 232 с.

52. Давыдова Л. П. Организация самостоятельной работы студентов-заочников младших курсов. : дис. … канд. пед. наук : 13.00.01. М., 1985. 212 с.

53. Дацько Ю. Роль педагогічної практики у професійній підготовці майбутнього вчителя іноземної мови. *Вісник Львівського університету. Іноземні мови.* Львів, 2009. Вип. 16. С. 199–206.

54. XX з'їзд КПРС і завдання дальшого розвитку народної освіти та педагогічної науки. *Радянська школа.* 1956. № 4. С.1–16.

55. Демидчик Г. С., Мироновська Л. М. Педагогічна практика як складова професійного становлення майбутнього вчителя. *Вісник*

Глухівського державного педагогічного університету. Педагогічні науки. Глухів. 2009. Вип. 13. С. 181–185.

56. Дем'яненко Н. М., Бойко А. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя: історія, сучасний стан, перспективи. К. : ІСДО, 1996. 217 с.

57. Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в історії вищої школи України (XIX – перша чверть XX ст.) : автореф. дис. … докт. пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. К., 1999. 50 с.

58. Директивні вказівки директорам педагогічних інститутів (1959). *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2082. Арк. 167–168.

59. Директивні вказівки директорам педагогічних інститутів (1965 р.). *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп.15. Спр. 1855. Арк. 123.

60. Директивні вказівки завідувачам обласними відділами народної освіти та ректорам педагогічних інститутів УРСР (1963). *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 3760. Арк. 53.

61. Директивні вказівки ректорам педагогічних інститутів УРСР (1963). *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15, Спр. 3760. Арк. 111–112.

62. Директивні вказівки ректорам педагогічних інститутів (1964 р.). *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 4160. Арк. 145.

63. Доповідна записка «Про підсумки дискусії, проведеної газетою «Радянська освіта» з питань заочного навчання вчителів». *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 899. Арк. 239–247.

64. Доповідна записка «Про підсумки роботи заочних відділів педагогічних ВНЗ за 1951–1952 н.р.». *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1075. Арк. 151–166.

65. Доповідна записка «Про стан і заходи поліпшення підготовки вчительських кадрів для шкіл УРСР на 1957–1958 н. р.». *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2755. Арк. 33–46.

66. Доповідна записка «Про становище і заходи щодо покращення підготовки вчителів в УРСР 1961–1962 н. р.». *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 3365. Арк. 32–46.

67. Доповідна записка «Про стан підготовки учительських кадрів у педагогічних навчальних закладах республіки» (1959 р.). *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2521. Арк. 105–108.

68. Доповідна записка «Про хід виконання закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в УРСР». *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2521. Арк. 109–116.

69. Дубасенюк О. А. Дослідження ефективності професійної підготовки студентів заочної форми навчання у процесі вивчення педагогічних дисциплін *Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: зб. наук. праць.* Вип. 2. Ч. 2. / за ред. М. М. Козяра, Н. Г. Ничкало. Львів : ЛДУ БЖД, 2009. С. 204–208.

70. Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР». *Радянська школа.* 1959. № 5. С.3–19.

71. Закон СССР «Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР» от 24

декабря 1958 г. URL : http://intellect-invest.org.ua/rus/social_history_pedagogical_official_ documents/ .

72. Закон України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 р. № 1556-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

73. Закон УРСР «Про народну освіту». *Радянська школа*. 1974. № 8. С. 2–18.

74. Заочна педагогічна освіта: збірник методичних матеріалів з досвіду роботи заочних відділів педагогічних інститутів. К. : «Радянська школа», 1959. Вип. 3. 91 с.

75. Заочна педагогічна освіта: збірник методичних матеріалів. К.: «Радянська школа», 1959. Вип. 2. 104 с.

76. Заочна педагогічна освіта: збірник методичних матеріалів. К.: «Радянська школа», 1969. Вип. 8. 95 с.

77. Заочна педагогічна освіта: збірник методичних матеріалів. 1971. К. : «Вища школа», 1971. Вип. 9. 66 с.

78. Заочна педагогічна освіта: збірник методичних матеріалів. 1971. К. : «Вища школа», 1971. Вип. 10. 100 с.

79. Заочна педагогічна освіта: з досвіду роботи заочних відділів педагогічних інститутів. К. : «Радянська школа», 1957. Вип. 1. 71 с.

80. Заочна педагогічна освіта: з досвіду роботи заочного відділу Черкаського педагогічного інституту К. , 1958. Вип. 4. 116 с.

81. Заремба К. А. Спільна робота облвно та педвузів по організації заочної освіти вчителів. *Радянська школа*. 1971. № 9. С. 95–98.

82. Затверджені навчальні програми педагогічних училищ на 1952 рік. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1123. Арк. 1–97.

83. Захарова Е. Б. История развития учебно-методического обеспечения высшего заочного педагогического образования в СССР: 50–80 гг. XX в. : дис. … канд. пед. наук : 13.00.01. Москва, 2003. 227 с.

84. Зведений звіт вузів (заочні відділи) на початок 1950–1951 н. р., форма 79-КВ. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 795 Арк. 6–11.

85. Зведений звіт заочних відділів педагогічних інститутів на початок 1958–1959 н. р., форма. 3-НК. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2485. Арк. 1–9.

86. Зведений звіт заочних відділів педагогічних училищ за 1958–1959 н. р., форма 2-НК. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2489. Арк. 2–6.

87. Зведений звіт педагогічних училищ (заочні відділи) про підготовку спеціалістів на початок 1950–1951 н. р., форма 79-КТ. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 800. Арк. 2–5.

88. Зведені статистичні звіти Міністерства УРСР за 1980 р. (форма 1-НК, 2-НК, 3-НК, 4-НК). *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 9069. Арк. 7–13.

89. Золотухіна С. Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу (історико-педагогічний аспект). Харків : Основа, 2007. 184 с.

90. Ібрагімов Т. Ш. Дидактичні основи модульно-рейтингової системи оцінювання навчальних досягнень студентів заочної форми навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. К. , 2009. 20 с.

91. Івашина Г. З. 50 років системи педагогічної освіти Української РСР. *Початкова школа.* 1971. № 12. С. 1–5.

92. Івашина Г. З. Жовтень і педагогічна освіта в Українській РСР. *Радянська школа.* 1977. № 12. С. 1–6.

93. Івашина Г. З. Створення заочної педагогічної освіти в Українській РСР. *Вища і середня педагогічна освіта.* 1968. Вип.2. С. 98–106.

94. Інструкція про організацію і проведення педагогічної практики в педагогічних інститутах Міністерства освіти УРСР (1965 р.). *ЦДАВО України*

(Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 4630. Арк.64–86.

95. Інформації та доповідні записки обкомів КП України, Міністерства просвіти та обласних відділів народної освіти про роботу шкіл-інтернатів 29 травня – 4 жовтня 1956 р. *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 73. Спр. 706. Арк. 13.

96. Історія педагогіки: навч. посібник для пед. інститутів / За ред. М. С. Гриценка. К.: Вища школа, 1973. 448 с.

97. Кадемія М. Ю., Уманець В.О. Дистанційне навчання у віртуальному університеті як спосіб доступу до якісної освіти. *Відкрите освітнє середовище сучасного університету.* № 2. 2016. С. 192–198.

98. Калинкин Е. В. Высшая школа в системе непрерывного образования. Москва: Высшая школа, 1990. 142 с.

99. Капелюшний І. В. Психолого-педагогічна підготовка студентів-заочників. *Радянська школа.* 1974. № 6. С. 99–103.

100. Ключникова П. О. Проблеми вищої педагогічної освіти . *Проблеми вищої школи.* 1971. Вип. 8. С. 137–143.

101. Кобзарєва Т. І. Вища заочна педагогічна освіта на Україні. *Радянська школа.* 1980. № 2. С .80–83.

102. Кобзарєва Т. І. Деякі питання організації навчально-виховного процесу в системі заочної освіти. *Радянська школа*. 1973. № 5. С. 86–91.

103. Кобзарєва Т. І. Ідейне виховання студентів-заочників. *Радянська школа.* 1977. № 6. С. 105–108.

104. Кобзарєва Т. І. Педагогічна спрямованість навчального процесу в системі заочного навчання. *Радянська школа.* 1974. № 9. С. 85–89.

105. Кобзарева Т. И. Развитие высшего заочного педагогического образования в Украинской ССР (1928-1975 гг.) : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.01. К., 1977. 22с.

106. Кобрій О. М., Брода М. В. Розвиток ідеї демократизації змісту педагогічної освіти вчителя впродовж другої половини XX ст. *Науковий*

вісник Ужгородського національного університету:серія педагогіка, соціальна робота. 2014. Вип. 30 С. 57–59.

107. Ковпак О.С. Забезпечення якості заочної педагогічної освіти в Україні (70–80-ті рр. ХХ ст.). *Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення : міжнародна науково-практична конференція*. К., 2017. С. 24–26.

108. Ковпак О. С. Заочна форма навчання в системі педагогічної освіти в Україні (50–80-ті рр. ХХ ст.). *Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах : матеріали всеукр. наук. конф*. Дніпропетровськ. 2016. Ч. 1 С. 162–164.

109. Ковпак О. С. Історіографія та джерельна база розвитку заочної педагогічної освіти в Україні 50–80-х рр. ХХ ст. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: педагогічні науки*. 2016. № 1 (298). Ч. 1. С. 32–41.

110. Ковпак О. С. Організація роботи зі студентами під час навчально-екзаменаційних сесій у системі заочної педагогічної освіти в Україні (50–70-ті рр. ХХ ст.) *Інноваційна педагогіка.* 2019. № 11. Т. 1. С. 39–43.

111. Ковпак О. С. Основні етапи розвитку заочної педагогічної освіти в Україні (50–80-ті рр. ХХ ст.). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: педагогічні науки.* 2017. № 1 (306). Ч. 3. С. 251–260.

112. Ковпак О. С. Особливості організації і проведення практики студентів-заочників педагогічних навчальних закладів України в 60-х рр. ХХ ст. *Інноваційна педагогіка.* 2019 № 10. Т. 1. С. 35–39.

113. Ковпак О. С. Особливості організації самостійної роботи студентів-заочників педагогічних закладів освіти в Україні (50–70-ті рр. ХХ ст.). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: педагогічні науки*. 2019. № 1 (324). Ч. 2. С. 17–29.

114. Ковпак О. С. Особливості розвитку заочної педагогічної освіти у 50-х рр. XX ст. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики : матеріали всеукр. наук. конф*. Дніпро. 2016. С. 67–68.

115. Ковпак О. С. Соціально-історичний контекст розвитку заочної педагогічної освіти в Україні в 60-х рр. XX ст. *Inovatívny výskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce : Medzinárodná vedecko-praktická konferencia*. Sládkovičovo, Slovak Republic, 2017. С. 21–23.

116. Ковпак О. С. Соціально-історичні передумови розвитку заочної педагогічної освіти в Україні (50–80-ті рр. XX ст.). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: педагогічні науки*. 2016. № 6 (303). Ч. 1. С. 159–166.

117. Когут С. Я. Професійна педагогічна освіта у дослідженнях вчених України. URL : http://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/802/Kohut_Profesiyna%20pedahohichna%20osvita.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

118. Колосова К. А. Освіту працюючої молоді – на вищий рівень. *Радянська школа.* 1961. № 1. С. 3–6.

119. Коляска І. Освіта в радянській Україні. Мюнхен, 1970. 246 с.

120. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1971) 8-е изд., доп. и испр Т. 7. 1955–1959. / Под общ. ред. П. Н. Федосеева, К. У. Черненко. М. : Политиздат, 1971. 558 с.

121. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986) 9-е изд., доп. и испр. Т. 9. 1956–1960 / Под общ. ред. А. Г. Егорова, К. М. Боголюбова. М. : Политиздат, 1986. 574 с.

122. Коновалов В. П. Використання технічних засобів на консультпунктах у міжсесійний період. *Заочна педагогічна освіта*: збірник методичних матеріалів. К. : «Радянська школа», 1969. Вип. 8. С. 86–90.

123. Концепція розвитку педагогічної освіти від 16 липня 2018 р. № 776. URL : https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti

124. Коротенко Н. М. Університетська освіта в радянській Україні автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. К. , 2010. 19 с.

125. Кравець В. Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва : навч. посібник. Тернопіль, 1996. 436 с.

126. Кулик І. О. Педагогічна історіографія – новаційний напрямок історико-педагогічних досліджень. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка*. *Педагогічні науки.* Чернігів, 2010. С. 169–171.

127. Куцаєва Т. О. Розвиток вищої освіти в УРСР (1965-1985 рр.) : автореф. дис. … канд. істор. наук : 07.00.01. К., 2007. 22 с.

128. Лазарев В. Н. Высшее педагогическое образование без отрыва от основной деятельности: история, современное состояние : дис. … доктора пед. наук : 13.00.01. Москва, 2004. 365 с.

129. Левківський М. В. Історія педагогіки : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 360 с.

130. Левківський М. В., Микитюк О. М. Історія педагогіки : навчальний посібник. Харків : ОВС, 2002. 240 с.

131. Левченко І. П. Спільна робота педвузу і відділів народної освіти по керівництву заочним навчанням учителів. *Радянська школа.* 1972. № 11. С. 95–97.

132. Лисенко О.І. Педагогічна практика як мотивація до майбутньої професії. . URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/4813/1/Lysenko.pdf

133. Лист заступника міністра освіти УРСР А. Алексюка ректорам педагогічних інститутів та завідуючим обласними відділами народної освіти від 15 березня 1971 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 7902 Арк. 45.

134. Лист заступника міністра освіти УРСР А. Алексюка ректорам педагогічних інститутів та завідуючим обласними відділами народної освіти від 5 квітня 1971 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр.7902. Арк. 50

135. Лист заступника Міністра освіти УРСР директорам педагогічних інститутів від 5 червня 1955 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166, Оп. 15, Спр. 1656. Арк. 78.

136. Лист заступника міністра освіти УРСР О. Завало завідуючим обласними відділами народної освіти. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф.166. Оп.15. Спр. 2082 Арк. 169.

137. Лист заступника Міністра освіти УРСР О. Русько завідуючим обласними відділами народної освіти від 23 травня 1956 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166, Оп. 15, Спр. 1855. Арк. 193–194.

138. Лист заступника Міністра освіти УРСР О. Русько завідуючим обласними відділами народної освіти та директорам педагогічних інститутів від 22 березня 1956 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф.166. Оп. 15. Спр. 1855. Арк. 40–42.

139. Лист заступника міністра освіти УРСР О. Русько завідуючим обласними відділами народної освіти та директорам педагогічних інститутів. від 18 травня 1957 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф.166. Оп.15. Спр.2082. Арк. 136–137.

140. Лист заступника міністра освіти УРСР Ф. Овчаренка завідуючим обласними відділами народної освіти та директорам педагогічних інститутів. вд 13 травня 1957 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2082. Арк. 131.

141. Лист Міністра освіти УРСР А. Бондаря першому заступнику голови Ради Міністрів Української РСР від 18 серпня 1964 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 4161. Арк. 41.

142. Лісовий Т. Г. Завершення переходу до загальної середньої освіти – вважливе завдання місцевих Рад. *Радянська школа.*1971. № 11. С.7–12.

143. Лобунець В. І. Особливості організації самостійної роботи студентів при заочному та вечірньому навчанні. *Проблеми вищої школи.* 1970 р. Вип. 3. С. 67–71.

144. Любар О. О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д. Т. Історія української педагогіки / за ред. М. Г.Стельмаховича. Київ : ІЗМН, 1998. 356 с.

145. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української школи і педагогіки : навчальний посібник. Київ : Знання, 2006. 447 с.

146. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.) / за ред. В. І. Лугового. Київ : Либідь, 1992. 195 с.

147. Максимов Н. Учебно-методические объединения вузов в системе управления высшей школой. *Высшее образование в России.* 2007. № 10. С. 17-25. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/uchebno-metodicheskie-obedineniya-vuzov-v-sisteme-upravleniya-vysshey-shkoloy

148. Маринич О. М. Завдання шкіл та органів народної освіти у новій п’ятирічці. *Радянська школа.* 1971. № 9. С. 1–12.

149. Маркова А. С. Организационно-педагогические условия совершенствования высшего заочного педагогического образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Якутск, 2000. 167 с.

150. Мартіросян О. І. Розвиток освіти дорослих в Україні від 1870 р. XIX ст. до 1958 р. XX ст. (етапи реформування та подальшого розвитку). *Імідж сучасного педагога.* 2010. № 1 С. 44–48.

151. Матеріали до довідки Міністерства освіти УРСР про стан виконання постанови XXI з’їзду КП України. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп.15. Спр. 2755. Арк. 15–20.

152. Машкіна Л. А., Казакова Н. В. Організація педагогічної практики студентів у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії: історія та сучасність. *Педагогічний дискурс.* Хмельницький. 2017. Вип. 23. С. 90–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/0peddysk_2017_23_20.

153. Михайленко Л. Ф. З історії методичної підготовки вчителя математики на заочному відділенні педагогічного ВНЗ. Вісн. *Житомир. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка.* Житомир, 2003. Вип. 13. С. 201–204.

154. Москаль Ю. В. Світові тенденції розвитку заочної та дистанційної вищої освіти. *Психологія і суспільство*. 2008. № 3. С. 116-122. URL : http://journals.uran.ua/index.php/1810-2131/article/view/122959/117678

155. Муравьева Н. В. Самостоятельная работа студентов в условиях информационно-обучающей среды : дис.. канд. … пед. наук : 13.00.08. Челябинск, 2013. 205 с.

156. Навчальні плани педагогічних вузів на 1952 рік. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп .15. Спр. 1121. Арк. 1–21.

157. Навчальні плани педагогічних інститутів на 1955 рік. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1657. Арк. 1–112.

158. Навчальні плани педагогічних інститутів на 1964 рік затверджені Міністерством освіти УРСР. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 4162. Арк. 1–30.

159. Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1956 рік. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1857. Арк. 1–105.

160. Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1959 рік. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф.166. Оп.15. Спр. 2523. Арк. 1–36.

161. Надкернична Л. Організація педагогічної практики майбутніх учителів: результати експериментального дослідження. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2012. № 2. С. 74–81

162. Назарко І. С. Використання засобів дистанційної освіти для підвищення ефективності навчального процесу у ВНЗ. URL : http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/17337/1/konferencija_.pdf

163. Народное образование в СССР / под. ред. М. А. Прокофьева. М. : Педагогика, 1967. 73 с.

164. Народное образование в СССР. Сборник нормативных актов. / Сост. : Голубева Н.Е.; Спец. науч. ред. : Павлищев К.С. Москва.: Юрид. лит., 1987. 336 с.

165. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті URL :http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/3438/1/natsionalna %20doktryna.pdf.

166. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013). URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013

167. Нестеренко В.В. Індивідуалізація самостійної роботи студентів заочної форми навчання. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua /doc/2011/8_2011/29.pdf

168. Нестеренко В. В. Передумови виникнення і розвитку заочної форми навчання. *Педагогічні науки : зб. наук. пр. Херсон. держ. пед. ун-т.* Херсон, 2014. Вип. 64. С. 21–27.

169. Нестеренко В. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти в системі заочного навчання: теоретико-методологічний аспект. Одеса : Лерадрук, 2012. 219 с.

170. Нестеренко В. В. Розвиток заочної форми навчання в системі вітчизняної вищої педагогічної освіти. Н*аук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту. Педагогіка*. 2011. № 2. С. 12–18.

171. Ничкало Н.Г. Підготовку педагогічних кадрів – на рівень сучасних вимог. *Радянська школа*. 1987. № 6. С.3–9.

172. Новітня історія України. 1914-2008 рр. : навч. посібник. / К. К. Кондратюк, Г. А. Бондар, В. М. Качмар, В. Є. Голубко. Київ. : Знання, 2011. 535 с.

173. Новітня історія України (1900-2000) : підручник / А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. П. Дрожжин та ін. – К. : Вища шк., 2000. 663 с.

174. Об изменении срока обучения в средних общеобразовательных трудовых политехнических школах с производственным обучением. Постановление ЦК КПСС и Совета министров СССР. 10 августа 1964 года. *Народное образование в СССР*. М. : Педагогика, 1974. С. 218.

175. Об организации школ интернатов. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР. 15 сентября 1956 г. *Народное образование в СССР : Сб. докум. 1917–1973 гг.* М. : Педагогика, 1974. С. 247–249.

176. Овчаренко Ф. Г. Контроль і керівництво ректорату за станом навчально-виховної роботи з студентами-заочниками. *Заочна педагогічна* освіта: збірник методичних матеріалів. Київ : «Вища школа», 1971. Вип. 10. С. 19–27.

177. Олексюк О. Є. Вплив педагогічної практики на активізацію пізнавальної діяльності студентів. *Наукові праці. Педагогічні науки* : науково-методичний журнал. Миколаїв : Видавництво МДГУ ім. Петра Могили, 2005. Том 42. Вип. 29. С. 39–43.

178. О реформе общеобразовательной и профессиональной школы : Сб. документов и материалов. М. : Политиздат, 1984. 112 с.

179. Орлов Н. Н.,. Худякова Р. М. Анализ успеваемости студентов, обучающихся без отрыва от производства. *Проблемы высшей школы.* 1977. Вип. 28. С. 87–92.

180. Основні документи про школу / Упоряд. Є. С. Березняк. К. : Рад. шк., 1982. 399 с

181. О частичном изменении трудовой подготовки в средней общеобразовательной школе. Постановление ЦК КПСС и Совета министров

СССР. 23 февраля 1966 года. *Народное образование в СССР*. М. : Педагогика, 1974. С. 219.

182. Очерки истории школы и педагоггической мысли народов СССР (1941-1961 гг.) / Под. ред. Ф. Г. Паначина, М. Н. Колмаковой З. И. Равкина. М. , 1988.

183. Панасенко Е. А. Історико-педагогічне дослідження: обґрунтування системи методологічних підходів. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2018.

184. Панасенко Е. А. Концепція історико-педагогічного дослідження: методологічний аналіз. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр*. / К. Ун-т ім. Б.Грінченка / редкол. Огнев'юк В. О, Хорунжа Л. Л. К. Ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. № 25. С. 11–15.

185. Панасенко Е., Кучков В. Історико-педагогічне дослідження: сутність, принципи та класифікація джерельної бази. *Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр*. / за заг. ред. С. А. Саяпіної. Слов'янськ : ДВНЗ «ДДПУ», 2019. Вип. 4(96). С. 113–125

186. Панченко Л. Ф. Педагогічна практика – запорука успіху майбутньої професії. URL : http://archive.ws-conference.com/wp-content/uploads/1002.pdf

187. Підвищення своєї кваліфікації – обов'язок кожного вчителя. *Радянська школа.* 1961. № 2. С. 3–9.

188. Пітов В. Поєднання навчання з працею – вірний шлях поліпшення підготовки спеціалістів. *Комуніст України.* 1961. № 3.С. 34–42.

189. Поліпшити професійну підготовку в педвузах. *Радянська школа.* 1971. Вип. 7. С. 1–6.

190. Положение о заочном отделении при педагогическом (учительском) институте от 20 апреля 1946 г. Заочное педагогическое образование. *Сборник руководящих и инструктивных материалов*. 2-е издание. 1955. С. 12–14.

191. Положение о консультационных пунктах для студентов-заочников педагогических (учительских) институтов (утверждено приказом по Наркомпросу РСФСР от 6.03. 1944 № 158. Заочное педагогическое образование. *Сборник руководящих и инструктивных материалов.* 2-е издание. М. : «Учпедигиз», 1955. С.15-16.

192. Постанова Верховної Ради УРСР «Про хід виконання Закону про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР». *Радянська школа*. 1962. № 7. С. 3–9

193. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2013 р. № 363 «Про затвердження Порядку розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/363-2013-%D0%BF

194. Постанова колегії Міністерства освіти УРСР від 24 квітня 1951 р. «Про стан заочного навчання вчителів Дрогобицької області». *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 899. Арк. 105–111.

195. Постанова «Про стан народної освіти і заходи по дальшому вдосконаленню загальної середньої, професійно-технічної, середньої спеціальної і вищої освіти в СРСР». *Радянська школа.* 1973. № 9. С.1–3.

196. Постанова ЦК КПУ і Ради Міністрів Української РСР від 10 липня 1984р. № 281. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP840281.html

197. Постановление Верховного совета СССР от 12 апреля 1984 г. «Об основных направлениях реформы общеобразовательной и профессиональной школы». URL : http://www.economics.kiev. ua/download/ZakonySSSR/ data02/ tex12897.htm

198. Постановление Минвуза СССР от 13.06.1986 № 446 «Об утверждении Инструкции по педагогической практике студентов государственных университетов» URL : http://www.libussr.ru/ doc_ussr/usr_13358.htm

199. Постановление пленума научно-методического совета при министре высшего образования СССР «О мероприятиях по улучшению учебно-методической работы в заочных высших учебных заведениях. Заочное педагогическое образование. Сборник руководящих и инструктивных материалов. 2-е издание. М. : «Учпедигиз», 1955. С. 52–56.

200. Постановление СНК СССР от 29 августа 1938 г. № 951 «О высшем заочном обучении». URL : http://base.consultant.ru/cons/cgi/online. cgi?base=ESU&frame=1&n=32839&req=doc.

201. Постановление Совета Министров СССР от 29 апреля 1988 г. № 560 «Об организации и структуре управления народным образованием в стране». URL : http://lawru.info/dok/1988/04/29/n1180115.htm

202. Постановление Совета Министров СССР от 9 апреля 1964 г. № 285 «О дальнейшем улучшении высшего и среднего спеціального заочного и вечернего образования». URL : http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data03/tex15694.htm.

203. Постановление Совмина СССР от 15.июня 1981 № 552 «О дальнейшем совершенствовании подготовки специалистов с высшим и среднем образовании». URL : http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/usssr3492.htm.

204. Постановление Центрального комитета КПСС, Совета Министров СССР и Всесоюзного центрального сонета профессиональных союзов от 24 апреля 1984г. № 318 «О повышении заработной платы учителей и других работников народного образования». URL : http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_12031.htm.

205. Постановление ЦК КПСС и СМ СССР от 13 марта 1987 г. № 325 «О мерах по коренному улучшению качества подготовки и использования специалистов с высшим образованием в народном хозяйстве». URL : http://www.school.edu.ru/laws.asp?cat_ob_no=5955&ob_no=5015&oll.ob_no_to=

206. Прибилова В. М. Проблеми та переваги дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України. *Проблеми сучасної освіти* : зб. наук.-метод. праць : Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. Вип. 4. 2013. С. 27–36.

207. Приказ государственного комитета сонета министров СССР по печати и министерства высшего и среднего специального образования СССР № 152/167 от 7 июня 1965 г. «О мерах по обеспечению студентов и учащихся высших и средних специальных учебных заведений, обучающихся заочно, учениками, учебными пособиями и учебно-методической документацией. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп.15. Спр. 4628. Арк. 125–126.

208. Приказ Министерства высшего и среднего специального образования СССР от 29 сентября 1987 г. № 626 О дополнительном расширении прав и усилении ответственноти высших учебных заведений в области штатно-финансовой деятельности. URL : http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_14271.htm

209. Приказ Министерства высшего образования СССР № 6 от 30 июля 1956 г. «О мерах по дальнейшему улучшению заочного обучения в средних специальных в средних специальных учебных заведениях». *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1853. Арк. 17–24.

210. Приказ Министерства просвещения СССР от 14 января 1983 г. № 3 «Об утверждении положения о льготах для рабочих и служащих, совмещающих работу с обучением в учебных заведениях». *Бюллетень нормативных актов министерства Просвещения СССР*. № 5 1983. С. 16–23.

211. Приказ Министерства просвещения СССР от 17 июня 1981 г. № 91 «О повышении роли педагогических кафедр в учебно-воспитательной работе пединститутов в свете постановлений ЦК КПСС и совета министров СССР о народном образовании и высшей школе». *Бюллетень нормативных актов министерства Просвещения СССР*. № 9.1981. С. 35–40.

212. Приказ Министерства просвещения СССР от 20 октября 1980 г. № 141 «О состоянии и мерах дальнейшего улучшения заочного образования учителей». *Бюллетень нормативных актов министерства Просвещения СССР*. №2. 1981. С.18–21.

213. Приказ Министерства просвещения СССР от 21 июля 1981 г. № 115 «О дальнейшем совершенствовании подготовки специалистов с высшим и среднем специальном образованием без отрыва без производства». *Бюллетень нормативных актов министерства Просвещения СССР*. № 1. 1982. С. 36–39.

214. Приказ Министерства просвещения СССР от 23 июня 1986 г. № 144 «О введении новых учебных планов педагогических институтов по заочной и вечерней формам обучения». *Бюллетень нормативных актов министерства Просвещения СССР.* № 10. 1986. С .26–28.

215. Приказ Министерства просвещения СССР от 26 апреля 1984 г. № 45 «О мерах по совершенствованию подготовки, повышению квалификации педагогических кадров системы просвещения и профессионально-технического образования и улучшению условий труда и быта». *Бюллетень нормативных актов министерства Просвещения СССР.* № 8. 1984. С.10–20.

216. Приказ Министра высшего и среднего специального образования СССР от 21 марта 1962 г. № 106 «Об утверждении Положения об учебно-консультационного пункта заочных высших учебных заведений (филиалов, факультетов, отделений)». *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 3363. Арк. 44–46.

217. Приказ Министра высшего и среднего специального образования СССР № 20 от 10 января 1972 г. «Об утверждении правил приема в средние специальные учебные заведения СССР на 1972 год. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 8331. Арк.1–11.

218. Приказ Министра высшего и среднего специального образования СССР № 78 от 09 марта 1964 г. «Об утверждении правил приема в высшие учебные заведения СССР на 1964 год». Ф. 166. Оп.15, Спр. 4159 Арк. 12–16.

219. Приказ Министра высшего и среднего специального образования СССР № 185 от 13 марта 1972 г. «Об утверждении правил приема в высшие учебные заведения СССР на 1972 год». *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 8331. Арк. 38–47.

220. Приказ Министра высшего и среднего специального образования СССР № 82 от 09 марта 1964 «Об утверждении правил приема в средние специальные учебные заведения СССР на 1964 год». *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 4159. Арк. 60–65.

221. Приказ Министра высшего и среднего специального образования СССР № 4 от 8 января 1965 г «О порядке составления, утверждения и издания учебно-методической документации и обеспечения ею студентов-заочников высших учебных заведений СССР. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп.15. Спр. 4628. Арк. 1–10.

222. Приказ Министра высшего и среднего специального образования СССР № 20 от 9 июля 1959 г. об обьявлении Постановления Совета Министров СССР № 720 от 2 июля. 1959 г. «О льготах для студентов вечерних и заочних вузов и учащихся вечерних и заочних средних специальных учебных заведений». *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2520. Арк. 65–67.

223. Приказ Министра высшего и среднего специального образования СССР № 87 от 3 февраля 1969 «Об утверждении Положения о высших учебных заведениях СССР». *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп.15. Спр. 6961. Арк. 13–22.

224. Приказ Министра высшего и среднего специального образования СССР № 86 от 03 февраля 1969 г. «Об утверждении Положения о средних

специальных учебных заведениях СССР». *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 6961. Арк. 6–12.

225. Приказ Министра высшего образования СССР № 185 от 02 апреля 1960 г. «Об утверждении правил приема в дневные, заочные и вечерние высшие учебные заведения СССР на 1960 год». *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2754. Арк. 111–123.

226. Приказ Министра высшего образования СССР № 366 от 02 апреля 1959 г. «Об утверждении правил приема в очные, вечерние и заочные высшие учебные заведения СССР на 1959 год». *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2520. Арк. 25–35.

227. Примірний план текстового звіту про роботу заочного відділу педагогічного інституту за 1959-1960 навчальний рік. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2756. Арк. 116–118.

228. Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України N 93 від 08.04.93 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93

229. Про збільшення плану набору студентів на заочні відділи педагогічних інститутів Української РСР від 3 червня 1960 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2755. Арк. 21.

230. Про зміцнення зв’язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в країні. Тези ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР. *Радянська школа.* 1958. № 11 С. 3–23.

231. Про організацію шкіл з подовженим днем. Постанова ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР. 15 лютого 1960 року. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР.* 1963. № 23–24. С. 14

232. Про підготовку та проведення літньої сесії студентів-заочників у 1960 р. Оп. 15. Спр. 2756. Арк. 104–111.

233. Про підсумки навчально-виховної роботи з студентами-заочниками педагогічних інститутів республіки у 1973-1974 н. р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15, Спр. 8800. Арк. 11–21.

234. Про проведення зимової сесії і державних екзаменів на фізико-математичних та природничих факультетах студентів-заочників у 1961 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2756. Арк. 180–183.

235. Про проведення літніх навчально-екзаменаційних сесій учителів-заочників у 1957 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2082. Арк. 147–153.

236. Протокол № 10 засідання ЦК Компартії України від 06 жовтня 1966.р. *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 6. Спр. 3966. Арк. 1–118.

237. Протокол засідання колегії Міністерства освіти УРСР від 11 січня 1959 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2457. Арк. 32–39.

238. Протокол засідання колегії Міністерства освіти УРСР від 20 лютого 1980 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 9049. Арк. 1–43.

239. Путеева С. В. Формирование профессиональной готовности студентов заочной формы обучения к педагогической деятельности (на примере факультета физической культуры) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 Ставрополь, 2006. 282 с.

240. Ребельський І. С. До питання про організацію навчальної роботи в міжсесійний період. *Заочна педагогічна освіта*: збірник методичних матеріалів з досвіду роботи заочних відділів педагогічних інститутів К. : «Радянська школа». 1959. Вип. 3. С. 79–90.

241. Ребельський І. С. Про прийом дошкільних працівників на заочні і вечірні відділи педагогічних інститутів і педагогічних училищ в 1960 р. *Дошкільне виховання.* 1960. № 7. С.41–43.

242. Резолюция XXIII съезда КПСС по Отчетному докладу ЦК КПСС. *Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях. съездов, конференций и пленумов ЦК* (*1898–1986)* 9-е изд., доп. и испр. Т. 11. 1966–1970 / Под общ. ред. А. Г. Егорова, К. М. Боголюбова. М. : Политиздат, 1986. 573 с.

243. Рекомендації Республіканського семінару завідуючих і методистів заочних відділів педучилищ, проведеного в Києві 8-13 квітня 1963 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 3760. Арк. 61–62.

244. Річний звіт по роботу педагогічних інститутів Української РСР за 1961–1962 н. р. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 3374. Арк. 1–116.

245. Рішення колегії Міністерства освіти УРСР від 09 вересня 1980 р. «Про початок 1980–1981 н. р в загальноосвітніх школах і педагогічних навчальних закладах республіки». *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 9056. Арк. 2–19.

246. Рішення колегії міністерства освіти УРСР від 16 липня 1980 «Про заходи Міністерства освіти УРСР по виконанню Постанови Ради Міністрів Української РСР від 12 червня 1980 р. № 386 «Про стан і заходи по дальшому поліпшенню підготовки, використання та підвищення кваліфікації вчительських кадрів загальноосвітніх шкіл республіки». *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф.166. Оп. 15. Спр. 9054. Арк. 68–71.

247. Рішення колегії Міністерства освіти УРСР від 30 січня 1985 р. «Про забезпечення шкіл, дошкільних установ та інших установ народної освіти педагогічними кадрами у 1985–1986 навчальному році відповідно до реформ загальноосвітньої і професійної школи». *ЦДАВО України* (Центр.

держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 9244. Арк. 11–17.

248. Рішення XVI з'їзду КП(б)У – бойова програма роботи шкіл і органів народної освіти. *Радянська школа*.1949. № 1. С.1–5.

249. Романофф Н. О. Організація заочної педагогічної освіти у Донбасі в 20–30-ті роки XX століття. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Npdntu/pps/2009_4/romanof.

250. Русаков М. Г. Про заходи поліпшення практичної підготовки студентів, які навчаються без відриву від виробництва. *Праці і матеріали Науково-методичної ради*: Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка. 1961. Вип. 8. С. 24–29.

251. Русько О. М. За високу якість підготовки педагогічних кадрів. *Радянська школа.* 1957. № 8. С. 44–57.

252. Сборник методических материалов по заочному обучению в педагогических інститутах: из опыта работы по циклу литературоведческих дисциплин. М., 1968. 194 с.

253. Сергієнко Д. Л. Поліпшити педагогічну практику студентів-заочників в університеті. *Праці і матеріали Науково-методичної ради:* Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка.1961. Вип. 8. С. 59–65.

254. Сігаєва Л. Є. Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні (друга половини XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. … канд. наук. ступеня док. пед. наук : 13.00.01. К., 2010. 40 с.

255. Сотська Г. Проблеми сучасної педагогічної освіти в Україні у вимірах євроінтеграційних процесів URL : http://lib.iitta.gov.ua/706279/1/%D0%A1%D0%BE%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%93.%D0%86._%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%89%D0%B0.PDF

256. Справка о планах подготовки учителей в 1959 году и в годы перестройки системы народного образования в Украинской ССР. *ЦДАВО*

України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф.166. Оп. 15. Спр. 2521. Арк. 43–50.

257. Стенографічний протокол засідання колегії Міністерства освіти УРСР від 24 квітня 1951 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 899. Арк. 96–104.

258. Стенографічний протокол засідання колегії Міністерства освіти УРСР від 9 лютого 1952 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1072. Арк. 121–123.

259. Стенографічний протокол засідання колегії Міністерства освіти УРСР від 9 квітня 1952 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1073. Арк. 104–118.

260. Стенографічний протокол засідання колегії Міністерства освіти УРСР від 15 листопада 1952 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1075. Арк. 121–134.

261. Стойка О. Я. Вища освіта США та України: відмінні та спільні риси. *Науковий вісник Ужгородського національного університету:серія педагогіка, соціальна робота.* 2017. Вип. 1 (40). С. 280–283. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/8.pdf

262. Строй І. Ф. За докорінне поліпшення заочного навчання вчителів. *Радянська школа.* 1955. № 7. С. 41–47.

263. Строй І. Ф. Перспективи і завдання заочної педагогічної освіти. *Радянська школа.* 1961. № 2. С. 71–76.

264. Строй І. Ф., Ребельський І. С. Заочна педагогічна освіта в УРСР за роки радянської влади. *Радянська школа*. 1957. № 10.С. 38–47 .

265. Суткова А. В. Про програмовані посібники для студентів-заочників педагогічних інститутів. *Методика викладання математики.* 1970. Вип. 6. С. 158–161.

266. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. К. : АПН, 2003. 68 с.

267. Тимченко В.Д. Підготовка і проведення навчально-екзаменаційних сесій студентів-заочників. *Заочна педагогічна освіта*: збірник методичних матеріалів. К. : «Вища школа», 1971. Вип. 10. С. 47–53.

268. Туманова Л. Д. Роботу педучилищ – на рівень сучасних вимог. *Радянська школа.* 1975. № 3. С. 1–6.

269. У ЦК КПРС і Раді міністрів СРСР. *Радянська школа*. 1961. № 11. С. 3–4.

270. У ЦК КПРС і Раді Міністрів СРСР. Про заходи по дальшому вдосконаленню вищої освіти в країні. *Радянська школа*. 1972. № 9. С. 1–5.

271. Упорова А.П. Пути совершенствования педагогической практики студентов педагогического вуза в системе заочного образования : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01. Ташкент, 1979. 234с.

272. Устав средней общеобразовательной школы». Одобренный постановлением Совета Министров СССР 8 сентября 1970 года. *Народное образование в СССР*. М.: Педагогика, 1974. С. 228–236.

273. Устинова К. Г. Об организации самостоятельной работы студентов-заочников. *Вопросы общественных наук.* 1972. Вып. 12. С. 200–202.

274. Учбові плани педагогічних інститутів на 1954 рік. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1520 б. Арк. 1–55.

275. Учебно-методическое пособие по курсу истории философии: для студентов-заочников нефилософских фак. / Сост. : В. Я Комарова. Раздел I. Ленинград : Изд-во Ленингад. у-та, 1957. 32 с.

276. Учебно-методическое пособие по курсу полит. экономии: для студентов-заочников гос. ун-тов / Под. ред.: Е. И.. Капустина, П. А. Скипетрова. Минск : Изд-во Бел. Гос. у-та, 1959. 91 с.

277. Фоменко М. В. Про хід виконання в республіці рішень XXVII з’їзду КПРС і XXVII з’їзду Компартії України, основних напрямів реформи загальноосвітньої і професійної школи по дальшому підвищенню якості

навчання і комуністичного виховання підростаючого покоління. *Радянська школа.* 1987. № 7. С. 10–19.

278. Хоменко В. Г. Заочна освіта. Право на майбутнє. *Освіта. Технікуми, коледжі.* №1 (39). 2016. С. 6–7. URL : http://osvitatk.com.ua/wp-content/uploads/2017/06/Галина-Хоменко-Заочна-освіта.-Право-на-майбутнє-№1-39-2016.pdf.

279. Червоненко С. Новий етап в розвитку народної освіти. *Комуніст України.* 1959. № 2. С.12–25.

280. Чернявський М. С. Підвищення кваліфікації педагогічних кадрів шкіл працюючої молоді. *Радянська школа.* 1961. № 10. С. 66–70.

281. Шамсутдинова И. Г. Теоретические основы заочного образования : дис. … доктора пед. наук : 13.00.01. М., 1993. 465 с.

282. Шимон А. В. Перспективи реформування вищої освіти в Україні: основні напрямки URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9930/1/57.pdf

283. Шинкаренко Л. І. Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні (1946-2007 рр.) : автореф. дис. … канд.. пед. наук : 13.00.01. К., 2010. 20 с.

284. Шлык В. В. Организационно-дидактические основы безотрывной подготовки кадров в системе педагогического образования : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01. Брянск, 2000. 424 с.

285. Шляхи розвитку народної освіти в Радянському союзі у світлі рішень XXV з'їзду КПРС. *Вища і середня педагогічна освіта.* 1976. Вип. 9. С. 3–6.

286. Шулдик Г. О., Шулдик В.І. Педагогічна практика : навч. посіб. для студ. пед. вузів. К. : Науковий світ, 2000. 143 с.

287. Щербаков А. И. Формирование личности учителя современной школы в системе высшего педагогического образования : дис. ... д-ра пед. Наук : 13.00.01 Ленинград, 1968. 345с.

288. Юнчик. В. Формування професійної компетентності студентів – майбутніх педагогів – в умовах реалізації Болонського процесу. *Науковий*

вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2013. Вип. 7. С. 9–14.

289. Юшков В .М. Заочное высшее педагогическое образование в РСФСР : дис. ... канд. пед. наук. 13.00.01. М., 1962. 232 с.

290. Ямалдинова З.Н. Дидактические условия формирования умений самоконтроля знаний у студентов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Челябинск, 1984. 245 с.

291. Янковський К. К. Стан підготовки вчителів за заочною формою і заходи дальшого поліпшення її в світлі рішень 24 з'їзду КПРС. *Заочна педагогічна освіта*: збірник методичних матеріалів. К. : «Вища школа». 1971. Вип. 10. С. 4–19.

292. Kunikovski S., Кучай О. Підготовка фахівців у ЗВО в умовах дистанційного навчання. *Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти :* матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конфер. з міжнар. участю, м. Бердянськ, 14 вересня 2018 р. Бердянськ, 2018. С. 20–23. URL : http://bdpu.org/wp-content/uploads/2018/10/Збірник-матеріалів-конференції-14.09.2018-1.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

Наказ про Постанову Ради міністрів СРСР від 2 липня 1959 р. «Про пільги для студентів вечірніх і заочних вузів та учнів вечірніх і заочних середніх спеціальних навчальних закладів»

ПРИКАЗ
МИНИСТРА ВЫСШЕГО И СРЕДНЕГО
СПЕЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ СССР

г. Москва №20 9 июля 1959 г.

Объявляю постановление Совета Министров СССР

СОВЕТ МИНИСТРОВ СССР
ПОСТАНОВЛЕНИЕ
от 2 июля 1939 г. №720
г. Москва, Кремль

О льготах для студентов вечерних и заочных вузов и учащихся вечерних и заочных средних специальных учебных заведений

В соответствии с Законом об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР Совет Министров Союза ССР постановляет:

1. Установить с 1959–60 учебного года для успешно обучающихся студентов вечерних и заочных высших и учащихся вечерних и заочных

средних специальных учебных заведений (факультетов, отделений) дополнительные отпуска с сохранением заработной платы;

а) на период выполнения лабораторных работ, сдачи зачетов и экзаменов для обучающихся на 1–2 курсах в вечерних высших учебных заведениях – 20 календарных дней, в вечерних средних специальных учебных заведениях – 10 календарных дней и в заочных высших и средних специальных учебных заведениях – 30 календарных дней ежегодно;

б) на период выполнения лабораторных работ, сдачи зачетов и экзаменов для обучающихся на третьем и последующих курсах в вечерних высших учебных заведениях – 30 календарных дней, в вечерних средних специальных учебных заведениях – 20 календарных дней и в заочных высших и средних специальных учебных заведениях – 40 календарных дней ежегодно;

в) на период сдачи государственных экзаменов в вечерних и заочных высших и средних специальных учебных заведениях – 30 календарных дней;

г) на период подготовки и защиты дипломного проекта (работы) студентам вечерних и заочных высших учебных заведений – 4 месяца и учащимся в вечерних и заочных и средних специальных учебных заведений – 2 месяца.

2. Установить, что размер заработной платы, сохраняемой на время отпусков согласно пункту I настоящего постановления, определяется на расчета в среднемесячной заработной платы за последние 12 месяцев работы перед отпуском, но не свыше 1000 рублей в месяц для студентов высших учебных заведений и 800 рублей в месяц для учащихся средних специальных учебных заведений.

3. Установить для студентов вечерних и заочных высших и учащихся вечерних и заочных средних специальных учебных заведений на период 10 учебных месяцев перед началом выполнения дипломного проекта (работы) или сдачи государственных экзаменов еженедельно 1 свободный от работы

день для подготовки к занятиям, с оплатой его в размере 50 процентов получаемой заработной платы, но не ниже минимальной.

Кроме того, разрешить руководителям предприятий и учреждений предоставлять в указанный период дополнительно, по желанию студентов и учащихся, и еще 1–2 свободных от работы дня в неделю без сохранения заработной платы.

4. Установить, что проезд к месту нахождения учебного заведения и обратно студентов заочных высших и учащихся средних заочных специальных учебных заведений для выполнения лабораторных работ и сдачи зачетов и экзаменов один раз в год, а также для подготовки и защиты дипломных проектов (работ) или сдачи государственных экзаменов оплачивается в размере 50 процентов стоимости проезда за счет предприятий и учреждений по месту их работы.

5. Установить, что руководители предприятий и учреждений по рекомендациям соответствующих учебных заведений могут предоставлять обучающимся на последних курсах вечерних и заочных высших и средних специальных учебных заведений дополнительный месячный отпуск без сохранения заработной платы для ознакомления непосредственно на производстве с работой по избранной специальности и подготовки соответствующих материалах к дипломному проекту.

На период оказанного отпуска студенты и учащиеся зачисляются на стипендию на общих основаниях.

6. Разрешить руководителям предприятий и учреждений предоставлять рабочим и служащим, допущенным к вступительным экзаменам, дополнительный отпуск без сохранения заработной платы, поступающим в вечерние заочные высшие заведения – 15 календарных дней и в средние вечерние и заочные специальные учебные заведения – 10 календарных дней, не считая времени на проезд к месту нахождения учебного заведения и обратно.

7. Рекомендовать колхозам предоставлять членам сельскохозяйственных артелей, обучающимся в вечерних и заочных высших и средних специальных учебных заведениях, дополнительные отпуска и устанавливать размеры их оплаты и применительно к отпускам, установленным настоящим постановлениям.

8. Поручить Юридической комиссии при Совете Министров СССР представить в Совет Министров СССР перечень постановлений Правительства СССР, утративших силу в связи с изданием настоящего постановления.

Председатель
Совета Министров Союза ССР Н. ХРУЩЕВ
Управляющий Делами
Совета Министров СССР Г. СТЕПАНОВ

Указанное постановление принять к руководству и исполнению.

В. ЕЛЮТИН

ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 2520. Арк. 65–67.

Додаток Б

Наказ міністра вищої і середньої спеціальної освіти СРСР від 21 березня 1962 р «Про затвердження положення про навчально-консультаційні пункти заочних вищих навчальних закладів (філіалів, факультетів, відділень)

ПРИКАЗ
МИНИСТРА ВЫСШЕГО И СРЕДНЕГО СПЕЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ СССР

Москва № 106 от 21 марта 1962 г.

«Об утверждении Положения об учебно-консультационного пункта заочных высших учебных заведений (филиалов, факультетов, отделений)»

1. В соответствии с Положением о высших учебных заведениях СССР, утвержденным Постановлением Совета Министров СССР от 21 марта 1961 г. № 251, утвердить прилагаемое Положение об учебно-консультационного пункта заочных высших учебных заведений (филиалов, факультетов, отделений), согласованное с министерствами и ведомствами СССР и союзных республик.

2. Считать утратившим силу пп. б пункта 2 приказа Министра высшего образования СРСР от 17 февраля 1956 г. № 117 и приложение № 2 к этому приказу.

В. Елютин

ПОЛОЖЕНИЕ
об учебно-консультационных пунктах заочных высших учебных заведений (филиалов, факультетов, отделений)

1. Учебно-консультационный пункт является структурным подразделением заочного высшего ученого заведения (филиала, факультета, отделения) и организуется в целях создания условий для оказания студентам-заочникам помощи в учебной работе непосредственно в месте их работы и жительства.

Учебно-консультационные пункты вузов (филиалов) могут создаваться в городах и других населенных пунктах при наличии высококвалифицированных специалистов для ведения учебно-методической работы и наличии не менее 200 студентов-заочников.

2. Учебно-консультационные пункты организуются в союзных республиках в порядке, устанавливаемом Советом Министров союзной республики, а в вузах союзного подчинения – министерствами (ведомствами) СССР, в ведении которых находятся вузы, по согласованию с Министерством высшего и среднего образования СССР.

3. Учебно-консультационные пункты открываются по ходатайству соответствующих советов народного хозяйства при крупных промышленных предприятиях, совхозах, колхозах, стройках и других учреждениях, при условии предоставления им необходимых учебных и административных помещений, лабораторий, библиотек и обеспечения этих пунктов обслуживающим персоналом.

Учебно-консультационные пункты открываются при дневных высших учебных заведениях и прикрепляются к эти вузам приказами по министерству (комитету) высшего и среднего специального образования союзной республики или по министерству (ведомству) СССР. Учебно-консультационные пункты пользуются административными, а также учебными помещениями, кабинетами, музеями, библиотеками и другими учебно-вспомогательными учреждениями дневных вузов, к которым они прикрепляются.

Примечание. В тех городах и других населенных пунктах, в которых имеются учебно-консультационные пункты нескольких однотипных технических учебных заведений, при одном из стационарных вузов данного города или населенного пункта организуется общетехнический факультет, осуществляющий учебную работу на первых трех курсах. Учебно-консультационные пункты в этих случаях могут сохранятся для обслуживания студентов старших курсов.

4. К учебно-консультационному пункту заочного высшего учебного заведения (филиала, факультета, отделения) прикрепляются:

а) студенты данного заочного высшего учебного заведения (филиала, факультета, отделения), проживающие в районе расположения учебно-консультационного пункта;

б) проживающие в районе расположения учебно-консультационного пункта студенты первых трех курсов других высших учебных заведений (филиалов, факультетов, отделений) по их направлению, независимо от ведомственной подчиненности высших учебных заведений, в которых обучаются эти студенты.

Примечание. В отдельных случаях к учебно-консультационным пунктам прикрепляются студенты старших курсов других заочных вузов (филиалов, факультетов, отделений), проживающие в месте расположения учебно-консультационных пунктов для получения учебно-методической помощи по отдельным дисциплинам по направлениям этих вузов (филиалов).

5. На учебно-консультационных пунктах могут организовываться и проводиться следующие виды учебно-методической работы:

а) консультации;

б) практические и лабораторные занятия;

в) чтение обзорных и тематических лекций.

Другие виды педагогической работы, организуемые и производимые на каждом учебно-консультационном пункте, устанавливаются министерством

(ведомством) по подчиненности вуза в зависимости от наличия преподавательских кадров и учебно-материальной базы.

6. Руководство учебно-консультационным пунктом возлагается на заведующего, назначаемого ректором высшего учебного заведения, при котором организован учебно-консультационный пункт, из числа работников, имеющих высшее образование и опыт учебно-методической и организационной работы в высших учебных заведениях.

Основными обязанностями заведующего учебно-консультационным пунктом являются:

а) организация учебных занятий в соответствии с пунктом 5 и контроль за их качеством;

б) обеспечение студентов учебниками, учебными пособиями и методической документацией через местные библиотеки и библиотеку учебного заведения;

в) учет и контроль за выполнением преподавателями учебно-консультационного пункта учебной, методической и учебно-исследовательской работы;

г) прикрепление студентов для проведения лабораторных работ и сдачи экзаменов и зачетов к соответствующим высшим учебным заведениям, список которых утверждается ректором вуза;

д) контроль за своевременным выполнением учебного плана студентами;

е) установление связи с местными предприятиями, учреждениями, а также общественными организациями в целях создания условий для нормальной работы студентов-заочников, работающих на этих предприятиях и в учреждениях, и в первую очередь перевод студентов на работу в соответствии с избранной в вузе специальностью, а также организация планомерной передвижки студентов по рабочим местам производства в соответствии с продвижением курса обучения и освоения производственных процессов;

ж) проведение разъяснительной работы в печати, среди рабочих, служащих и колхозников об условиях поступления в высшее учебное заведение и методах обучения без отрыва от производства;

з) участие в организации нового приема студентов;

и) обеспечение УКП помещением т необходимым оснащением;

к) своевременное представление в вузы отчетов и материалов о работе учебно-консультационного пункта.

8. Профессора и преподаватели, привлекаемые к работе в учебно-консультационном пункте, как штатные, так и работающие на почасовой оплате, включаются в состав соответствующих кафедр высшего учебного заведения (филиала).

9. Заведующий учебно-консультационным пунктом осуществляет хозяйственную и финансовую деятельность на пункте в пределах доверенности, выдаваемой ему ректором высшего учебного заведения.

10. Заведующий учебно-консультационным пунктом предоставляет высшему учебному заведению учебно-методическую и другую отчетность по установленным формам в установленные сроки.

11. Штаты 9. Заведующий учебно-консультационных пунктов устанавливаются ректором высшего учебного заведения в соответствии с установленным вузу штатным расписанием.

12. Учебно-консультационный пункт имеет штамп и печать с наименованием учебно-консультационного пункта высшего учебного заведения (филиала).

ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп.15. Спр. 3363. Арк. 44–46.

Додаток В

Рекомендації республіканського семінару завідуючих і методистів заочних відділів педагогічних училищ, проведеного в Києві 8-13 квітня 1963 р.

РЕКОМЕНДАЦІЇ
РЕСПУБЛІКАНСЬКОГО СЕМІНАРУ ЗАВІДУЮЧИХ І МЕТОДИСТІВ
ЗАОЧНИХ ВІДДІЛІВ ПЕДУЧИЛИЩ, ПРОВЕДЕНОГО В КИЄВІ
8-13 КВІТНЯ 1963 р.

Заслухавши та обговоривши питання роботи заочних відділів педучилищ в справі дальшого покращення ідейно-виховної і навчально-методичної роботи з заочниками, учасники семінару відзначають певні успіхи в роботі заочних відділів педучилищ.

Для дальшого поліпшення роботи заочних відділів і педучилищ та усунення недоліків, які негативно впливають на навчально-виховну роботу з заочниками, республіканський семінар вважає необхідно подати такі рекомендації:

1. Всім заочним відділам педучилищ і надалі домагатися активної явки заочників на сесії. Виявляти причини неявки окремих заочників на сесії та організовувати з ними роботу в міжсесійний період з тим, щоб ці заочники змогли скласти свою академзаборгованість в дні консультацій.

2. Налагодити планування роботи заочних відділів у міжсесійний період, передбачивши в планах роботу з заочниками віддалених районів і областей, які не мають можливості відвідувати консультації в міжсесійний період. План проведення консультацій між сесіями доводити до відома заочників на осінній навчально-екзаменаційній сесії. В розкладках консультацій вказувати не лише предмети, з яких буде консультація, а й тему заняття. Для цього викладачі повинні заздалегідь скласти орієнтовний

календарний план на весь період міжсесійної роботи і подавати його в заочний відділ.

3. Рекомендувати проведення консультацій в міжсесійний період для заочників віддалених районів протягом двох днів (субота і неділя) один-два рази на місяць.

4. Практикувати в дні консультацій приймання заліків і екзаменів від заочників, складання заліків за контрольні роботи, проведення лабораторних вправ, тощо.

5. Рекомендувати викладачам тримати тісний зв'язок з заочниками, які виявляють неуспішність, шляхом листування подачі їм письмових консультацій, порад, окремих індивідуальних завдань, тощо.

6. Упорядкувати облік відвідування заочниками занять на консультаційному пункті та вести систематичний облік всіх видів навчально-консультаційної роботи, згідно встановлених форм обліку.

7. Здійснювати контроль за роботою викладачів в дні консультацій. Домагатися від викладачів проведення занять на високому науково-методичному рівні.

8. Встановити постійний зв'язок з місцевими відділами народної освіти, завідуючими дитячих садків і громадськими організаціями в питаннях створення відповідних умов для самостійної роботи заочників, успішного виконання ними навчального плану і основних завдань, явки на сесії та консультації.

9. Домагатися від заочників своєчасного і якісного виконання контрольних робіт. Забезпечити своєчасну перевірку робіт викладачами та повернення їх після перевірки заочникам.

10. Вважати основним завданням заочних відділів забезпечення високоякісної подачі викладачами навчального матеріалу. Більшу увагу приділяти проведенню уроків під час сесій, використанню наочності та проведенню практичних, семінарських та лабораторних занять.

11. Вимагати від заочників глибоких знань програмного матеріалу, уміння на практиці застосовувати набуті знання. Домагатися високої успішності з основ наук.

12. Практикувати під час сесії організацію і проведення екскурсій на передові підприємства, музеї, картинні галереї, тощо.

13. Забезпечити під час осінньо-екзаменаційної сесії проведення педагогічної практики в дитячих садках, яслах, об'єднаних дошкільних установах та школах. Контролювати проходження педагогічної практики заочниками в міжсесійний період за місцем їх праці. Здійснювати контроль за подачею та оформленням документації про проходження педпрактики на місцях.

14. Надавати систематичну допомогу заочникам у придбанні підручників і навчальних посібників.

15. Вивчати кращий досвід самостійної роботи заочників і організовувати обмін досвідом.

16. Вивчати педагогічний досвід заочників шляхом відвідування їх занять у дитячих садках викладачами і методистами училища та організовувати висвітлення його через педагогічні кабінети училища.

17. Всім зав. заочними відділами педагогічних училищ по закінченні осінньої навчально-екзаменаційної сесії в річних звітах давати глибокий аналіз всієї навчально-виховної роботи заочниками за рік.

18. Ширше залучати до роботи з заочниками предметні комісії, виносячи на їх розгляд найактуальніші питання навчально-виховної роботи з заочниками протягом всього навчального року. Частіше ставити питання про роботу заочних відділів на педрадах.

19. Рекомендувати заочним відділам, де це можливо, використання радіо і телебачення для організації передач для заочників.

ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 3760. Арк. 61–62.

Додаток Г

Примірний план текстового звіту про роботу заочного відділу педагогічного інституту за 1959-1960 навчальний рік.

ПРИМІРНИЙ ПЛАН

текстового звіту про роботу заочного відділу

педагогічного інституту за 1959-60 навчальний рік

I. Заплановані інститутом заходи по поліпшенню якості навчальної роботи на заочному відділу і піднесенню рівня теоретичної і практичної підготовки студентів-заочників, відповідно до вимог Закону про школу; реалізація цих заходів і загальна критична оцінка наслідків (в чому саме інститут домігся поліпшення,на яких ділянках роботи заочного відділу є відставання).

II. Контингент студентів-заочників. Зміни на протязі року (зазначити конкретні причини відсіву).

III. Виконання плану прийому 1960 року (план, надійшло заяв на перші і треті курси по факультетах, результати вступних екзаменів, скільки зараховано на перші і треті курси по факультетах, з значенням роду занять прийнятих).

IV. Навчально-методична робота на заочному відділі :

1) Робота кафедр. Конкретний зміст роботи окремих кафедр (показати кафедри, які добре працювали на заочному відділі, і які досі слабо працюють; назвати кращих викладачів).

Методична робота кафедр. Які методичні питання опрацювала кафедра за рік. Назвати виготовлені кафедрами методичні розробки, листи, лекції, посібники та інше і зазначити , як вони використані.

2) Організація навчальної роботи з заочниками в міжсесійний період:

а) робота на консультпунктах (зміст і форми роботи, охоплення заочників);

б) листовні консультації заочникам та інші форми зв'язку кафедр і викладачів з студентами-заочниками;

в) стан з виконанням контрольних і курсових робіт;

г) зв'язок інституту з обласними і місцевими відділами народної освіти (в чому він виявляється; допомога з боку відділів освіти; створення умов для заочного навчання вчителів, факти і приклади порушення прав учителів-заочників);

д) виконання заочниками завдань на міжсесійний період, зокрема з польової практики;

3) Організація і проведення сесій студентів-заочників.

Проведення зимової сесії:

а) явка заочників на сесію;

б) результати сесії по факультетах. Пояснення результатів.

Літня сесія:

а) в чому конкретно полягала підготовча робота інституту до сесії: підготовка навчально-матеріальної бази; підготовка навчальної частини (робота кафедр по плануванню навчальної роботи, робочі плани викладачів, підготовка лекційних курсів та практичних, семінарських і лабораторних робіт);

б) забезпечення сесії викладачами: склад викладачів за кваліфікацією; кількість викладачів, запрошених з інших учбових закладів (звідки саме, кваліфікація, робота з ними кафедр);

в) явка студентів-заочників на сесію(по факультетах і курсах);

г) ступінь виконання навчального плану сесій;

д) характеристика якості проведених на сесії лекційних та практичних і лабораторних занять (за матеріалами контрольних відвідувань цих занять).

е) організація і проведення польової практики на природничих та географічних факультетах;

є) політехнічна підготовка заочників.

V. Успішність студентів-заочників:

1) організація і порядок проведення курсових екзаменів заліків;

2) результат курсових екзаменів і заліків. Аналіз успішності заочників на окремих курсах і факультетах (показати де найвища і де незадовільна успішність, пояснити причини низької успішності, які заходи вживались кафедрами);

Перевод на старші курси (дані повинні співпадати з даними статзвіту).

VI. Державні екзамени:

1) Підготовка до державних екзаменів і організація їх;

2) Результати державних екзаменів; характеристика рівня підготовки випускників.

VII. Організація і проведення педагогічної практики та її результати.

VIII. Висновки і пропозиції інституту щодо дальшого піднесення якості підготовки вчителів на заочному відділі.

До текстового звіту можуть бути додані окремі документи, що характеризують ту або іншу важливу галузь роботи; план міжсесійної роботи на наступний рік слід надіслати окремо від звіту.

ПРИМІТКА: Дані про додатковий перевод на старші курси заочників, які ліквідують академічну заборгованість до 1 жовтня, треба надіслати Міністерству освіти не пізніше 10 жовтня.

УПРАВЛІННЯ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ УРСР

ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп.15. Спр. 2756. Арк. 116–118.

Додаток Ґ

Інструкція «Про організацію і проведення педагогічної практики в педагогічних інститутах Міністерства освіти УРСР 1965 р. (особливості організації і проведення для студентів заочних відділів)

ЗАТВЕРДЖУЮ	УЗГОДЖЕНО
ЗАСТУПНИК МІНІСТРА УКРАЇНИ ОСВІТИ УРСР	СЕКРЕТАР ЦК ЛКСМ
С. ЗАВАЛО	В.ШЕВЧЕНКО

ІНСТРУКЦІЯ

про організацію і проведення педагогічної практики

в педагогічних інститутах міністерства освіти УРСР

Київ – 1965

Б. Особливості в організації і проведенні педагогічної практики студентів заочних відділів.

1. Студенти-заочники в залежності від характеру практичної роботи, яку вони виконують, і наявності у них педагогічного досвіду поділяються на три групи:

а) студенти, які працюють вчителями в усіх типах шкіл за фахом, що відповідає профілю факультету, на якому вони навчаються;

б) вчителі, які працюють в школі за фахом, що не відповідає профілю обраного ними для навчання факультету, педагогічні працівники інших навчально-виховних закладів (дитбудинків, дошкільних установ, ремісничих технічних училищ тощо) та піонервожаті. До цієї групи відносяться й ті студенти, які працювали за фахом, що відповідає профілю факультету, але мають перерву в роботі 5 і більше років;

в) студенти-заочники, які не проводять педагогічної роботи.

2. Студенти-заочники, зазначені в п. 1 а) розд. VIII від педагогічної практики звільняються.

В 9 семестрі вони подають в інститут підписану характеристику про їх навчально-виховну роботу.

В разі негативної характеристики вчитель проходить педагогічну практику в обсязі, передбаченому для студентів-заочників, які працюють в школі та в інших навчально-виховних закладах за фахом, що не відповідає профілю факультету, тобто так, як студенти-заочники в п. 1 б) розд. VIII.

Якщо і при цьому студент-заочник одержить незадовільну оцінку, він не допускається до державних екзаменів і відчисляється зі складу студентів інституту; про це ректорат повідомляє обласний відділ народної освіти.

3. Студенти-заочники, зазначені в п. 1 б) розд. VIII, проходять педагогічну практику без відриву від роботи в такі строки:

- особи, які не працюють учителями (піонервожаті, вихователі дитячих будинків і інтернатів та ін.) – на 4 курсі протягом всього 8 семестру та на 5 курсі в 9 семестрі протягом 4 тижнів.

На восьмому семестрі студенти-заочники дають не менше 8-10 (в тому числі 2-3 залікових) уроків з спеціальності та проводять 1-2 позакласних заходи в 5-8 класах; в 9 семестрі – не менше 12 уроків та 1-2 позакласних заходи в старших класах;

- особи,які працюють в школі та інших навчально-виховних закладах за спеціальністю, що не відповідає профілю факультету – лише на 5 курсі протягом всього 9 семестру.

Протягом цього часу вони проводять не менше 4-6 уроків в 5-8 класах та не менше 6-8 уроків в старших класах по спеціальності і по 2-3 позакласні заходи в 5-8 класах.

ПРИМІТКА: Студентів-заочників другої групи, що проживають чи працюють далеко від шкіл, в яких вони могли б проходити практику, за погодженням з органами народної освіти залишають в інституті після зимової сесії 9 семестру (5 курс). На протязі 10-12 днів вони проходять педагогічну практику в прикріплених до інституту школах під керівництвом групових керівників-методистів інституту. В цей період кожний студент-заочник повинен дати 3-6 пробних і 2-3 залікових уроки за фахом. Час перебування на цій практиці за місцем роботи не оплачується.

Крім того, навчально-виховна робота студентів, які відносяться до другої групи, за місцем їх постійної роботи всебічно обстежується керівником школи (дитбудинка тощо) чи інспектором відділу народної освіти, або спеціалістом за призначенням відділу народної освіти, який робить висновок про якість їхньої роботи. Висновок обговорюється на педраді або на нараді при директорові школи і разом із звітом про педпрактику, щоденником і конспектами уроків подається в інститут.

4. Студенти-заочники, зазначені в п. 1 в) розд. VIII, проходять педагогічну практику на 4 і 5 курсах; на 4 курсі без відриву від основної роботи протягом 8 семестру, на 5 курсі – з відривом від основної роботи на протязі 4 тижнів у період, визначений інститутом за погодженням з

студентами-заочниками, які на цей час одержують додаткову відпустку без збереження заробітної плати (чи використовують свою чергову відпустку) і викликаються до інституту для проходження педагогічної практики у визначених школах під керівництвом групового керівника-методиста інституту.

На протязі 8 семестру ці студенти проходять практику в 5-8 класах. При цьому вони проводять не менше 8-10 уроків по спеціальності, з яких 2-3 залікових та 1-2 позакласних заходи з виховної роботи.

На 5 курсі студенти проходять практику в старших класах школи; вони дають не менше 12 уроків, з спеціальності, з яких 2-3 залікових, а також проводять виховну роботу з учнями свого класу.

5. План проведення педагогічної практики студентів-заочників розробляється інститутським керівником педагогічної практики і деканами та затверджується проректором по заочному навчанню.

6. Організацію і керівництво педагогічною практикою студентів-заочників 4 та 5 курсів з боку педагогічного інституту здійснюють групові керівники-методисти практики, виділені спеціальними кафедрами або кафедрами методик і затверджені ректором інституту.

7. До кожного групового керівника-методиста педагогічної практики на 4-5 курсах прикріплюється група з 12-15 студентів-заочників. Викладачі педагогіки і психології прикріплюються до групи в 25-30 осіб.

8. Після закінчення практики кожен студент-заочник 4 і 5 курсів (крім вчителів, які працюють за фахом, що відповідає профілю факультету), подає груповому керівникові-методистові не пізніше ніж через 10 днів після закінчення педагогічної практики звіт з такими додатками: щоденник практики, всі конспекти залікових уроків та позакласних заходів і характеристику (відзив) про проведену в школі роботу.

9. Для підведення підсумків педагогічної практики по інституту (факультету) проводиться конференція за участю студентів, викладачів

інституту (факультету) і, по можливості, вчителів-предметників керівників практики.

10. За успішно проведену практику на 4 курсі студенти-заочники одержують «залік». За практику на 5 курсі – диференційовану оцінку.

Студенти-заочники в п. 1 б), в) розд. VIII, які одержали незадовільну оцінку, залишаються на повторний курс.

11. За керівництво педагогічною практикою студентів-заочників нараховується 11 годин на рік, в тому числі:

- учителю-предметнику – по 8 год. на рік за кожного студента-заочника;

- класному керівникові – по 2год. На рік за одного заочника;

- директорові школи або його заступнику по навчально-виховній роботі – по 1год. за кожного студента на рік.

12. Оплата праці групових керівників-методистів та викладачів педагогіки і психології проводиться за такими нормами в розрахунку за одного заочника-заочника на рік:

- груповим керівникам-методистам, прикріпленим до заочників, що проходять практику на 4 курсі за місцем роботи – 3 години;

- груповим керівникам-методистам за керівництво практикою студентів 5 курсу, викликаних до інституту – 12 годин;

- викладачам педагогіки і психології по 1 годині.

Ця робота штатним викладачам інститутів зараховується в академ-навантаження, а позаштатним – оплачується з погодинного фонду.

13. Відрядження групових керівників-методистів для контролю та надання допомоги на місці по організації і проведенню педагогічної практики оплачуються інститутом згідно з діючим законодавством.

IX. Порядок проведення розрахунків з учителями та іншими працівниками освітніх установ

Оплата праці вчителів шкіл, яких залучено груповими керівниками педагогічної практики (до складу педпрацівників кафедр) проводиться з фонду зарплати за погодинну оплату педперсоналу інституту з розрахунку 1 крб. за годину;

Працівникам шкіл, шкіл-інтернатів, піонерських таборів, інших дитячих виховних установ та викладачам педагогічних училищ години по педагогічній практиці оплачуються додатково з розрахунку їх ставок зарплати (за тарифікацією).

Вартість години для оплати зазначених працівників визначається діленням місячної ставки зарплати на таку кількість годин:

а) для вчителів початкових класів на 102, 4 години,

б) для вчителів 5-10 класів та викладачів педучилищ на 76,8 години,

в) для вихователів на 128 годин,

г) для вихователів дитячих садків на 153, 6 години,

д) для інших працівників при семигодинній тривалості робочого дня на 174, 2 години.

Всі витрати на оплату за керівництво та проведення педагогічної практики пропускати тільки в межах, передбачених на цю мету асигнувань по фонду зарплати за кошторисом педагогічних інститутів.

ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166, Оп. 15, Спр. 4630. Арк.64–86.

Додаток Д

Вказівки про рецензування контрольних робіт заочників педагогічних училищ (1965 р.)

МІНІСТЕРСТВО ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ СРСР

ВКАЗІВКИ

Про рецензування контрольних робіт заочників педагогічних училищ

І. ОРГАНІЗАЦІЯ РЕЦЕНЗУВАННЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

1. Рецензування контрольних робіт є однією з основних норм керівництва самостійною роботою учнів-заочників з боку викладачів, засобом контролю та надання індивідуальної допомоги учням в їх роботі над навчальним матеріалом.

2. Рецензування має на меті дати правильну ідейно-політичну спрямованість в самостійній роботі учнів над навчальним матеріалом, перевірити якість роботи учнів з даного предмету та уміння застосовувати теоретичні знання при вирішення практичних питань, відмітити позитивні сторони в його роботі, вказати на наявні помилки і недоліки, рекомендувати шляхи їх усунення.

3. Рецензуванню підлягають всі виконані контрольні роботи.

4. Рецензування контрольних робіт проводиться викладачами педучилища.

При наявності на учбово-консультаційних пунктах кваліфікованих викладачів директор педучилища може дозволити рецензування контрольних робіт на учбово-консультаційному пункті.

5. При наявності в педучилищі декількох викладачів з одного і того ж предмету,до кожного викладача прикріплюється певна група учнів для рецензування контрольних робіт на весь період вивчення даного предмету.

6. Перевірка викладачем кожної контрольної роботи повинна проводитись в строк не більше 7 днів.

7. Перевірені контрольні роботи повертаються учням, які пред'являють їх викладачеві при складання екзамену з даного предмету.

8. Директорам педучилищ дозволяється, за бажанням учнів, замінювати виконання контрольних робіт класними роботами, а з предметів, які не потребують розрахунків, креслень, або графіків – усним опитуванням в обсязі програмного матеріалу, який відповідає контрольному завданню, і строки які вказані в учбових графіках виконання контрольних робіт.

Оцінка за класні роботи та усні заліки по контрольних роботах проставляється в спеціальну відомість.

II. ПЕРЕВІРКА КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

9. Перевіряючи контрольну роботу, викладач повинен звернути особливу увагу на правильність виконання роботи, самостійність її виконання, на повноту викладення питання, якість і точність розрахункової і графічної частини (креслення, схеми, графіки, діаграми і т. ін.). Відмітити неправильні формулювання, цитати, помічені граматичні помилки, а також стилістичні огріхи.

10. В залежності від характеру помилок по суті учбового матеріалу, викладач повинен або виправити їх і дати коротко з'ясування суті помилок, або, не виправляючи, поставити навідні запитання і дати вказівку заочнику, який розділ або параграф він повинен прочитати, щоб подолати прогалини в своїх знаннях.

11. В зауваженнях по тексту контрольної роботи викладач не повинен допускати ніяких неясностей, скорочення слів, вживання слів і термінів,

значення яких може бути незрозуміло учням, ставлення знаків запитання і оклику без відповідних роз'яснень.

12. Всі виправлення в тексті та зауваження на полях роботи, яка рецензується, необхідно писати зрозумілою для учнів мовою і розбірливим почерком. Виправлення роботи чорнилами, які відрізняються від кольору чорнил, якими написана контрольна робота.

III. ОЦІНКА РОБОТИ І СКЛАДАННЯ РЕЦЕНЗІЇ

13. Виконані контрольні роботи оцінюються по цифровій п'ятибальній системі 5, 4, 3, 2 з повторенням прописом, в дужках «п'ять», «чотири» і т.д.

14. Контрольні роботи, які виконані неохайно, нерозбірливим почерком, а також не за встановленим варіантом, повертаються учневі без перевірки з зазначенням причин повернення.

15. Оцінка за контрольну роботу, яка виконана неповністю, виставляється з врахуванням якості, характеру і обсягу виконаної роботи.

16. Контрольні роботи, в яких не розкритий основний зміст питань завдання, або в яких є грубі помилки у висвітленні питання, в вирішенні завдань, в виконанні графічної частини завдання і т.д., оцінюються балом «2» і повертаються учневі для дальшої роботи над завданням.

В необхідних випадках учневі дається новий варіант завдання. При цьому зазначається, що заново виконана контрольна робота повинна бути повернута в педучилище разом з раніше виконаною.

17. При наявності в роботі значної кількості граматичних помилок викладач знижує оцінку роботи з зазначенням причин.

18. Повторно виконані контрольні роботи повинні направлятися тільки тому викладачеві, який перевіряв роботу перший раз.

Відступ від цих вимог може бути допущений у виключних випадках.

19. Крім зауважень та поправок, зроблених в тексті і на полях контрольної роботи, пишеться рецензія в зошиті, в якому виконана контрольна робота. Рецензія повинна бути суворо індивідуальною.

Складання стандартних форм рецензій не рекомендується.

Обсяг рецензії залежить від якості виконаної контрольної роботи, а також від наявності зауважень і виправлень, зроблених в тесті і на полях роботи.

20. В рецензії викладач повинен коротко відмітити позитивні сторони і недоліки контрольної роботи.

При цьому, якщо в тексті роботи зауваження зроблені досить обґрунтовано, в рецензії робляться посилання на них.

21. На недоліки виконаної контрольної роботи необхідно давати зауваження в доступній формі, рекомендувати учням уяснювати їх детально шляхом уважного ознайомлення з виправленнями та зауваженнями, зробленими викладачем в тексті роботи.

22. У випадку незадовільного виконання контрольної роботи, викладач повинен детально і зрозуміло сформулювати всі вимоги, які учень зобов’язаний врахувати при повторному виконанні роботи.

23. Викладач повинен підписати рецензію, прізвище написати розбірливо і поставити дату.

IV. КОНТРОЛЬ ЗА ОЦІНЮВАННЯМ

24. Директор,заступник директора по учбовій частині, завідуючий учбовою частиною, завідуючий заочним відділенням або навчально-консультаційним пунктом та методисти повинні здійснювати систематичний контроль за якістю і своєчасним рецензуванням контрольних робіт.

25. Методисти заочного учбового закладу (відділення) та завідуючі навчально-консультаційними пунктами здійснюють, крім того, контроль за своєчасним поданням учнями контрольних робіт (згідно до встановленого графіку), а також вживають необхідних заходів, спрямованих на усунення наявних заборгованостей.

26. Здійснюючи контроль за якістю перевірки та рецензування контрольних робіт, необхідно вимагати від викладачів:

а) ретельної перевірки контрольних робіт та якість рецензій на них;

б) вивчення і аналізу помилок, що найбільш часто допускаються учнями;

в) розробки додаткових методичних вказівок, або письмових консультацій з метою попередження помилок, що часто повторюються.

27. Результати контролю за якістю та строками рецензування контрольних робіт обговорюються на засіданнях педагогічної ради та предметних комісій.

Вказівки про рецензування контрольних робіт учнями заочних технікумів та заочних відділень від 5 серпня 1952 року, в зв'язку з рішенням колегії Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР від 14 липня 1960 року, втрачають свою силу з виходом цього листа.

ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 4630. Арк. 178–181.